

บทที่ 2

ทฤษฎีและการทบทวนวรรณกรรม

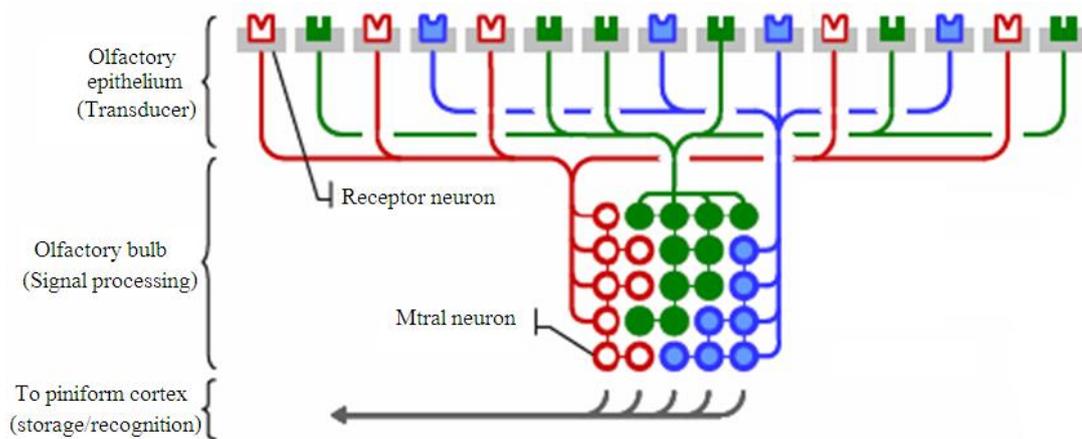
2.1 บทนำ

การพัฒนาระบบตรวจวัดและแจ้งเตือนมลพิษนั้นถือว่า มีความสำคัญมากทั้งการตรวจสอบภาวะอากาศและการป้องกันอันตรายจากสิ่งแวดล้อม ในเขตอุตสาหกรรมนั้นได้มีการปล่อยอากาศเสียออกมาจำนวนมากแต่ทั้งนี้อากาศเสียเหล่านั้นจะต้องอยู่ในเกณฑ์มาตรฐานของกระทรวงอุตสาหกรรม อย่างไรก็ตามหากมีการรั่วไหลของสารเคมีหรือสารระเหย สิ่งนี้ย่อมมีผลกระทบต่อบุคคลที่ทำงานหรือสภาวะแวดล้อมบริเวณนั้น ทั้งนี้เครื่องมือวัดที่จะใช้ในการตรวจวัดสารเคมีหรือสารระเหยนั้นมีอยู่หลายประเภทและหลายขนาดแบ่งแยกกันตามชนิดของสารเคมี สารระเหยที่ต้องการวัด ดังนั้นการออกแบบจุ่มกอิเล็กทรอนิกส์จึงเป็นอีกทางเลือกหนึ่งในการวัดการรั่วไหลของสารเคมีหรือสารระเหย ในบทนี้จะกล่าวถึงทฤษฎีที่เกี่ยวข้องและปัจจัยการศึกษาของจุ่มกอิเล็กทรอนิกส์ ทฤษฎีการวิเคราะห์สัญญาณและงานวิจัย วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

2.2 ลักษณะการกระตุ้นเซลล์ประสาทรับกลิ่น

ระบบการรับรู้กลิ่นนั้นมีความซับซ้อนมาก คนทั่วไปจะสามารถแยกแยะชนิดกลิ่นได้ประมาณ 3000 – 4000 ชนิด ในปัจจุบันความเข้าใจในเรื่องของกลไกการรับรู้และแยกแยะกลิ่นของเราก็กังยังมีไม่มากนัก เรายังไม่เข้าใจว่าเหตุใดบางครั้งสารเคมีที่มีโครงสร้างหลักคล้ายคลึงกันกลับให้ความรู้สึกถึงกลิ่นที่แตกต่างกัน ในขณะที่บางครั้งโมเลกุลที่มีโครงสร้างแตกต่างกันบางอย่าง กลับให้กลิ่นที่คล้ายคลึงกัน ที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะเรายังไม่รู้โครงสร้าง 3 มิติของโปรตีนที่เป็นโมเลกุลในการรับกลิ่นหรือรีเซปเตอร์ (receptor) ซึ่งก็มีอยู่มากทั้งจำนวนและชนิดที่แตกต่างกัน อัลเฟคทอรีเซลล์มีสี่เหลี่ยม เป็นนิวรอน (Neuron) ชนิดไบโพลาร์ (bipolar) เจริญมาจากประสาทกลางโดยตรง ทำหน้าที่เป็นตัวรับของประสาทรับกลิ่น ซึ่งจะตอบสนองต่อสารเคมีที่ให้กลิ่น เมื่อคนเราสูดดมอากาศเข้าไป อากาศก็จะนำพาไอของโมเลกุลซึ่งอาจมีกลิ่นเข้าไปในโพรงจมูกของเรา ซึ่งจะกระแสมแปรปรวน (Turbulence) ในโพรงจมูกจะช่วยทำให้ไอโมเลกุลนั้นเกิดการสัมผัสกับต่อมรับกลิ่นซึ่งอยู่บนเซลล์ประสาทรับกลิ่น โดยปลายข้างหนึ่งของเซลล์นี้จะไปรวมกันที่ต่อมรวมประสาท (Glomeruli) ซึ่งมันจะทำหน้าที่ขยายสัญญาณ (Amplifier) แล้วนำสัญญาณประสาทส่งไปสู่สมองส่วนที่เรียกว่าอัลเฟคทอรี คอเทก (Olfactory Cortex) ทำให้เราทราบว่าเซลล์ประสาทรับกลิ่นแต่ละเซลล์นั้นจะมีโมเลกุลรับกลิ่นเพียงชนิดเดียวเท่านั้นจากเป็นพันชนิด เซลล์รับกลิ่นที่มีโมเลกุลรับกลิ่นชนิดเดียวกันจะส่งสัญญาณไปที่ต่อมรวมประสาทแบบเดียวกัน ทำให้สมองแยกแยะได้ว่าสัญญาณที่เข้ามานั้นมาจากเซลล์ที่มีโมเลกุลรับกลิ่นแบบไหน ซึ่งสมองก็ต้องทำการประมวลผลอย่างหนักเหมือนกัน เพราะมีประเภทของโมเลกุลรับกลิ่น

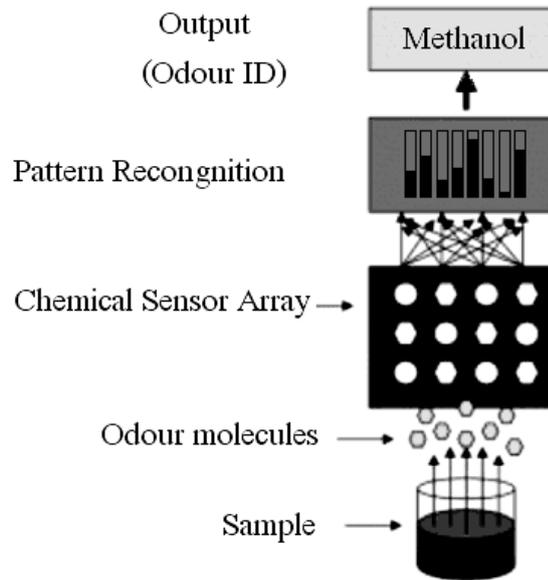
(ยีน) เป็นพันชนิด มีเซลล์รับกลิ่นเป็นล้านเซลล์ ที่ส่งสัญญาณมายังท่อรวมสัญญาณนับหมื่นเส้น การทำงานดังรูปที่ 2.1 [8]

รูปที่ 2.1 การทำงานของจมูกมนุษย์ [8]

2.3 การทำงานของจมูกอิเล็กทรอนิกส์

การทำงานของจมูกมนุษย์ก็มีข้อจำกัดอยู่ตรงที่ความสามารถของแต่ละคนไม่เหมือนกันหรือไม่เท่ากันจึงทำให้เกิดความไม่แน่นอนในการตรวจสอบ รวมถึงความเหนื่อยล้าของสมองทำให้เกิดความผิดพลาดได้ง่าย และสารเคมีที่มีกลิ่นทั้งหลายเป็นสารระเหยที่มีอันตรายต่อมนุษย์ ดังนั้นจึงได้มีการพัฒนาระบบจมูกอิเล็กทรอนิกส์มาแทนที่การทำงานของมนุษย์ในส่วนนี้ ลักษณะของจมูกอิเล็กทรอนิกส์จะมีโครงสร้างเหมือนกับการทำงานของจมูกมนุษย์โดยมีโครงสร้างการทำงานดังรูปที่ 2.2 [2] ส่วนเซ็นเซอร์สารเคมี (Chemical Sensor Array) ทำหน้าที่รับกลิ่นไอของสารเคมี และส่วนของระบบจดจำรูปแบบ (Pattern Recognition System) ทำหน้าที่แยกแยะชนิดของสารเคมี

รูปที่ 2.2 การทำงานของจมูกอิเล็กทรอนิกส์ [9]

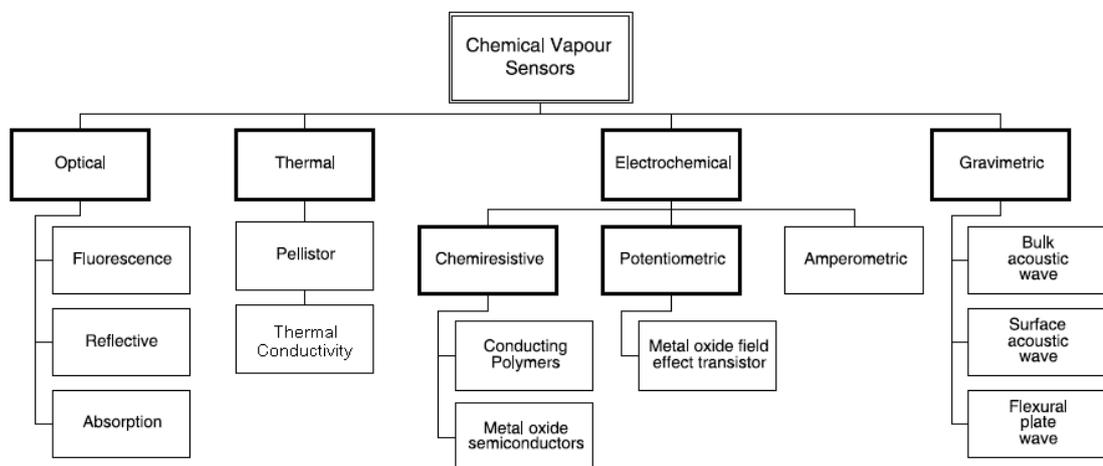
จมูกอิเล็กทรอนิกส์จะพยายามเลียนแบบธรรมชาติในแทบทุกด้าน ยกตัวอย่าง เวลาที่เราดมกลิ่นอะไรนานๆ จะเกิดความเคยชินและอาจไม่รู้สึกรังกลิ่นนั้นๆ ในระยะเวลาหนึ่ง เช่น ถ้าเราเดินเข้าไปในห้องที่มีกลิ่นแล้วนั่งอยู่สักพัก เราก็จะเริ่มไม่ไ้กลิ่น แต่ถ้เราเดินออกมาสูดอากาศข้างนอกสักพักแล้วเดินกลับเข้าไปใหม่เราก็จะได้กลิ่นอีก จมูกอิเล็กทรอนิกส์ก็จะมีอาการเช่นเดียวกัน ถ้าเราเอามันมาดมกลิ่นทุเรียนแล้วเอาไปดมกลิ่นไวน์ทันที มันก็จะอาจจะไม่สามารถรับรู้กลิ่นไวน์ได้ดี เนื่องจากโมเลกุลกลิ่นทุเรียนได้เข้าไปจับตัวเซ็นเซอร์ทำให้เซ็นเซอร์ไม่สามารถจับกับโมเลกุลกลิ่นอื่นๆ ที่เข้ามาใหม่ได้ จึงต้องมีวิธีการไล่กลิ่นเดิมออกไปด้วยการเป่าอากาศเข้าไปที่ตัวเซ็นเซอร์ นอกจากนั้นจมูกอิเล็กทรอนิกส์ก็เหมือนจมูกมนุษย์ที่ต้องการการเรียนรู้ ตอนที่เราเกิดมานั้นเราแทบไม่มีข้อมูลของกลิ่นอยู่เลยในสมองของเรา เราต้องเรียนรู้ตั้งแต่เด็กๆ ว่าทุเรียนมีกลิ่นอย่างไร สตรอเบอรี่มีกลิ่นอย่างไร จมูกอิเล็กทรอนิกส์ก็เช่นเดียวกันที่ต้องการการฝึกฝน เพื่อให้สามารถจดจำแยกแยะกลิ่นได้

จมูกอิเล็กทรอนิกส์ก็จะมีลักษณะที่เลียนแบบระบบรับรู้กลิ่นในธรรมชาติดังนี้ (1) ส่วนรับกลิ่นประกอบไปด้วยตัวนำกลิ่นเข้ามาซึ่งอาจมีมอเตอร์ดูดอากาศ มีท่อรวบรวมกลิ่น (Concentrator) เพื่อให้กลิ่นมีความเข้มข้นสูงขึ้นและที่สำคัญที่สุดก็คือ เซ็นเซอร์รับกลิ่นจำนวนมาก ตั้งแต่ 4 ตัวไปจนถึงนับพันตัว ซึ่งหากจะเปรียบเทียบกับธรรมชาติก็ถือว่าน้อยมาก เช่น สุนัขอาจมีเซลล์รับกลิ่นนับล้านเซลล์ (2) ส่วนรวบรวมสัญญาณ ซึ่งจะทำให้การแปรสัญญาณจากเซ็นเซอร์ (Transducing) และทำการจัดการสัญญาณ (Signal Conditioning) เช่น ลดสัญญาณรบกวน จากนั้นก็จะแปลงสัญญาณจากอนาล็อกให้เป็นดิจิตอล (A/D Converter) (3) ส่วนประมวลผลซึ่งจะนำสัญญาณที่ได้รับมาทำการเปรียบเทียบเชิงสถิติกับฐานข้อมูลที่มีอยู่เดิม ซึ่งอาจจะใช้วิธีการระบบประสาทเทียม (Artificial Neural Networks) เพื่อทำการแยกแยะกลิ่น

2.4 เซ็นเซอร์รับกลิ่น

ตัวรับกลิ่นหรือเซ็นเซอร์รับกลิ่นเป็นอุปกรณ์พื้นฐานที่สุดของทั้งจมูกอิเล็กทรอนิกส์และจมูกธรรมชาติ สำหรับจมูกธรรมชาตินั้นเซ็นเซอร์รับกลิ่นเป็นโมเลกุลโปรตีนที่ฝังตัวอยู่ในเมมเบรน ซึ่งแม้จะมีสูตรทางเคมีต่างกัน (ลำดับกรดอะมิโนในโครงสร้างแปรผันไปต่างๆกัน) แต่ก็เชื่อว่าจะมีโครงสร้างที่คล้ายๆกัน กล่าวคือเป็นโปรตีนที่มีสายโซ่พันข้ามไปมา (Transmembrane) ระหว่างผิวด้านในและด้านนอกของเยื่อหุ้มเซลล์จำนวนประมาณ 7 รอบ ถึงแม้เซ็นเซอร์ที่มีรูปร่างเดิมแต่การแปรผันลำดับกรดอะมิโนในสายโซ่เหล่านั้นสามารถทำให้เซ็นเซอร์เหล่านั้นเกิดความหลากหลายในการจับกับโมเลกุลกลิ่นได้จำนวนมากนับหมื่นๆชนิดขึ้นไป ความหลากหลายในการจับตัวกับโมเลกุลกลิ่นนี้ประกอบกับการมีส่วนร่วมประมวลผลที่ดีขึ้น (สมองส่วนรับรู้และจดจำกลิ่น) อย่างไรก็ตามโมเลกุลรับกลิ่นของสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนมก็ยังมีขีดจำกัดหลายประการ เช่น มันไม่สามารถตรวจพบก๊าซพิษโมเลกุลเล็กอย่างก๊าซคาร์บอนมอนนอกไซด์ (CO) ซึ่งมีอันตรายถึงตายได้

นอกจากนั้นมันยังไม่สามารถจับตัวกับโมเลกุลกลิ่นที่มีขนาดใหญ่เกิน 300 ดาลตัน (1 Dalton เท่ากับน้ำหนักอะตอมไฮโดรเจน) ทำให้จมูกอิเล็กทรอนิกส์ที่สร้างขึ้นมีข้อได้เปรียบเหนือจมูกสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนมสำหรับการใช้งานหลายๆด้าน

รูปที่ 2.3 ชนิดของเซ็นเซอร์ที่นิยมใช้สำหรับจมูกอิเล็กทรอนิกส์ [10]

เซ็นเซอร์ (Sensor) รับกลิ่นของจมูกอิเล็กทรอนิกส์มีหลักการง่ายๆคือเกิดการเปลี่ยนแปลงสมบัติ ซึ่งอาจเป็น สมบัติทางแสง สมบัติทางไฟฟ้า เมื่อมีโมเลกุลกลิ่นมาเกาะ ปัจจุบันมีการค้นคว้าวิจัย เซ็นเซอร์รับกลิ่นประเภทต่างๆขึ้นมามากมาย เซ็นเซอร์ที่ใช้การพัฒนาระบบจมูกอิเล็กทรอนิกส์ที่ใช้ในปัจจุบันแบ่งเป็นกลุ่มได้ดังรูปที่ 2.3 [10] ซึ่งแสดงชนิดของเซ็นเซอร์แบบต่างๆที่ใช้ในการพัฒนาระบบจมูกอิเล็กทรอนิกส์ การทำงานของเซ็นเซอร์รับกลิ่นชนิดต่างๆมีหลักการดังนี้

2.4.1 เซ็นเซอร์แบบแสง (Optical sensor)

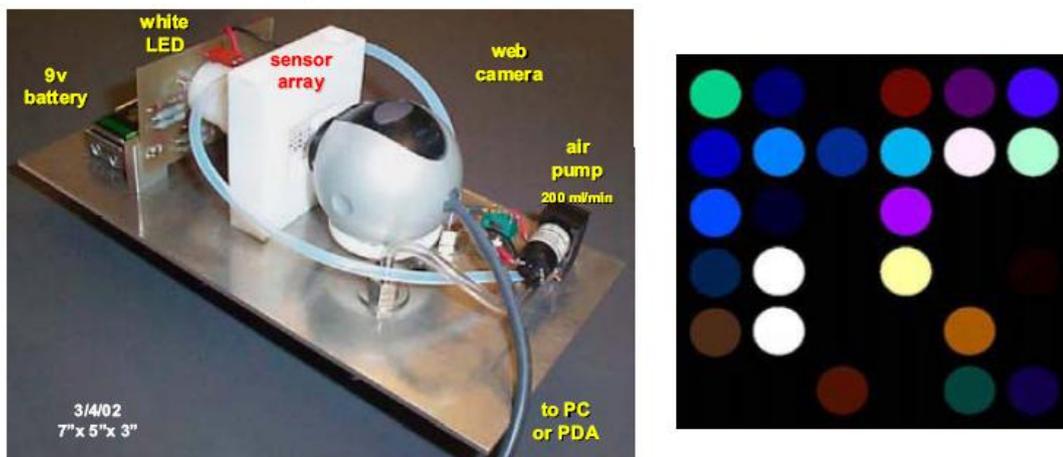
เซ็นเซอร์รับกลืนที่ใช้เทคนิคทางแสงคือเซ็นเซอร์ที่อาศัยคุณสมบัติของสารเคมีที่มีต่อแสง ซึ่งประกอบด้วย 3 เทคนิคคือ

ก. การเรืองแสง (Fluorescence) อาศัยคุณสมบัติการเรืองแสงของสารเคมีบางชนิดแล้วทำการตรวจวัดปริมาณแสงที่เกิดปรากฏการเรืองแสงของตัวอย่าง

ข. การหักเหแสง (Reflective) อาศัยคุณสมบัติการสะท้อนแสงของตัวอย่างแล้วทำการตรวจวัดแสงที่สะท้อน

ค. การดูดกลืนแสง (Absorption) อาศัยคุณสมบัติการดูดกลืนแสงของตัวอย่างแล้วทำการตรวจวัดปริมาณแสงที่ถูกดูดกลืนที่ความยาวคลื่นต่างๆ

งานวิจัยที่เกี่ยวกับเซ็นเซอร์แบบแสงกำลังอยู่ในขั้นวิจัย ดังเช่นในรูปที่ 2.4 [11] ซึ่งเป็นเซ็นเซอร์ที่อยู่บนพื้นฐานของเซ็นเซอร์แบบแสง เมื่อตัวอย่างผ่านชุดเซ็นเซอร์ อาร์เรย์คุณสมบัติของตัวอย่างจะทำการดูดกลืนแสงในบางช่วงความถี่ทำให้สีของเซ็นเซอร์ตำแหน่งต่างๆของเซ็นเซอร์อาร์เรย์มีค่าความสว่างเปลี่ยนแปลงไป จากนั้นทำการตรวจวัดแสงที่เปลี่ยนแปลงด้วยกล้อง CCD ซึ่งจะได้ข้อมูลเป็นสีที่เปลี่ยนไป เมื่อทำการตรวจวัดสารเคมีที่ต่างชนิดกันก็จะได้รูปแบบของสีที่เกิดขึ้นบนเซ็นเซอร์แตกต่างกันไป

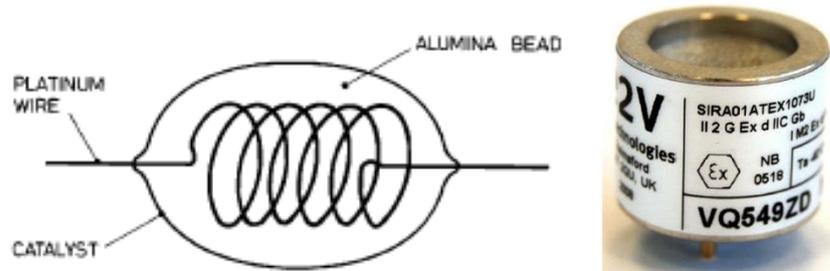

รูปที่ 2.4 ระบบเซ็นเซอร์ตรวจวัดสารเคมีที่ใช้กล้อง CCD ทำการตรวจวัดแสงสีที่เกิดขึ้นบนเซ็นเซอร์อาร์เรย์แบบ different substituted metalloporphyrins [11]

2.4.2 เซ็นเซอร์แบบความร้อน (Thermal Sensor)

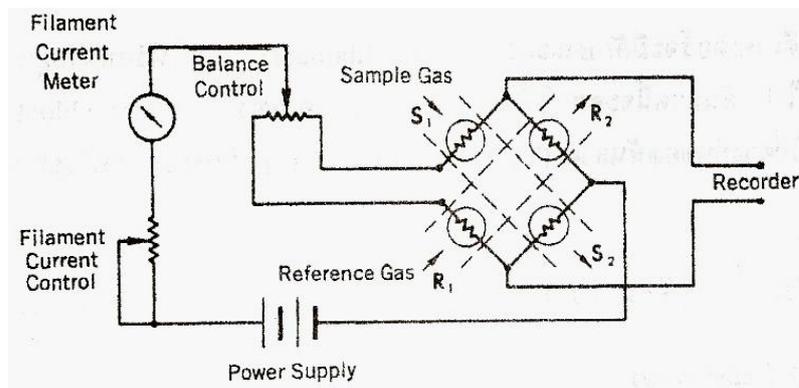
เซ็นเซอร์แบบความร้อน (Thermal Sensor) สำหรับรับกลืนมีหลักการทำงานดังรูปที่ 2.5 เซ็นเซอร์แบบ Thermal Sensor มี 2 ชนิดคือ

ก. เพลลิสเตอร์ (Pellistor) ทำมาจากสารกึ่งตัวนำ ใช้สำหรับตรวจจับแก๊สที่ติดไฟง่าย หรือที่มีความสามารถในการนำพาความร้อน (Thermal Conductivity) แตกต่างจากอากาศ ค่าความต้านทานของตัวเซ็นเซอร์จะเปลี่ยนแปลงไปเมื่อตรวจพบแก๊สต่างชนิดไปจากอากาศมีโครงสร้างดังรูปที่ 2.5 [12-13]

รูปที่ 2.5 โครงสร้างเซ็นเซอร์แบบ Pellistor [12-13]

ข. เทอร์มัลคอนดักติวิตี (Thermal Conductivity) มีโครงสร้างและหลักการทำงานเหมือนเซ็นเซอร์แบบเพลลิสเตอร์ แต่ทำมาจากเส้นลวดตัวนำที่มีค่าความต้านทาน เปลี่ยนแปลงไปเมื่ออุณหภูมิเปลี่ยนแปลงอยู่เป็นวงจรวัด โดยอาศัยหลักการนำพาความร้อนเปรียบเทียบกับแก๊สชนิดใดชนิดหนึ่งดังรูปที่ 2.6 [14] ซึ่งเมื่อมีแก๊สตัวอย่างเข้ามาจะทำให้วงจรวัดไม่สมดุลก็จะสามารถตรวจจับแก๊สตัวอย่างได้

รูปที่ 2.6 โครงสร้างเซ็นเซอร์แบบ Thermal Conductivity [14]

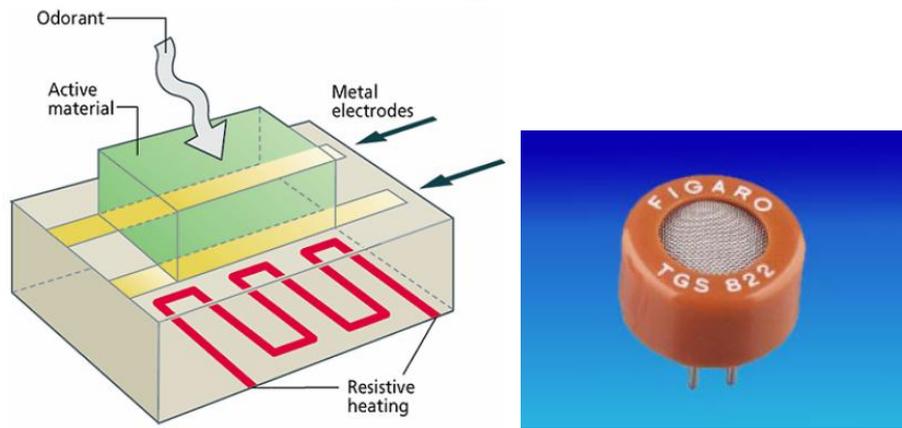
2.4.3 เซ็นเซอร์แบบไฟฟ้าเคมี (Electrochemical Sensor)

เซ็นเซอร์รับกลืนที่ใช้เทคนิคไฟฟ้าเคมี (Electrochemical) มี 3 เทคนิคคือ

ก. เคมีคอล รีซิสทีฟ (Chemical resistive) เป็นเซ็นเซอร์รับกลืนที่ได้รับความนิยมสูงที่สุดเนื่องจากเซ็นเซอร์สารกึ่งตัวนำโลหะออกไซด์ (Metal oxide semiconductor) หรือ MOS มี

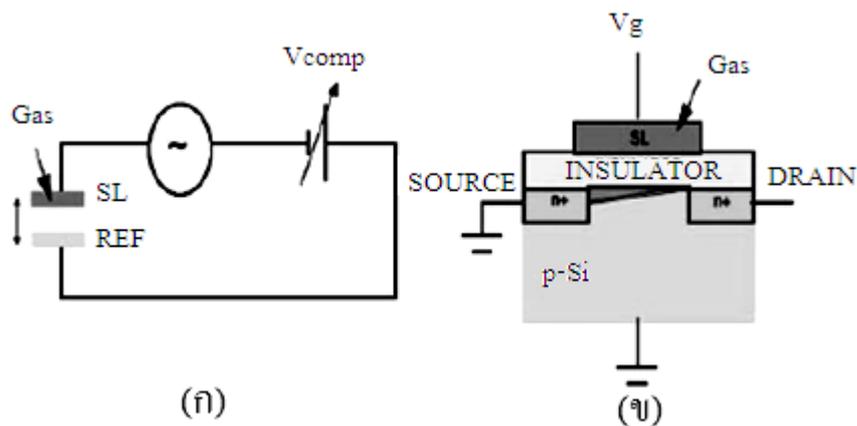
โครงสร้างดังรูปที่ 2.7 [15] ซึ่งมีการนำมาใช้เชิงพาณิชย์ทั่วไป ค่าความต้านทานของตัวเซ็นเซอร์จะเปลี่ยนแปลงไปเมื่อมีแก๊สตัวอย่างมาเกาะที่ตัวเซ็นเซอร์ เซ็นเซอร์ประเภทนี้จะมีการใช้งานเชิงพาณิชย์แล้ว อีกทั้งยังมีราคาที่ค่อนข้างถูก

Metal Oxide Semiconductors (MOS)

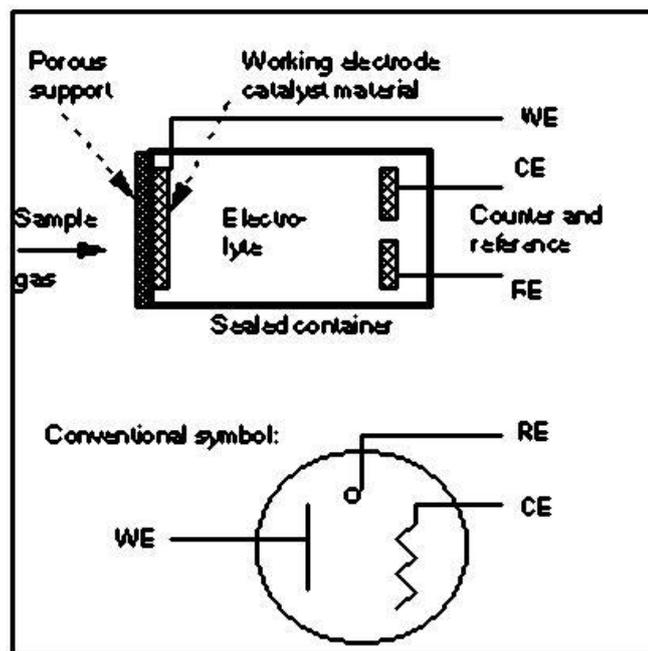
รูปที่ 2.7 เซ็นเซอร์แบบ MOS [15]

ข. โปเทนทีโอเมตริก (Potentiometric) เป็นเซ็นเซอร์ทางเคมีชนิดหนึ่ง ใช้สำหรับวัดปริมาณความเข้มข้นขององค์ประกอบแก๊ส มีหลักการทำงานโดยการวัดอิเล็กทริกคอล โปเทนเชียล (electrical potential) ของอิเล็กโทรด (electrode) ระหว่างอิเล็กโทรดทำงาน (working electrode) กับอิเล็กโทรดอ้างอิง (reference electrode) ซึ่งขั้วไฟฟ้า (potential) ของอิเล็กโทรดทำงานจะขึ้นอยู่กับปริมาณความเข้มข้นของแก๊สที่ทำการตรวจวัด ตัวเซ็นเซอร์มีโครงสร้างการทำงานดังรูปที่ 2.8 [16]

รูปที่ 2.8 เซ็นเซอร์แบบ Potentiometric ชนิด (ก) เป็นแบบ Vibrating Capacitor (Kelvin Probe) และชนิด (ข) เป็นแบบ insulated gate field-effect transistor [16]

ค. แอมเพอโรเมตริก (Amperometric) อาศัยคุณสมบัติโครงสร้างดังรูปที่ 2.9 [17] ขั้วอิเล็กโทรดจะถูกจุ่มอยู่ในอิเล็กโทรไลต์ (Electrolyte) ที่เหมาะสม ขั้วอิเล็กโทรดทำงาน (Working Electrode) ทำมาจากแพลตตินัม (Platinum) หรือทอง ตัวอย่างแก๊สจะสามารถผ่านเมมเบรน (Membrane) มาได้ ซึ่งจะสัมผัสกับขั้วอิเล็กโทรดและอิเล็กโทรไลต์ในเวลาเดียวกัน จึงทำให้เกิดการออกซิไดซ์ขึ้นซึ่งจะทำให้อิเล็กตรอนเคลื่อนที่จากขั้วอิเล็กโทรดทำให้เกิดความต่างศักย์ที่ขั้วไฟฟ้า Counter electrode (CE) และ Reference electrode (RE) ซึ่งความแตกต่างของประจุไฟฟ้าระหว่างขั้วทั้งสองทำให้เกิดเป็นกระแสไฟฟ้าเป็นสัญญาณเอาท์พุทของเซ็นเซอร์นั่นเอง

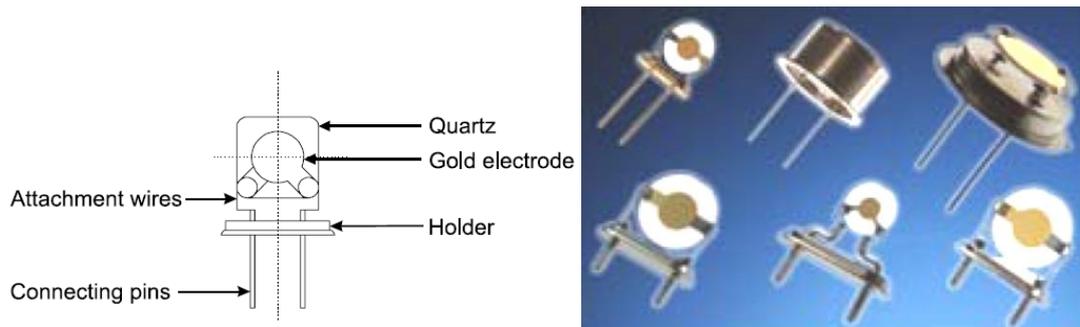

รูปที่ 2.9 เซ็นเซอร์แบบ Amperometric [17]

2.4.4 เซ็นเซอร์แบบวัดน้ำหนัก (Gravimetric)

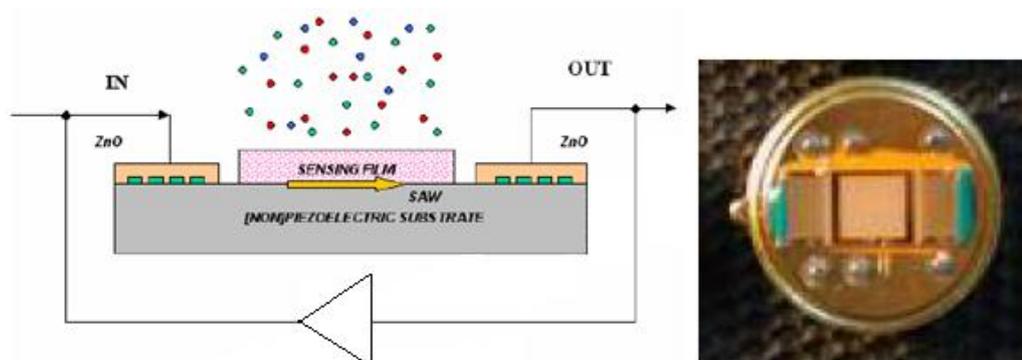
เซ็นเซอร์รับกลืนที่ใช้เทคนิควัดน้ำหนัก (Gravimetric) คือเซ็นเซอร์ที่วัดตัวอย่างโดยใช้เทคนิคน้ำหนักของตัวอย่างทำให้ค่าทางไฟฟ้าของเซ็นเซอร์เปลี่ยนแปลงไป

ก. บัลค์ อะคูสติก เวฟ (Bulk acoustic wave) มีโครงสร้างและการทำงานเหมือนคริสตัล ออสซิลเลเตอร์ (Crystal Oscillator) หลักการทำงานคือ ตัวผลึกควอตซ์จะสั่นที่ความถี่หนึ่งในขณะที่อยู่ในสภาวะไม่มีตัวอย่าง แต่เมื่อมีตัวอย่างที่ตรวจวัดได้ มาจับที่ผลึกควอตซ์น้ำหนักของตัวอย่างทำให้ความถี่ในการสั่นของผลึกเปลี่ยนแปลงไป โครงสร้างและลักษณะของเซ็นเซอร์แบบ Bulk acoustic wave แสดงดังรูปที่ 2.10 [18]

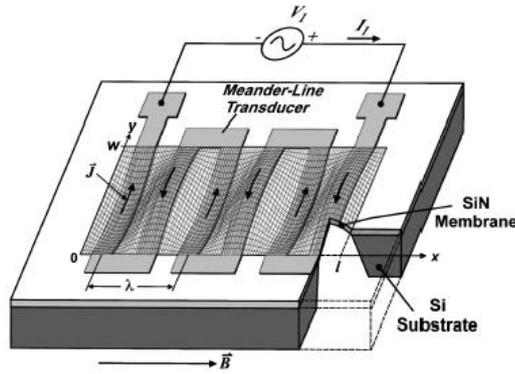
รูปที่ 2.10 เซ็นเซอร์แบบ Bulk acoustic wave [18]

ข. เซอร์เฟสอะคูสติกเวฟ (Surface acoustic wave) หรือซอร์ฟิเซ็นเซอร์ (SAW sensor) เป็นอุปกรณ์ออสซิลเลเตอร์แบบสายห่วง [19] ซึ่งจะกำเนิดความถี่ที่ความถี่ค่าหนึ่ง อาศัยสายห่วงเวลาในการควบคุมความถี่ (Delay-Line control oscillator) เมื่อมีตัวอย่างมาเกาะที่ตำแหน่งสายห่วงจะทำให้คุณสมบัติของสายห่วงเปลี่ยนแปลงไป เป็นเหตุให้ความถี่ที่ออสซิลเลตเปลี่ยนแปลงไป โครงสร้างและลักษณะเซ็นเซอร์แบบ SAW ดังรูปที่ 2.11 [20]

รูปที่ 2.11 เซ็นเซอร์แบบ SAW [20]

ค. เฟลคเซอร์รัลเพลทเวฟ (Flexural plate wave) มีโครงสร้างคล้ายกับเซ็นเซอร์แบบ Surface acoustic wave และมีหลักการทำงานที่คล้ายๆกัน ซึ่งมีโครงสร้างดังรูปที่ 2.12 [21] ซึ่งอาศัยความถี่รีโซแนนซ์ (Resonance) ของเซ็นเซอร์ ซึ่งเมื่อจ่ายความถี่ให้กับเซ็นเซอร์จะทำให้เซ็นเซอร์เกิดการตอบสนองในลักษณะการเกิดคลื่นผิวที่ความถี่หนึ่งขึ้น เมื่อมีตัวอย่างเข้ามาจะทำให้คลื่นผิวเปลี่ยนความถี่ไปทำให้เกิดเป็นสัญญาณอีกความถี่ขึ้นมาเมื่อขับตัวอย่างแก๊สออกไปเซ็นเซอร์ก็จะกลับมาเกิดคลื่นผิวที่ความถี่เดิม

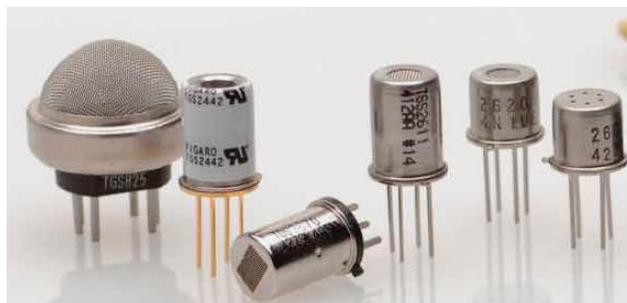

รูปที่ 2.12 เซ็นเซอร์แบบ Flexural plate wave [21]

2.5 เซ็นเซอร์แบบสารกึ่งตัวนำโลหะออกไซด์

เนื่องจากเซ็นเซอร์รับคลื่นแบบสารกึ่งตัวนำโลหะออกไซด์ (Metal oxide semiconductor, MOS) เซ็นเซอร์แบบโลหะออกไซด์ลักษณะแสดงดังรูปที่ 2.13 [22] เซ็นเซอร์แบบนี้เป็นเซ็นเซอร์ที่ได้รับ ความนิยมสูงที่สุด เพราะว่ามีโครงสร้างที่ง่ายต่อการใช้งาน ดังนั้นจึงมีการพัฒนาเซ็นเซอร์ชนิดนี้มา หลากหลายแบบตามแต่ความต้องการ วัสดุ MOS อยู่ในรูปผลึกเล็กๆจำนวนมากที่มีผิวสัมผัสต่อกัน โดยใน การนำไฟฟ้านั้น อิเล็กตรอนก็จะต้องวิ่งข้ามไปมาระหว่างผิวสัมผัสเหล่านั้นซึ่งมักจะถูกเคลือบบางๆด้วย ชั้นของก๊าซออกซิเจนซึ่งก็จะทำให้เกิดแรงต้านทานไฟฟ้าที่ทำให้อิเล็กตรอนข้ามไปมาได้ลำบากยิ่งขึ้น แต่ถ้ามีก๊าซซึ่งมีสมบัติทำปฏิกิริยากับออกซิเจนที่อุณหภูมิสูงตั้งแต่ 200-500 องศา ก็จะทำให้ชั้นของ ออกซิเจนที่เคลือบอยู่นั้นลดลงไป ทำให้วัสดุ MOS นำไฟฟ้าได้ดีขึ้น ซึ่งสมบัติเช่นนี้เองที่เราใช้ในการ ตรวจหากลิ่นที่มีสมบัติทำปฏิกิริยากับออกซิเจนที่อุณหภูมิสูง เซ็นเซอร์ชนิดนี้จึงต้องใช้พลังงานส่วนหนึ่ง เพื่อเผาให้วัสดุมีอุณหภูมิเหมาะสม

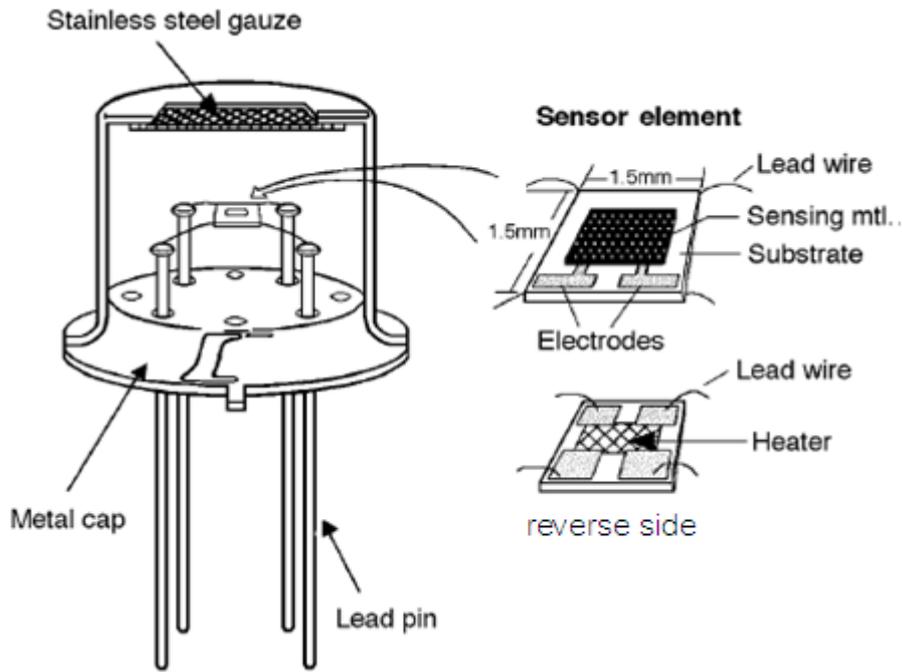
งานวิจัยและพัฒนาเซ็นเซอร์ประเภทนี้ก็ยังคงดำเนินต่อไปโดยเฉพาะในมหาวิทยาลัย ในประเทศ ไทยเองก็มีการวิจัยเซ็นเซอร์ MOS ที่ศูนย์โลหะและวัสดุแห่งชาติ (MTEC) และที่ภาควิชาฟิสิกส์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ [8]

รูปที่ 2.13 เซ็นเซอร์แบบ MOS ชนิดต่างๆ [15]

2.5.1 โครงสร้างของเซ็นเซอร์แบบโลหะออกไซด์

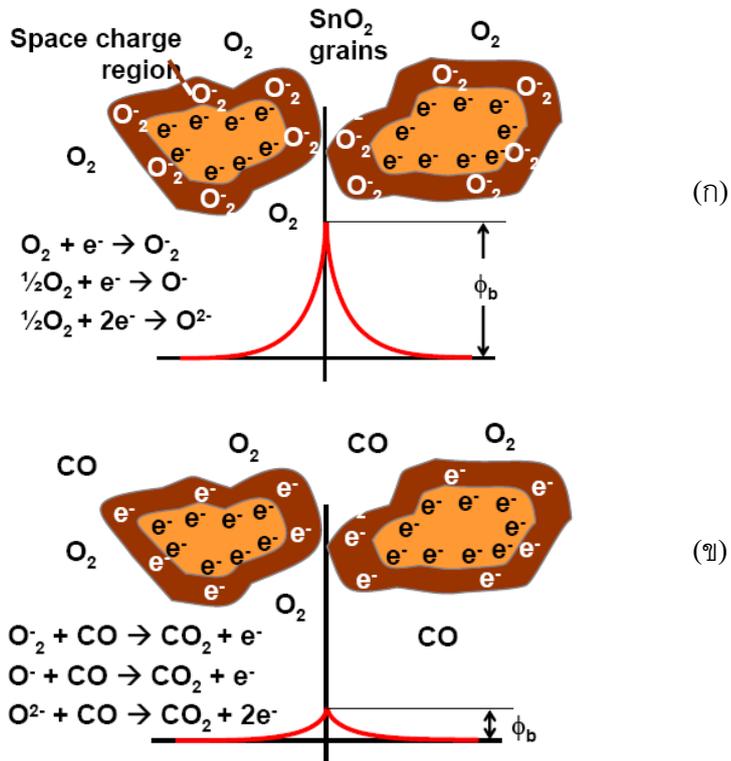
โครงสร้างของเซ็นเซอร์แก๊สแบบโลหะออกไซด์ แสดงดังรูปที่ 2.14 [22] มีวัสดุตอบสนอง (Active material) ซึ่งเป็นสารกึ่งตัวนำที่เป็นโลหะออกไซด์วางอยู่บนแผ่นพื้น (Substrate) ต่อกับขั้วอิเล็กโทรด (Electrode) ตัวออกไซด์โลหะตัวเช่นดีบุกออกไซด์ (SnO_2) สังกะสีออกไซด์ (ZnO) ทังสเตนออกไซด์ (WO_3) เหล็กออกไซด์ (Fe_2O_3) เป็นต้น ซึ่งจะถูกให้ความร้อนด้วยฮีตเตอร์ (Heater) เพื่อควบคุมอุณหภูมิและเป็นตัวช่วยในการทำดีออกซิไดซ์ (Deoxidizing)

รูปที่ 2.14 โครงสร้างภายในของเซ็นเซอร์แบบ MOS [22]

2.5.2 การทำงานของเซ็นเซอร์แบบโลหะออกไซด์

เซ็นเซอร์แก๊ส ที่ใช้เป็นตัวตรวจวัดแก๊สที่สร้างจากออกไซด์ของโลหะเช่น ออกไซด์ของโลหะดีบุก (SnO_2) เมื่อผลึกออกไซด์ถูกให้ความร้อนที่อุณหภูมิสูง โมเลกุลของออกซิเจนจะไปเกาะตัวที่ผิวของผลึกออกไซด์โลหะด้วยประจุที่เป็นลบ (Negative charge) ทำให้เกิดศักย์ไฟฟ้าขึ้นที่ผิวและประจุบวกอยู่ภายนอกตั้งแสดงแบบจำลองและสมการทางเคมีในรูปที่ 2.15 (ก) [23] โมเลกุลของออกซิเจนสร้างศักย์ไฟฟ้าขึ้นระหว่างผลึกออกไซด์โลหะซึ่งกีดขวางการไหลของอิเล็กตรอน จึงทำให้ความต้านทานของเซ็นเซอร์เพิ่มขึ้น เมื่อมีตัวอย่างที่ต้องการวัดผ่านเข้ามาทำให้ปริมาณออกซิเจนลดลง หรือทำให้เกิดการดีออกซิไดซ์ซึ่งขึ้น ทำให้เกิดการดึงออกซิเจนออกจากผิวของผลึกออกไซด์โลหะทำให้ความหนาแน่นประจุลบที่ผิวผลึกออกไซด์โลหะลดลง และทำให้ศักย์ไฟฟ้าซึ่งขวางการไหลของอิเล็กตรอนลดลงด้วย เป็นผลให้ความต้านทานของเซ็นเซอร์ลดลงดังแสดงในรูปที่ 2.15 (ข) [23]

รูปที่ 2.15 (ก) แบบจำลองอธิบายศักย์ไฟฟ้าที่เกิดขึ้นที่ผิวของออกไซด์โลหะ

(ข) แบบจำลองอธิบายศักย์ไฟฟ้าที่เกิดขึ้นที่ผิวของออกไซด์โลหะขณะทำการวัดแก๊ส [23]

สมการที่ 2.1 เป็นสมการเคมีอธิบายการทำงานของเซ็นเซอร์ขณะเซ็นเซอร์ทำปฏิกิริยากับออกซิเจนในสภาวะปกติออกซิเจนหนึ่งอะตอมจะจับอิเล็กตรอน (กระแสไฟฟ้าที่จ่ายให้กับเซ็นเซอร์) เกิดเป็น O^- ซึ่งจะขวางการเดินทางของกระแสไฟฟ้า เป็นเหตุให้กระแสไฟฟ้าไหลผ่านได้น้อยลงหรืออีกนัยหนึ่งคือความต้านทานของเซ็นเซอร์สูงขึ้นเอง

แต่เมื่อมีแก๊สตัวอย่างใด ๆ $R(g)$ ผ่านเข้ามาจะจับกับออกซิเจนเป็นผลให้มีการดึงออกซิเจนออกจากตัวเซ็นเซอร์ดังสมการ 2.2 จึงเป็นเหตุให้ O^- ที่ขวางการไหลของกระแสไฟฟ้าลดลงเป็นเหตุให้กระแสไฟฟ้าไหลได้สูงขึ้นหรืออีกนัยหนึ่งคือทำให้ความต้านทานของเซ็นเซอร์ลดลงนั่นเอง

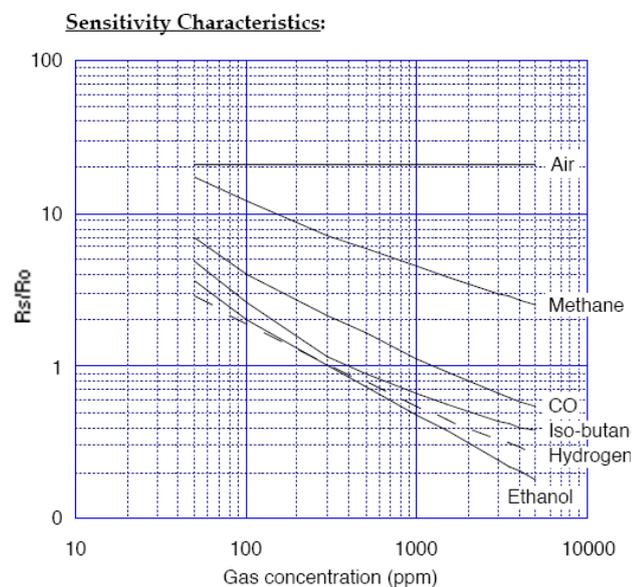

ความสัมพันธ์ระหว่างความต้านทานของเซ็นเซอร์ และความเข้มข้นของ Deoxidizing gas แสดงดังสมการที่ 2.2

$$R_s = A[C]^\alpha \quad (2.3)$$

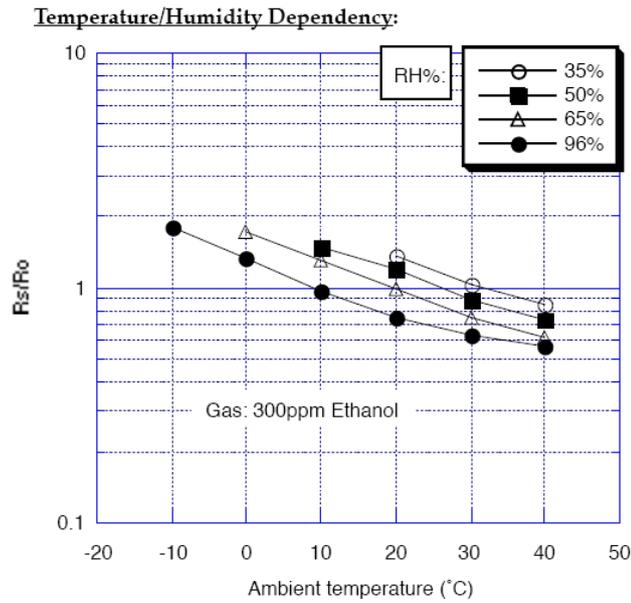
โดยที่ R_s คือค่าความต้านทานของเซ็นเซอร์ A คือค่าคงที่ $[C]$ คือค่าความเข้มข้นของแก๊ส และ α คือความชันของกราฟความต้านทาน R_s

ความไวต่อความเข้มข้นของแก๊สสามารถอธิบายด้วยอัตราส่วน ของความต้านทานของเซ็นเซอร์ ขณะที่ไม่มีแก๊สเป้าหมาย R_s ต่อความต้านทานของเซ็นเซอร์ที่อยู่ในอากาศ R_o ดังแสดงในรูปที่ 2.16 [15]

รูปที่ 2.16 กราฟความสัมพันธ์ระหว่างความต้านทานของเซ็นเซอร์ต่อปริมาณของแก๊ส [15]

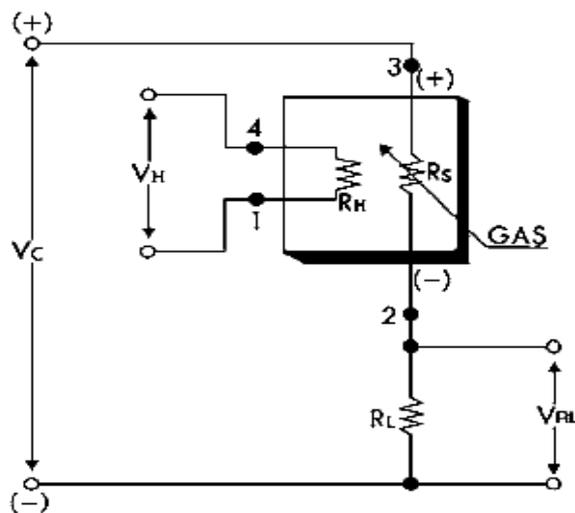
กราฟความสัมพันธ์ระหว่างอุณหภูมิของเซ็นเซอร์และความชื้นที่มีผลต่อความไวของเซ็นเซอร์แสดงดังรูปที่ 2.17 [15] เมื่ออุณหภูมิของเซ็นเซอร์เพิ่มขึ้นจะทำให้อัตราส่วน R_s / R_o ลดลง และในกรณีที่ความชื้นเพิ่มขึ้นก็จะทำให้อัตราส่วน R_s / R_o ลดลงด้วยเช่นกัน

รูปที่ 2.17 กราฟความสัมพันธ์ระหว่างอุณหภูมิของเซ็นเซอร์และความชื้นที่มีผลต่อความไวของเซ็นเซอร์ [15]

2.6 วงจรของเซ็นเซอร์แบบโลหะออกไซด์

วงจรของเซ็นเซอร์ดังแสดงในรูปที่ 2.18 [15] จากวงจร V_H เป็นแรงดันไฟฟ้าที่จ่ายให้กับตัวทำความร้อน (Heater) เพื่อควบคุมอุณหภูมิให้กับเซ็นเซอร์ให้คงที่เพื่อควบคุมความไวของเซ็นเซอร์ให้คงที่อีกทีหนึ่ง เนื่องจากอุณหภูมิที่เปลี่ยนแปลงมีผลต่อความไวของเซ็นเซอร์

รูปที่ 2.18 วงจรสำหรับเซ็นเซอร์แก๊ส [15]

ค่าความต้านทานของเซ็นเซอร์สามารถหาได้จากสมการที่ 2.4

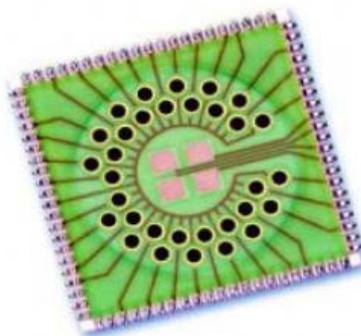
$$R_s = \left(\frac{V_C}{V_{RL}} - 1 \right) \times R_L \quad (2.4)$$

กำลังงานไฟฟ้าที่เซ็นเซอร์ใช้ไปสามารถหาได้จากสมการที่ 2.5

$$P_s = \frac{V_C^2 \times R_s}{(R_s + R_L)^2} \quad (2.5)$$

2.7 เซ็นเซอร์แบบรวม

จมูกของสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนมอย่างสุนัขนั้นมีจำนวนเซ็นเซอร์รับกลิ่นนับล้านตัว สำหรับจมูกประดิษฐ์ที่มนุษย์สร้างขึ้นนั้นมีจำนวนเซ็นเซอร์ที่นำมาเชื่อมต่อกันตั้งแต่ 2 ตัวไปจนถึงพันตัว พร้อมใช้เทคนิคต่างๆ เข้ามาช่วย เมื่อมีความจำเป็นต้องใช้เซ็นเซอร์หลายตัวในการใช้งานกับจมูกอิเล็กทรอนิกส์ จึงได้มีงานวิจัยและพัฒนาเซ็นเซอร์ที่มีหลายๆตัวในตัวเดียวกันต่อกันอยู่เป็นอาร์เรย์ดังเช่นรูปที่ 2.19 [24] ดังนั้นจมูกอิเล็กทรอนิกส์ก็คือเครือข่ายของเซ็นเซอร์รับกลิ่นนั่นเอง โดยปกติแล้วเทคนิคที่ใช้ในการวิเคราะห์ชนิดกลิ่นที่สำคัญคือ เทคโนโลยีการจดจำรูปแบบ (Pattern Recognition) ที่สามารถรวมข้อมูลสัญญาณจากเซ็นเซอร์เข้ามาแล้วตัดสินใจได้ว่าสิ่งนั้นคือกลิ่นของอะไร เสมือนจมูกของมนุษย์เมื่อเราเกิดขึ้นมานั้น เหมือนการทำงานของจมูกสิ่งมีชีวิตที่ต้องเรียนรู้ว่าดอกไม้มีกลิ่นอย่างไร สระระแหงมีกลิ่นอย่างไร วานิลามีกลิ่นอย่างไร รูปแบบของกลิ่นเหล่านั้นก็จะฝังอยู่ในสมองเรา ด้วยเหตุนี้เองเมื่อนักเทคโนโลยีทางอาหารรู้ว่ารูปแบบของกลิ่นที่สร้างความรู้สึกของ “ผัดซี๊เม้า” เป็นอย่างไร ก็สามารถนำสารเคมีที่ให้รูปแบบดังกล่าวใส่ลงไป ในบะหมี่สำเร็จรูปแล้วมาบอกผู้บริโภคว่าเป็น “รสผัดซี๊เม้า” ดังนั้นตลอดชีวิตของคนเราจะเกี่ยวข้องกับการเรียนรู้กลิ่นใหม่ จดจำกลิ่นนั้น และระลึกได้เมื่อได้รับกลิ่นเดิมนั้นอีก อยู่ตลอดเวลาทั้งชีวิต จมูกอิเล็กทรอนิกส์ก็ต้องการฝึกฝนเช่นเดียวกัน โดยต้องนำมาฝึกจดจำรูปแบบของกลิ่นต่างๆที่จะนำไปใช้งานในด้านนั้นๆ

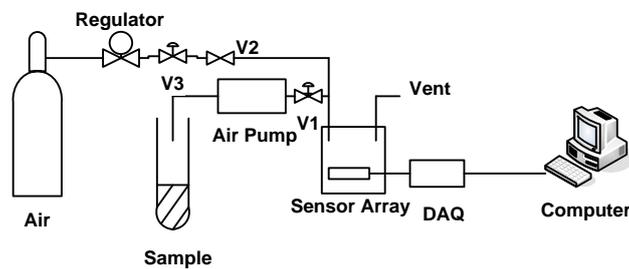

รูปที่ 2.19 เซ็นเซอร์อาร์เรย์ [24]

2.8 รูปแบบของจุ่มก๊อเล็กทรอนิกส์

2.8.1 จุ่มก๊อเล็กทรอนิกส์ระบบเปิด

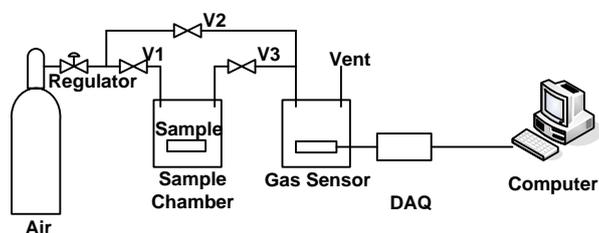
โครงสร้างของระบบจุ่มก๊อเล็กทรอนิกส์โดยทั่วไปมี 2 ลักษณะคือ จุ่มก๊อเล็กทรอนิกส์ในระบบเปิด และระบบปิด ในจุ่มก๊อเล็กทรอนิกส์ในระบบเปิดการตรวจวัดตัวอย่างจะทำการ ดูดตัวอย่างกลิ่นในระบบเปิดเข้าสู่ระบบตรวจวัดซึ่งมีเซ็นเซอร์อาร์เรย์อยู่ภายในดังในรูปที่ 2.20 โดยทั่วไประบบนี้ไว้สำหรับวิเคราะห์กลิ่นไอที่กระจายตัวอยู่ในบรรยากาศทั่วไป เช่น ปริมาณสารระเหยในโรงงาน ปริมาณกลิ่นในฟาร์มปศุสัตว์ หรือปริมาณสารระเหยหรือแก๊สพิษที่ฟุ้งกระจายอยู่ในอากาศ เป็นต้น

รูปที่ 2.20 จุ่มก๊อเล็กทรอนิกส์ระบบเปิด

2.8.2 จุ่มก๊อเล็กทรอนิกส์ระบบปิด

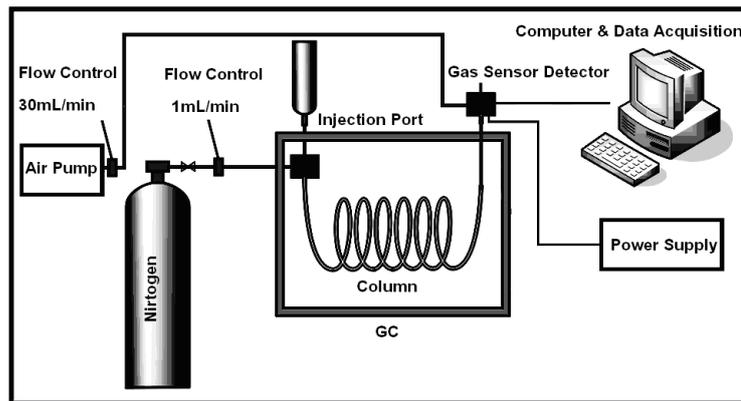
ในรูปที่ 2.21 เป็นจุ่มก๊อเล็กทรอนิกส์ในระบบปิด การตรวจวัดจะนำตัวอย่างวางในแชมเบอร์ (Chamber) แล้วใช้แรงดันของแก๊สนำตัวอย่างเข้าสู่ระบบตรวจวัด ลักษณะของจุ่มก๊อเล็กทรอนิกส์แบบนี้มักถูกนำไปใช้ในการวิเคราะห์คุณภาพของผลิตภัณฑ์ต่างๆ เช่น กาแฟ อาหาร น้ำหอม เครื่องดื่ม เป็นต้น

รูปที่ 2.21 จุ่มก๊อเล็กทรอนิกส์ระบบปิด

2.8.3 จมูกอิเล็กทรอนิกส์ระบบแก๊สโครมาโตกราฟี (Gas Chromatography, GC)

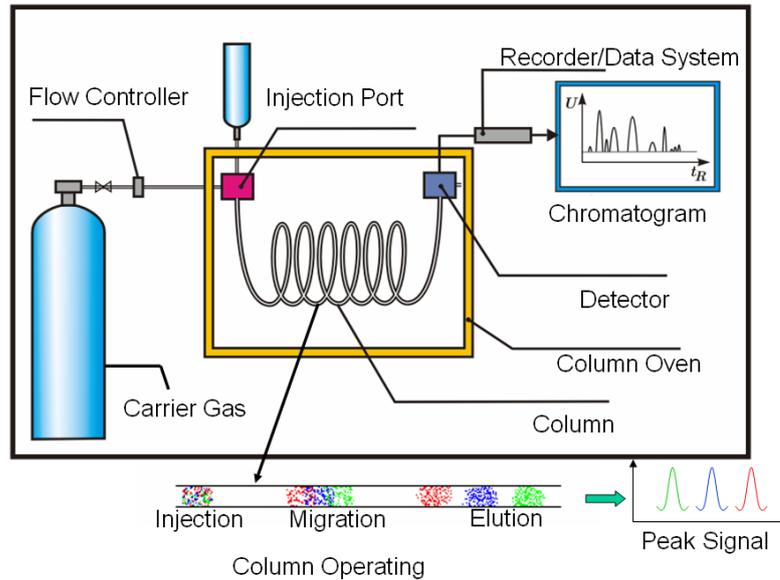
ในรูปที่ 2.22 เป็นจมูกอิเล็กทรอนิกส์แบบที่ใช้เทคนิคแก๊สโครมาโตกราฟี โดยเพิ่มส่วนของคอลัมน์เข้ามาเพื่อทำให้เกิดการแยกของตัวอย่างและมีรูปแบบของผลการวัดที่ได้แตกต่างกันไปขึ้นอยู่กับชนิดของตัวอย่าง การตรวจวัดจะนำตัวอย่างเข้าสู่ตำแหน่งอินเจคเตอร์ (Injector) แล้วใช้แรงดันของแก๊สนำตัวอย่างเข้าสู่ระบบตรวจวัด ซึ่งจะทำให้ตัวอย่างเข้าสู่คอลัมน์ซึ่งทำหน้าที่หน่วงการเคลื่อนที่ของตัวอย่าง ทำให้ตัวอย่างที่ออกมาใช้เวลาที่เหลื่อมล้ำกันขึ้นอยู่กับชนิดของสาร ทำให้สามารถตรวจรู้ชนิดได้ [25][26]

รูปที่ 2.22 จมูกอิเล็กทรอนิกส์แบบแก๊สโครมาโตกราฟี [25][26]

2.9 หลักการทำงานของระบบแก๊สโครมาโตกราฟี (Gas Chromatography)

หลักการใหม่นำเสนอเทคนิคแก๊สโครมาโตกราฟี[25][26] แยกชนิดของกลิ่นไอสารเคมี แล้วนำกลิ่นที่ได้จากการแยกชนิดแล้วมาทำการวัดอีกทีหนึ่ง โดยหลักการทำงานของแก๊สโครมาโตกราฟี แสดงดังรูปที่ 2.23 [27]

รูปที่ 2.23 หลักการทำงานของ แก๊สโครมาโตกราฟี [27]

แก๊สโครมาโตกราฟี หรือที่เรียกว่าเครื่อง จีซี เป็นเครื่องมือวิเคราะห์ (Analytical Instrument) ที่ใช้ในการวิเคราะห์องค์ประกอบของสารประกอบต่างๆ โดยอาศัยหลักการแยกองค์ประกอบของสารตัวอย่างในขณะที่สารตัวอย่างขณะวิเคราะห์จะอยู่ในรูปของแก๊ส การแยกองค์ประกอบของสารที่กระจายอยู่ระหว่างเฟสที่ไม่ผสมกันสองเฟส คือ เฟสอยู่กับที่ (Stationary Phase) และ เฟสเคลื่อนที่ (Mobile Phase) องค์ประกอบของสารตัวอย่างซึ่งมีคุณสมบัติทางกายภาพและเคมีที่แตกต่างจากเฟสทั้งสองจะเคลื่อนที่ผ่านด้วยอัตราเร็วที่แตกต่างกันจึงทำให้เกิดการแยกกัน

สารแต่ละตัวจะถูกแก๊สพา (Carrier Gas) เป็นเฟสเคลื่อนที่พาตัวอย่างผ่านเข้าไปจากตำแหน่งฉีดตัวอย่างซึ่งตัวอย่างอาจจะอยู่ในรูปของแก๊ส หรือของเหลว ณ จุดนี้หากตัวอย่างเป็นของเหลวจะถูกเปลี่ยนสภาพเป็นแก๊ส จากนั้นตัวอย่างจะถูกแก๊สพา พาเข้าสู่ คอลัมน์ (Column) ภายในคอลัมน์จะบรรจุเฟสอยู่กับที่เอาไว้ องค์ประกอบของสารตัวอย่างซึ่งมีคุณสมบัติทางกายภาพและเคมีที่แตกต่างจากเฟสทั้งสองจะเคลื่อนที่ผ่านด้วยอัตราเร็วที่แตกต่างกันจึงทำให้เกิดการแยกกัน กล่าวคือหากสารตัวใดมีน้ำหนักโมเลกุลน้อยกว่าก็จะเดินทางได้เร็วกว่าสารที่มีน้ำหนักโมเลกุลสูงกว่า และ สารตัวใดละลายอยู่ในเฟสคงที่ได้ดีกว่าก็จะเดินทางได้ช้ากว่าสารตัวที่ละลายในเฟสคงที่ได้ไม่ดี การแยกทำให้เราสามารถวิเคราะห์ในเชิงคุณสมบัติ (Quality) ได้ เมื่อสารตัวอย่างที่ถูกแยกโดยคอลัมน์ถูกแก๊สพา พามาจนถึงปลายทางก็จะโดนตรวจวัดโดยดีเทคเตอร์ (Detector) ได้สัญญาณไฟฟ้า ซึ่งสัญญาณไฟฟ้าที่ได้จะมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับปริมาณของสารตัวอย่างนั้นๆ จึงทำให้เราสามารถวิเคราะห์ในเชิงปริมาณ (Quantity) ได้ โดยสัญญาณไฟฟ้าจากดีเทคเตอร์จะถูกบันทึกเป็นโครมาโตแกรม (Chromatogram) ซึ่งอาจจะมีหลายรูปแบบ เช่นเรคคอร์ดเตอร์ (Recorder) พล็อตเตอร์ (Plotter) อินทิเกรเตอร์ (Integrator) หรือคอมพิวเตอร์ (Computer) เป็นต้น

2.9.1 หลักการทำงานของคอลัมน์ (Column)

โครมาโตกราฟี (Chromatography) [25] เป็นเทคนิคในการแยกองค์ประกอบต่างๆในของผสมที่อยู่ในสถานะสมดุลระหว่างเฟส 2 เฟสออกจากกัน โดยอาศัยความแตกต่างของการกระจายตัว

เทคนิคนี้คิดค้นครั้งแรกโดย นักพฤกษศาสตร์ชาวรัสเซีย ชื่อ Mikahail Tswett ในช่วงต้นศตวรรษที่ 20 ได้ทำการแยกองค์ประกอบที่มีสีในพืช โดยผ่านสารละลายที่สกัดได้จากพืชลงในคอลัมน์แก้วที่บรรจุด้วยผงชอล์ก (CaCO_3) องค์ประกอบต่างๆในสารละลายถูกแยก สามารถมองเห็นเป็นแถบสีต่างๆในคอลัมน์ จึงตั้งชื่อโดยใช้ภาษากรีกว่า “chroma” (สี) และ “graphien” (เขียน)

เทคนิคโครมาโตกราฟีได้ถูกนำมาใช้สำหรับการแยก การตรวจสอบ และวัดปริมาณขององค์ประกอบทางเคมีของสารผสมต่างๆ โดยอาศัยหลักการกระจายตัวระหว่างเฟส 2 เฟส โดยเฟสหนึ่งอยู่กับที่และอีกเฟสหนึ่งเคลื่อนที่ ในปัจจุบันเป็นเทคนิคที่มีบทบาทสำคัญมาก ไม่ว่าจะเป็งานวิเคราะห์ทางด้านกรวิจัย พัฒนา ตลอดจนงานทางด้านการปรับปรุงคุณภาพในห้องปฏิบัติการต่างๆ

ก. กระบวนการทางโครมาโตกราฟี

ในระบบโครมาโตกราฟี โมเลกุลของตัวถูกละลาย หรือสารที่สนใจจะกระจายตัวอยู่ระหว่างเฟส 2 เฟส ซึ่งไม่ละลายซึ่งกันและกัน โดยเฟสหนึ่งจะเคลื่อนที่เป็นของเหลว และของไหล และอีกเฟสหนึ่งอยู่กับที่

อัตราการเคลื่อนที่ของตัวถูกละลายแต่ละชนิด จะกำหนดโดยค่าสัมประสิทธิ์การกระจายตัว (Distribution Coefficient, K) ซึ่งสามารถแสดงความสัมพันธ์ได้ดังนี้

$$K = \frac{C_s}{C_m} \quad (2.6)$$

C_s คือ ความเข้มข้นของตัวถูกละลายในเฟสอยู่กับที่

C_m คือ ความเข้มข้นของตัวถูกละลายในเฟสเคลื่อนที่

ตัวถูกละลายที่กระจายตัวได้มากในเฟสเคลื่อนที่ จะเคลื่อนที่ได้เร็วกว่า

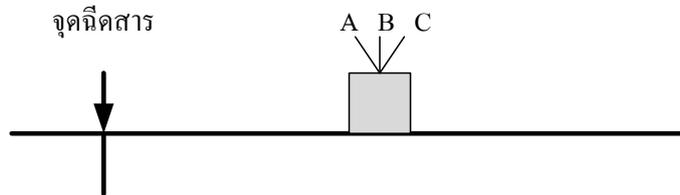
ส่วนตัวถูกละลายที่กระจายตัวในเฟสอยู่กับที่ได้ดีกว่า จะเคลื่อนที่ได้ช้ากว่า

ดังนั้น ขนาดการแยกจะขึ้นอยู่กับสมบัติทางเคมี และกายภาพของตัวถูกละลาย เฟสอยู่กับที่ และเฟสเคลื่อนที่

เมื่อเราใส่ของผสมที่มี 3 องค์ประกอบ (A,B,C) ลงส่วนบนของคอลัมน์โครมาโตกราฟี องค์ประกอบต่างๆ เหล่านี้จะผ่านไปนคอลัมน์ และออกไปสู่ตัวตรวจวัด และเครื่องบันทึกสัญญาณตามลำดับ

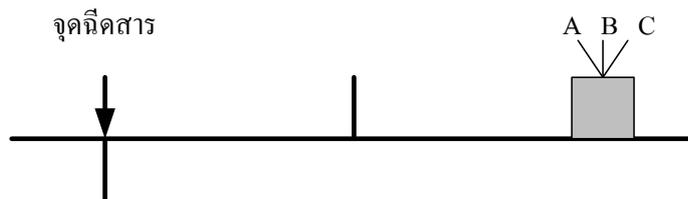
ในขณะที่องค์ประกอบต่างๆเคลื่อนที่ตามคอลัมน์ แต่ละองค์ประกอบจะเกิดอันตรกริยากับเฟสอยู่กับที่ซึ่งสามารถแบ่งออกได้เป็น

- กรณีที่ 1 เมื่อองค์ประกอบทั้ง 3 ไม่เกิดอันตรกริยากับเฟสอยู่กับที่เลยดังรูปที่ 2.24

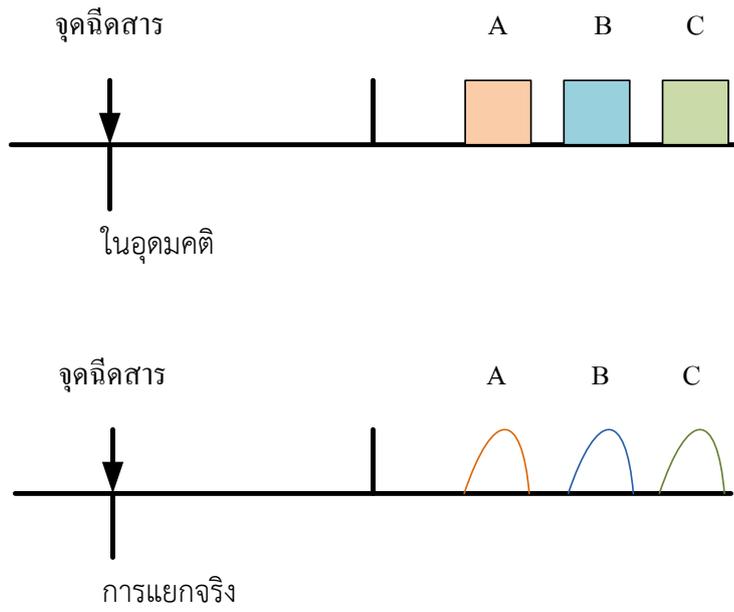
รูปที่ 2.24 เมื่อองค์ประกอบทั้ง 3 ไม่เกิดอันตรกริยากับเฟสอยู่กับที่เลย [25]

- กรณีที่ 2 เมื่อองค์ประกอบทั้ง 3 เกิดอันตรกริยากับเฟสอยู่กับที่เท่ากัน ทำให้เกิดการหน่วงเหนี่ยวแต่ไม่มีการแยกเกิดขึ้นดังรูปที่ 2.25

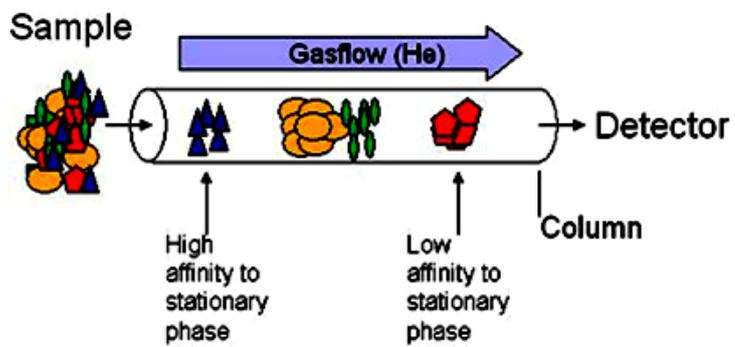
รูปที่ 2.25 เมื่อองค์ประกอบทั้ง 3 เกิดอันตรกริยากับเฟสอยู่กับที่เท่ากัน [25]

- กรณีที่ 3 เมื่อองค์ประกอบทั้ง 3 เกิดอันตรกริยากับเฟสอยู่กับที่แตกต่างกัน ทำให้เกิดการหน่วงเหนี่ยวและมีการแยกเกิดขึ้นดังรูปที่ 2.26

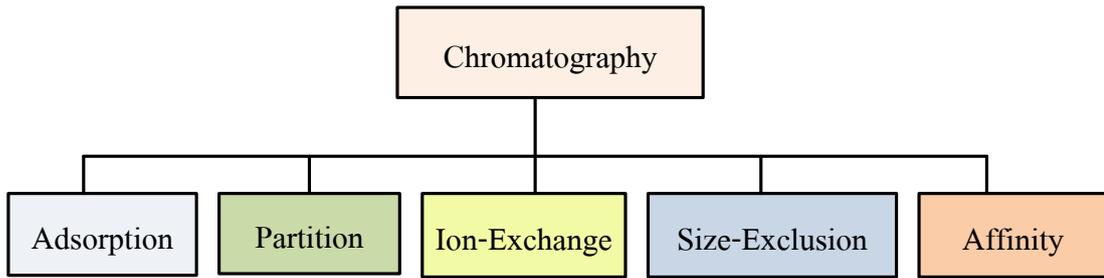
รูปที่ 2.26 เมื่อองค์ประกอบทั้ง 3 เกิดอันตรกิริยากับเฟสอยู่กับที่ที่แตกต่างกัน [25]

ในการแยกจริง การกระบวนกรขยายของแถบ (Band broadening) ทำให้ความเข้มข้นขององค์ประกอบต่างๆ ในเฟสเคลื่อนที่เปลี่ยนลักษณะการทำงานของคอลัมน์แสดงดังรูปที่ 2.27

รูปที่ 2.27 การทำงานของ Column [28]

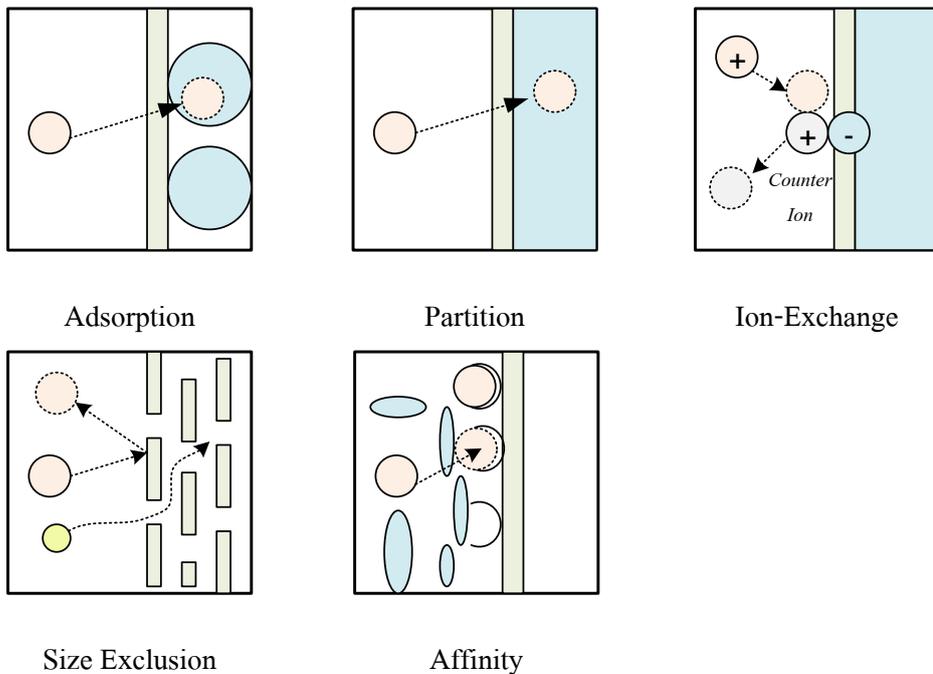
ข. การจำแนกโดยอาศัยกลไกของการหน่วงเหนี่ยวแบบต่างๆแสดงดังรูปที่ 2.28

รูปที่ 2.28 กลไกของการหน่วงเหนี่ยว [25]

ลักษณะกลไกการหน่วงเหนี่ยวมีทั้งหมด 5 กลไกดังแสดงในรูปที่ 2.29 ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

1. การดูดซับ (Adsorption Chromatography) คือการแข่งขันระหว่างแก๊สเฟสเคลื่อนที่และตัวดูดซับ
2. การแบ่งส่วน (Partition Chromatography) คือการแข่งขันระหว่างแก๊สเฟสเคลื่อนที่และของเหลวเฟสอยู่กับที่
3. การแลกเปลี่ยนไอออน (Ion-Exchange Chromatography) คือการแข่งขันระหว่างแก๊สเฟสเคลื่อนที่และเฟสอยู่กับที่ที่เป็นไอออน
4. การขจัดขนาด (Size Exclusion Chromatography) คือการร่อนขนาดโมเลกุล
5. ค่าสัมพรรคภาพ (Affinity Chromatography) คือกลไกการล็อกและคีย์ (Lock and Key)

รูปที่ 2.29 ไดอะแกรมการจำแนกวิธีโครมาโตกราฟีโดยอาศัยกลไกของการหน่วงเหนี่ยว [25]

2.9.2 พีคโครมาโตแกรมและพารามิเตอร์ที่เกี่ยวข้อง

ก. พีค (Peak)

เมื่อตัวถูกละลายเคลื่อนที่ไปกับเฟสอยู่กับที่ แถบของตัวถูกละลายจะขยายขึ้น เมื่อแถบการแยกนั้นเข้าสู่ตัวตรวจวัด จะมีการกระจายในลักษณะปกติ ในเครื่องบันทึก แต่ละองค์ประกอบที่ออกมาจะมองเป็นในรูปที่แตกต่างไปจากเส้นฐาน เรียกว่า “พีค” ดังแสดงในรูปที่ 2.30 สำหรับสารประกอบหนึ่งๆพื้นที่ หรือ ความสูงของพีคจะสัมพันธ์โดยตรงกับความเข้มข้น

รูปที่ 2.30 พีค [25]

ข. ความสูงของพีค (Peak height, h)

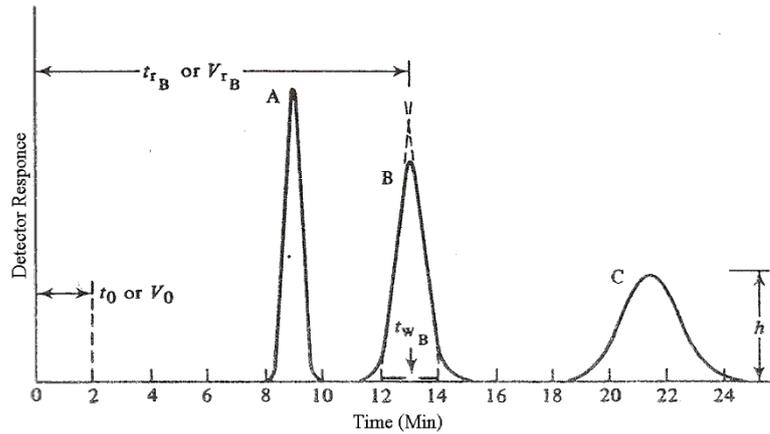
การวัดจากเส้นฐานจนถึงจุดยอดของพีค

ค. พื้นที่ของพีค (Peak Area, A)

พื้นที่ที่ล้อมรอบด้วยเส้นรอบพีคกับเส้นที่ฐาน

2.9.3 โครมาโตแกรม (Chromatogram)

อนุกรมของพีคจากองค์ประกอบในสารผสมตัวอย่างที่ถูกแยกออกมา เรียกว่า “โครมาโตแกรม” ดังรูปที่ 2.31 ในเทคนิคคอลัมน์โครมาโตกราฟี โครมาโตกราฟีเป็นการพล็อตการตอบสนองของตัวตรวจวัดที่เป็นฟังก์ชันกับเวลา หรือปริมาตร การตอบสนองโดยปกติจะเป็นสัดส่วนกับความเข้มข้น ส่วนในโครมาโตกราฟีชนิดแผ่น โครมาโตแกรมคือผิวหน้าของตัวดูดซับที่พัฒนาแล้วของแถบ หรือจุดที่แยกจากกัน

รูปที่ 2.31 ค่าพารามิเตอร์พื้นฐานต่างๆของพีค [25]

ก. Retention

เป็นการวัดอันตรกิริยาสัมพันธ์ของตัวถูกละลายเทียบกับเฟสเคลื่อนที่ ที่เคลื่อนที่ไปบนเฟสอยู่กับที่สามารถวัดและแสดงได้หลายวิธี

ถ้าออกมาในรูปแบบของเวลา เรียกว่า Retention time (t_0 , t_m หรือ t_R)

ถ้าออกมาในรูปแบบของปริมาตร เรียกว่า Retention Volume (V_0 , V_m หรือ V_R)

หรือในค่าปัจจัยของความจุ (capacity factor, k')

ความสัมพันธ์ระหว่างค่า retention time และ retention volume

$$V_0 = t_0 \times F \text{ หรือ } V_m = t_m \times F \tag{2.7}$$

เมื่อ F (Flow rate) คืออัตราการไหลของเฟสเคลื่อนที่

t_0 หรือ t_m (holdup time หรือ dead time) คือเวลาที่โมเลกุลไม่ถูกหน่วงเหนี่ยวเลยเดินทางไปถึงจุดสูงสุดของพีค

t_R (retention time) คือเวลาที่ตัวถูกละลายเดินทางจากจุดเริ่มฉีดสารไปถึงจุดสูงสุดของพีค

V_0 หรือ V_m (Void Volume หรือ dead volume) คือปริมาตรของตัวทำละลายจากจุดเริ่มฉีดสารไปจนถึงจุดสูงสุดของพีค เท่ากับปริมาตรของคอลัมน์ที่ไม่ถูกครอบครองด้วยสารที่บรรจุอยู่

V_R (retention Volume) คือปริมาตรของสารละลายจากจุดเริ่มฉีดสารไปจนถึงจุดสูงสุดของพีค

ความสัมพันธ์รวมระหว่างค่า k' , t_R และ K จะได้สมการพื้นฐานของการหน่วงเหนี่ยวคือ

$$V_R = V_m + KV_S \tag{2.8}$$

เมื่อ K คือค่าสัมประสิทธิ์การกระจายตัว

V_m คือปริมาตรของเฟสเคลื่อนที่

และ V_s คือปริมาตรของเฟสอยู่กับที่

ค่า retention จะถูกควบคุมโดยองค์ประกอบในเฟสเคลื่อนที่

ตัวทำละลายที่ให้ค่า retention ต่ำ เรียกว่า Strong Solvent

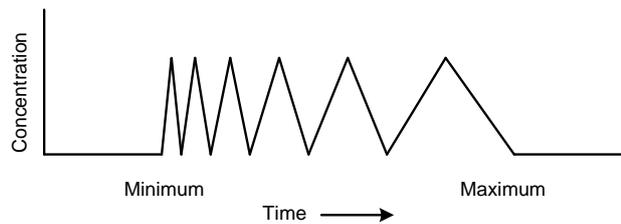
ตัวทำละลายที่ให้ค่า retention สูง เรียกว่า Weak Solvent

ข. ปัจจัยความจุ (Capacity factors, k')

ค่าเวลาที่เกิดพีคหรือรีเทนชัน ไทม์ (retention time) ยังสามารถแสดงดังในรูปของ ปัจจัยความจุ (k') ดังกล่าวมาแล้ว ค่าปัจจัยความจุของคอลัมน์หนึ่งๆ เป็นการวัดความแข็งแรงของ อันตรกิริยาของสารตัวอย่างกับสารที่บรรจุในคอลัมน์โดยตรง หรือเป็นการวัดเวลาที่องค์ประกอบในสาร ตัวอย่างอยู่กับเฟสอยู่กับที่

สำหรับการแยกโดยโครมาโตกราฟีของเหลวที่มีประสิทธิภาพ คอลัมน์จะต้องมีความจุเพียงพอที่จะหน่วงเหนี่ยวสารตัวอย่าง และสามารถที่จะแยกองค์ประกอบต่างๆในคอลัมน์ได้อย่างชัดเจนรูปที่

2.32 แสดงการเกิดพีคลักษณะต่างๆอันเกิดจากค่าความจุของพีค

รูปที่ 2.32 การแยกทางทฤษฎีที่ใช้อธิบายแนวคิดของความจุของพีค [25]

ค่าปัจจัยความจุของ (k') ของคอลัมน์ กำหนดโดยสมการ

$$k' = \frac{(t_R - t_0)}{t_0} = \frac{(V_R - V_0)}{V_0} \quad (2.9)$$

ค่า $t_R - t_0 = t_R'$ (adjusted retention time หรือ corrected retention time)

ค่า $V_R - V_0 = V_R'$ (adjusted retention volume หรือ corrected retention volume)

คอลัมน์ที่มีค่า k' สูงจะสามารถยืดเหนี่ยวสารได้ดีกว่า ซึ่งจะช่วยให้ปรับปรุงการแยก แต่จะใช้เวลานานขึ้น โดยปกติ

$k' = 1$ หมายความว่าตัวถูกละลายจะใช้เวลา 50 % ของทั้งหมดในคอลัมน์ในเฟสของเหลว และอีก 50% ของเวลาทั้งหมดถูกดูดซับหรือละลายในเฟสอยู่กับที่

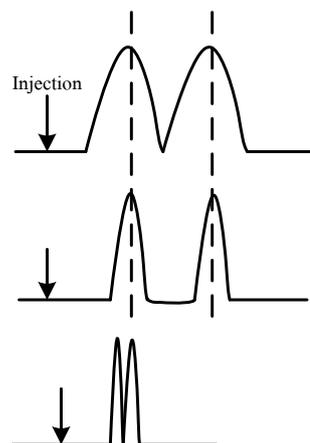
$2 < k' < 5$ จะเป็นค่าที่ทำให้ความสมดุลระหว่างเวลาวิเคราะห์และการแยกที่ดี สำหรับตัวถูกละลายส่วนมากในการแยกโดยโครมาโตกราฟีของเหลว ค่า k' ควรจะอยู่ในช่วง 1-10 เป็นที่ยอมรับได้

ค. ความจำเพาะเจาะจง (Selectivity, α)

เป็นการวัดระหว่างพีคที่อยู่ติดกัน ค่าความจำเพาะเจาะจงของระบบเป็นการบอกความแตกต่างของรีเทนชัน ไทม์ (retention time) หรือรีเทนชันโวลุ่ม (retention Volumes) ระหว่างพีค 2 พีค จะบอกถึงว่าระบบโครมาโตกราฟีมีประสิทธิภาพพออย่างไรที่จะแยกองค์ประกอบทั้งสองออกจากกัน ดังแสดงการแยกของพีคในรูปที่ 2.33

ซีเลคตีวิตี (Selectivity) ยังหมายถึงความแตกต่างของการดูดซับหรือการละลาย เป็นการวัดความสามารถของเฟสอยู่กับที่ ในการบอกความแตกต่างระหว่างองค์ประกอบ 2 ชนิด

ถ้าหากองค์ประกอบทั้ง 2 มีการละลายเท่ากันในเฟสอยู่กับที่ ก็จำไม่มีความแตกต่างระหว่างองค์ประกอบทั้งสอง ดังนั้นจะไม่มีแยกเกิดขึ้น

รูปที่ 2.33 การแยกของพีค [25]

สมการทางคณิตศาสตร์ที่ใช้แสดง ความจำเพาะเจาะจง (Selectivity, α) กำหนดว่าเป็น

$$\alpha = \frac{t_2 - t_0}{t_1 - t_0} = \frac{V_2 - V_0}{V_1 - V_0} = \frac{k_2'}{k_1'} \quad (2.10)$$

ค่า $\alpha=1$ นั่นคือ $t_2 = t_1$

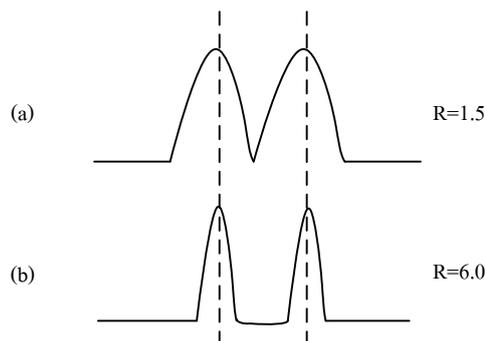
$\alpha = \infty$ องค์ประกอบที่ ถูกชะออกมาในวอยด์ โวลุ่ม (void volumn)

ในเทคนิคแก๊สโครมาโตกราฟี ค่าความจำเพาะเจาะจงของคอลัมน์หนึ่งๆ หากไม่เพียงพอที่อุณหภูมิใดๆ วิธีการเดียวที่จะใช้ในการปรับปรุงคือการเปลี่ยนเฟสของเหลวของเฟสอยู่กับที่

ต่างๆ โดยใช้แม็ครีโนลด์ นัมเบอร์ (McRenolds number) เป็นแนวทางได้ ทั้งนี้เนื่องจากแก๊สตัวพา ที่ใช้ในจีซีเป็นแก๊สเฉื่อย และไม่มีส่วนร่วมในกลไกการแยก

ง. ขนาดของการแยก (Resolution, R)

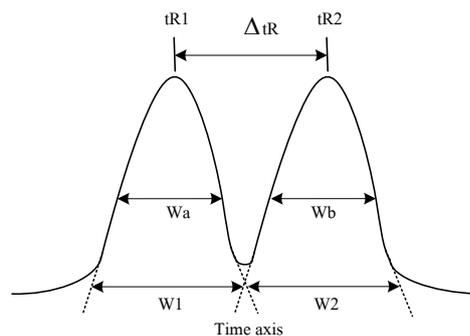
เมื่อ 2 องค์ประกอบซึ่งแทนด้วยพีค 2 พีคในโครมาโตแกรม จะสามารถอธิบายการแยกด้วยเทอม Resolution (R) หมายถึงขนาดของการแยก เป็นการวัดความสามารถโดยรวมของระบบโครมาโตกราฟีที่จะแยกคู่ของตัวถูกละลายออกจากกันได้ดีเพียงไรตัวอย่างขนาดการแยกของพีคแสดงดังรูปที่ 2.34 ซึ่งมีขนาดการแยกเป็น 1.5 และ 0.6 ตามลำดับ

รูปที่ 2.34 เปรียบเทียบขนาดการแยกของพีค 2 พีค [25]

วัตถุประสงค์หลักของโครมาโตกราฟี คือการแยกองค์ประกอบต่างๆในของผสม เทอม Resolution ใช้อธิบายในแง่ปริมาณว่าบรรลุวัตถุประสงค์หรือไม่ ค่า R กำหนดว่าเป็น ความแตกต่างของค่า Retention timeหารด้วยค่าเฉลี่ยของความกว้างของพีค ค่าขนาดการแยกที่ต้องการ จะขึ้นอยู่กับความสูงสัมพัทธ์ของพีค และความถูกต้องที่ต้องการดังแสดงในรูปที่ 2.35

สมการที่ใช้ในการกำหนดค่า R ในทางทฤษฎีคือ

รูปที่ 2.35 การแยกของพีค 2 พีค [25]

$$R = \frac{\Delta t_R}{4\sigma} = \frac{t_{R_2} - t_{R_1}}{0.5(w_1 + w_2)} \quad (2.11)$$

หรือ

$$R = \frac{2(t_{R_2} - t_{R_1})}{1.699(w_a + w_b)} \quad (2.12)$$

$R = 1.0$ พีค 2 พีคมีการแยก 98% ที่เส้นฐาน หมายความว่าถ้าลากเส้นตั้งฉากระหว่างร่อง
ระหว่างพีค 2 พีคกับเส้นฐาน จะมีพื้นที่ของพีคทั้งสองซ้อนทับกันเพียง 2 %

$R = 1.5$ ได้รับการแยกที่เส้นฐานของพีค 2 พีค จะมีพื้นที่ของพีคทั้งสองซ้อนทับกันเพียง 0.3 %

$R = 2.0$ เหมาะกับการแยกที่ย่างยาก

ขนาดการแยกขององค์ประกอบในของผสม จะขึ้นอยู่กับ 3 ปัจจัยคือ Retention (k')

Selectivity (α) และ Efficiency (N)

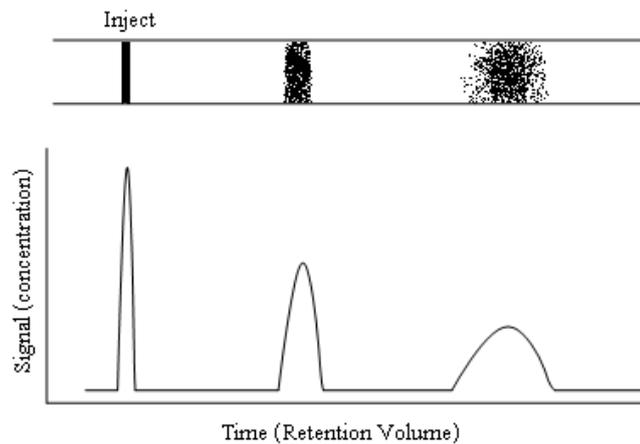
ดังนั้น R ซึ่งเป็นเทอมที่ใช้อธิบายขนาดของการแยก ระหว่างแถบของพีค 2 พีค ที่อยู่ติดกัน ซึ่งจะเป็นผลสุทธิของค่า α , N และ k' ของคอลัมน์ สมการ Resolution คือ

$$R = \left(\frac{\sqrt{N}}{4} \right) \left(\frac{\alpha - 1}{\alpha} \right) \left(\frac{k'}{1 + k'} \right) \quad (2.13)$$

วิธีที่มีประสิทธิภาพสูงสุดของการเปลี่ยนขนาดของการแยก คือการเปลี่ยนความจำเพาะเจาะจง (α) หรือความจุ (k') ของคอลัมน์ ผลจากการเพิ่มค่า N โดยการเพิ่มความยาวของคอลัมน์ หรืออัตราการไหลจะไม่มีผลมากนัก

2.9.4 การขยายแถบของการแยกและประสิทธิภาพของคอลัมน์

การขยายแถบของการแยกและประสิทธิภาพของคอลัมน์ (Band broadening and Column efficiency) เมื่อเริ่มใส่สารตัวอย่างลงบนส่วนบนสุดของคอลัมน์ ความกว้างของแถบสารตัวอย่างจะแคบ จนกระทั่งองค์ประกอบต่างๆถูกชะออกมาที่ปลายสุดของคอลัมน์ แถบของสารจะขยายกว้างขึ้นปรากฏการณ์เช่นนี้เกิดขึ้นเนื่องจากว่า ในขณะที่ของผสมในสารตัวอย่างเคลื่อนที่ไปตามคอลัมน์ด้วยเฟสเคลื่อนที่ องค์ประกอบต่างๆจะเกิดอันตรกิริยาและถูกยึดเหนี่ยวด้วยเฟสอยู่กับที่และเฟสเคลื่อนที่ต่างหาก อันตรกิริยานี้ พร้อมกับเส้นทางในการเคลื่อนที่ของตัวถูกละลายในเฟสเคลื่อนที่ต่างๆ ทำให้แถบของสารขยายขึ้น เรียกกระบวนการนี้ว่าแบนด์บรอดดิง (Band Broadening) ซึ่งจะเป็นตัวกำหนดขนาดที่สารสององค์ประกอบจะแยกออกจากกัน ซึ่งควรจะลดให้มีค่าต่ำสุดดังแสดงในรูปที่ 2.36

รูปที่ 2.36 การขยายของแถบของสารเมื่อผ่านเข้าไปในคอลัมน์ [25]

ทฤษฎีที่ใช้อธิบายประสิทธิภาพของคอลัมน์ ประสิทธิภาพของคอลัมน์ คือตัวเลขที่ใช้อธิบายความกว้างของแถบ ซึ่งจะเป็นฟังก์ชันกับค่า retention time และอธิบายในเทอมของจำนวนเพลททางทฤษฎี (number of a theoretical plate, N) ประสิทธิภาพของคอลัมน์ จะขึ้นอยู่กับความยาวของคอลัมน์ และขนาดของอนุภาคที่บรรจุอยู่ในคอลัมน์ และอัตราการไหลของเฟสเคลื่อนที่ ทฤษฎีที่นำมาใช้ในการอธิบายประสิทธิภาพของคอลัมน์ มีอยู่ด้วยกัน 2 ทฤษฎีคือ

1. ทฤษฎีเพลท (Plate Theory) ซึ่งเสนอโดย Martin และ Syngge ได้ให้วิธีการที่ง่ายและสะดวกที่จะวัดสมรรถนะและประสิทธิภาพของคอลัมน์
2. ทฤษฎีอัตรา (Rate Theory) ซึ่งเสนอโดย van Deemter และคณะ ได้ให้วิธีการที่จะวัดปัจจัยต่างๆที่มีผลต่อการขยายของแถบการแยกและการปรับความเหมาะสมของประสิทธิภาพ

ก. ทฤษฎีเพลท (Plate Theory)

สมมุติฐานที่สำคัญของทฤษฎีนี้คือ มีสภาวะสมดุลเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องของตัวถูกละลายระหว่างเฟสอยู่กับที่และเฟสเคลื่อนที่ ข้อบกพร่องของทฤษฎีนี้คือไม่ได้พิจารณาถึงผลของการขยายแถบในการแยก และอิทธิพลของตัวแปรต่างๆเช่น

- ขนาดของอนุภาค
- ปริมาณของเฟสอยู่กับที่
- ความหนืดของตัวชะสาร
- และอัตราการไหลที่มีผลต่อสมรรถนะของคอลัมน์

ในทฤษฎีนี้จะพิจารณาว่าคอลัมน์โครมาโตกราฟีประกอบด้วยชั้นบางๆ หรือเพลทจำนวนมากในแต่ละเพลทจะมีตัวถูกละลายอยู่ในสภาวะสมดุลระหว่างเฟสอยู่กับที่และเฟสเคลื่อนที่ ดังนั้นจำนวนเพลททางทฤษฎี (N) ยิ่งมีค่ามาก คอลัมน์ก็ยิ่งจะมีประสิทธิภาพมาก การเคลื่อนที่ของตัว

ถูกละลายไปตามคอลัมน์จะถูกพิจารณาว่า เป็นการเคลื่อนย้ายเป็นขั้นๆจากเพลททางทฤษฎีหนึ่งไปยังเพลทต่อไป เหมือนการกลั่นลำดับส่วน ถ้าเพลททางทฤษฎียิ่งบางมาก จำนวนเพลทยิ่งมีค่ามาก สำหรับคอลัมน์ที่มีความยาวค่าหนึ่งๆซึ่งแสดงโดยความสัมพันธ์ดังนี้

$$H = \frac{L}{N} \quad (2.14)$$

L คือความยาวของคอลัมน์ (mm)

N คือจำนวนเพลททางทฤษฎี

H คือความสูงทางทฤษฎีของเพลทหนึ่งเพลท (Height Equivalent to a Theoretical Plate, HETP, H) เมื่อค่า H ยิ่งมีค่าน้อย ประสิทธิภาพคอลัมน์จะมีค่ามาก

โดยทั่วไป H จะมีค่าน้อย เมื่อ

1. ขนาดของอนุภาคเล็กและบรรจุสม่ำเสมอ
2. อัตราการไหลของเฟสเคลื่อนที่ต่ำ
3. ความหนืดของเฟสเคลื่อนที่ต่ำ
4. อุณหภูมิการแยกสูงขึ้น
5. ขนาดของอนุภาคของโมเลกุลตัวถูกละลายเล็ก

ประสิทธิภาพ (N) จะอธิบายในเทอมของค่า retention time (t_R) ของตัวถูกละลาย โดยจะวัดที่จุดยอดของพีค และค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน (σ) ของปริมาณตัวถูกละลายที่ถูกวัดออกมาในรูปความกว้างของพีค การวัดประสิทธิภาพแสดงดังรูปที่ 2.37

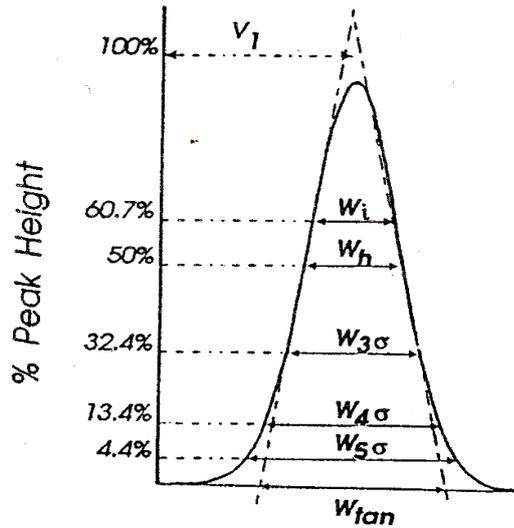
$$N = \frac{t_R}{\sigma^2} \quad (2.15)$$

ค่า σ สำหรับพีคที่มีการกระจายปกติ (Gaussian peak) มีค่าเท่ากับ

$$\sigma = \frac{w_{50}}{2.345} = \frac{w_T}{4} = \frac{w_{4.4}}{5} \quad (2.16)$$

w คือความกว้างของพีคที่ระดับความสูงต่างๆดังรูปที่ 2.37

$$N = \frac{t_R}{\sigma^2} \quad (2.17)$$

รูปที่ 2.37 วิธีต่างๆ สำหรับประมาณค่า [25]

ค่า N สามารถคำนวณได้หลายวิธี ขึ้นอยู่กับตำแหน่งความกว้างของพีค วิธีที่นิยมมากที่สุดเนื่องจากง่ายที่สุดคือการคำนวณค่า N โดยวิธี Tangent Method วิธี 5σ Method จะให้ความไวสูงสุดสำหรับพีคที่มีหาง และวิธี peak at half height

1. Peak Half Height

$$N = 5.54 \left(\frac{t_R}{w_{50}} \right)^2 \quad (2.18)$$

2. Tangent Method

$$N = 16 \left(\frac{t_R}{w_T} \right)^2 \quad (2.19)$$

3. 5σ Method

$$N = 25 \left(\frac{t_R}{w_{4.4}} \right)^2 \quad (2.20)$$

ประสิทธิภาพสามารถเปลี่ยนแปลงได้โดยการเปลี่ยนแปลงพารามิเตอร์ทางกายภาพของคอลัมน์ เช่น ความยาว เส้นผ่านศูนย์กลาง และสารที่ใช้ผลิตคอลัมน์ และยังขึ้นอยู่กับ การเปลี่ยนแปลงขนาดของอนุภาคที่บรรจุในคอลัมน์ หรือความเร็วของเฟสเคลื่อนที่

ตารางที่ 2.1 แนวทางและปัญหาของการปรับปรุงประสิทธิภาพ [25]

แนวทาง	ปัญหา
1. ลดอัตราการใช้	เพิ่มเวลาของการวิเคราะห์
2. การเพิ่มความยาวของคอลัมน์	เพิ่มเวลาของการวิเคราะห์และความดันเพิ่ม
3. ลดขนาดของอนุภาค	ต้องการความดันเพิ่มขึ้น

ข. ทฤษฎีอัตรา (Rate Theory)

ทฤษฎีอัตราและการขยายของแถบการแยก (Rate Theory and Band Broadening) จะมี 3 กลไกหลักๆที่จะพาตัวถูกละลายผ่านเข้าไปในคอลัมน์

- การเคลื่อนที่โดยการพาของเฟสเคลื่อนที่ ในขณะที่ไหลผ่านอนุภาคต่างๆเข้าไปในคอลัมน์
- การเคลื่อนที่โดยการฟุ้งกระจายผ่านเข้าไปในแอ่งที่อยู่กับที่ของของเหลวในสารที่ใช้บรรจุในคอลัมน์
- การเคลื่อนที่โดยการฟุ้งกระจายผ่านในอนุภาคที่มีรูพรุน

ในทฤษฎีจะพิจารณาว่า ปัจจัยการฟุ้งกระจายเป็นสาเหตุให้เกิดการขยายของแถบการแยกในคอลัมน์ และจะหลีกเลี่ยงสมมุติฐานที่ว่าเกิดสมดุลอย่างต่อเนื่องดังที่กล่าวในทฤษฎีเพลท

ในรูปแบบต่างๆไป สมการ van Deemter แสดงโดย

$$H = A + \frac{B}{\mu} + C\mu \quad (2.21)$$

H แทนประสิทธิภาพของคอลัมน์

μ แทนความเร็วเชิงเส้นเฉลี่ยของเฟสเคลื่อนที่

A แทนผลการกระจายของแถบเนื่องมาจาก Eddy Diffusion

B แทนผลการกระจายของแถบเนื่องมาจาก Longitudinal Diffusion

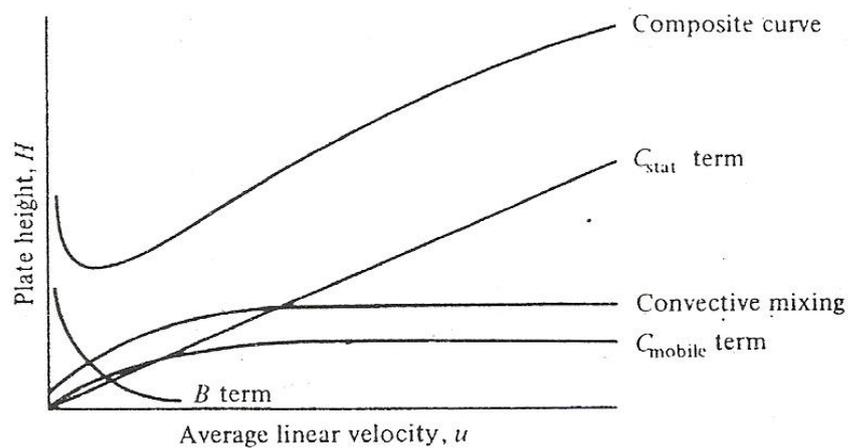
C แทนผลการกระจายของแถบเนื่องมาจาก Resistant to Mass Transfer

C ไม่ได้จำกัดเฉพาะการถ่ายเทอนุภาคตัวถูกละลายผ่านแอ่งของเหลวในเฟสอยู่กับที่เท่านั้น อาจยังเกิดเมื่อตัวถูกละลายที่ผ่านโดยเฟสเคลื่อนที่โดยการพาระหว่างอนุภาค ดังนั้นเพื่อ

ไม่ให้เกิดการพิจารณาประสิทธิภาพของคอลัมน์ถูกต้องยิ่งขึ้น จึงมีการปรับปรุงสมการ van Deemter ใหม่คือ

$$H = A + \frac{B}{u} + C_s \mu + C_m \mu \quad (2.22)$$

ในสมการนี้ เทอม C จะแทนผลที่ทำให้การกระจายของแถบเนื่องมาจากการต้านทานต่อการถ่ายเทมวลในเฟสอยู่กับที่ และในเฟสเคลื่อนที่ตามลำดับ เนื่องจาก H แทนความแปรปรวนของคอลัมน์ หรือการขยายของแถบ H ควรจะทำให้มีค่าต่ำสุด วิธีการหนึ่งที่ถูกนำมาใช้ในการหาเงื่อนไขการทดลองที่ให้ค่าการฟุ้งกระจายมีค่าต่ำสุด และประสิทธิภาพสูงสุด โดยการพล็อตสมการ van Deemter ดังรูปที่ 2.38

รูปที่ 2.38 การพล็อตสมการ van Deemter ที่แสดงถึงค่าคงที่ต่างๆ [25]

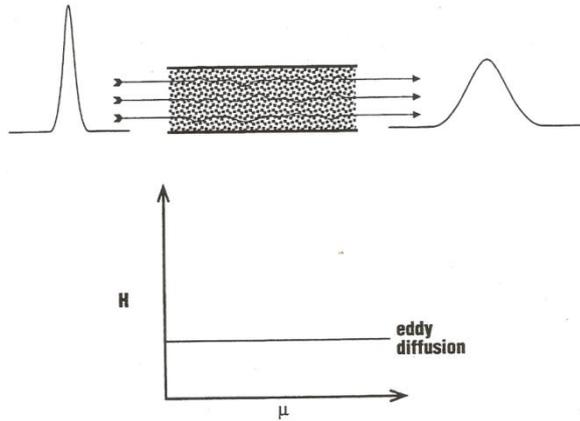
เป็นกราฟที่พล็อตระหว่างความสูงของเพลท (H) กับค่าเฉลี่ยของความเร็วเชิงเส้น (μ) ของเฟสเคลื่อนที่ ข้อมูลต่างๆหาได้จากการทดลองโดยการวัดค่า retention time, holdup time และความกว้างของพีคเพื่อพิจารณาค่า H ที่อัตราการไหลต่างๆ

จากรูปที่ 2.37 ที่อัตราการไหลที่เหมาะสม ประสิทธิภาพโดยรวมจะขึ้นอยู่กับเทอม B เมื่ออัตราการไหลสูงสุดขึ้น ประสิทธิภาพจะลดลงเนื่องจากเทอม C มีค่ามากขึ้น ส่วนเทอม A จะไม่ขึ้นกับอัตราการไหล

ถึงแม้ว่าประสิทธิภาพจะลดลงเมื่ออัตราการไหลเพิ่มขึ้น แต่ในทางปฏิบัติจะใช้อัตราการไหลที่สูงเพื่อประหยัดเวลาและค่าใช้จ่ายในการวิเคราะห์ ดังนั้นอาจจะใช้การพล็อตเพื่อหาเงื่อนไขที่เหมาะสมที่สุดเพื่อลดเวลาของการวิเคราะห์ที่ให้ค่า H ที่ยอมรับได้

2.9.5 พารามิเตอร์ต่างๆ ใน van Deemter Equation

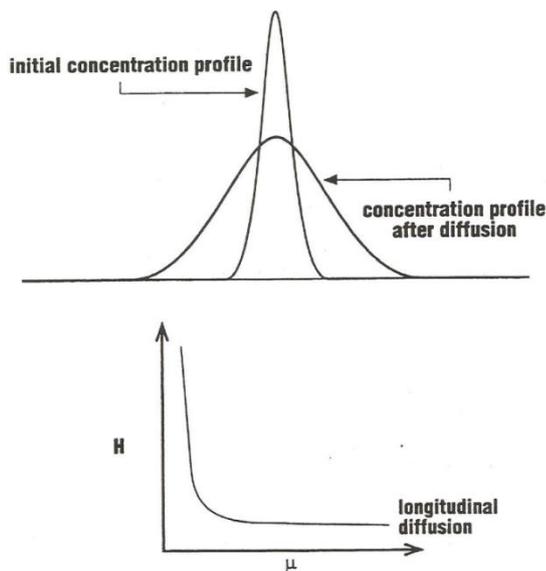
ก. Eddy Diffusion หรือ เทอม A

รูปที่ 2.39 Eddy Diffusion [25]

เมื่อโมเลกุลตัวถูกละลายผ่านไปตามคอลัมน์ โมเลกุลต่างๆจะเคลื่อนที่ไปตามเส้นทางต่างๆ รอบๆอนุภาคของเฟสอยู่กับที่ในแต่ละเส้นทางจะมีความยาวแตกต่างกัน ดังนั้นโมเลกุลตัวถูกละลายของสปีชีร์เดียวกันจะเคลื่อนที่ไปตามเส้นทางต่างๆกัน และจะออกจากคอลัมน์ในเวลาต่างกัน จัดเป็นรูปแบบหนึ่งของการฟุ้งกระจายเรียกว่า Eddy Diffusion ดังรูปที่ 2.39 ซึ่งจะแทนโดยเทอม A ในสมการ van Deemter จะเห็นว่ากระบวนการนี้เกิดเนื่องจากเฟสอยู่กับที่เท่านั้น การลดการขยายของแถบการแยก สามารถทำได้โดยการบรรจุคอลัมน์ด้วยอนุภาคที่มีขนาดคงที่อย่างสม่ำเสมอ

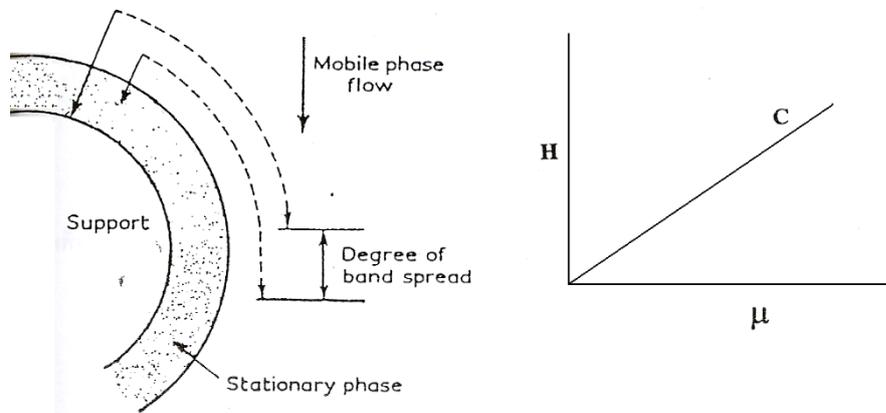
ข. Longitudinal Diffusion หรือ เทอม B

รูปที่ 2.40 Longitudinal Diffusion [26]

ในทางทฤษฎี ของผสมตัวอย่างจะเคลื่อนที่ไปในคอลัมน์ในลักษณะแถบแคบๆขององค์ประกอบเดี่ยวๆที่แยกจากกันโดยแถบของเฟสเคลื่อนที่ หรือก็คือบริเวณที่มีความเข้มข้นของตัวถูกละลายสูงแยกโดยบริเวณที่มีความเข้มข้นของตัวทำละลายสูง ผลก็คือเกิดความแตกต่างของความเข้มข้น จะเกิดการฟุ้งกระจายของโมเลกุลขึ้น จากบริเวณที่มีความเข้มข้นสูงไปสู่บริเวณที่มีความเข้มข้นต่ำ จัดเป็นรูปแบบหนึ่งของการฟุ้งกระจายเรียกว่า Longitudinal Diffusion ดังรูปที่ 2.40 [26] ซึ่งแทนด้วยเทอม B ในเทอม van Demeter จะเป็นกระบวนการที่สัมพันธ์กับเฟสเคลื่อนที่เท่านั้น และไม่ขึ้นกับเฟสอยู่กับที่ การฟุ้งกระจายจะเกิดในทุกทิศทุกทาง โมเลกุลที่ผิวหน้าของแถบจะเคลื่อนที่ไปสู่แถบต่อไป โมเลกุลที่อยู่ท้ายแถบจะเคลื่อนที่ไปสู่แถวก่อนหน้านี้ จะลดได้โดยการเพิ่มอัตราการไหลของเฟสเคลื่อนที่

ค. Resistance to Mass transfer หรือ เทอม C

รูปที่ 2.41 Stationary – phase mass transfer [26]

ในทฤษฎีเพลท ได้ตั้งสมมุติฐานว่า การถ่ายเทโมเลกุลตัวถูกละลายต่างๆระหว่างเฟสอยู่กับที่และเฟสเคลื่อนที่จะเป็นไปโดยทันทีทันใด ในทฤษฎีนี้ก็ยอมรับว่า มีการถ่ายเทมวลในอัตราที่จำกัด ยิ่งไปกว่านั้น โมเลกุลของสารสปีชีร์เดียวกันจะใช้เวลาต่างกันในเฟสทั้งสอง การต้านทานต่อการถ่ายเทมวลดังรูปที่ 2.41 [29] แสดงด้วยเทอม C ในสมการ van Deemter ถ้าหากเวลาที่ใช้สำหรับการถ่ายเทมวลมีค่ามากกว่า เวลาที่โมเลกุลตัวถูกละลายไหลข้ามผิวหน้าของสารที่บรรจุในคอลัมน์ โมเลกุลบางส่วนจะถูกพาโดยเฟสเคลื่อนที่ออกจากคอลัมน์ก่อนการฟุ้งกระจายของโมเลกุลอื่นๆ ที่เข้าๆ ออกๆ จากศูนย์กลางของอนุภาคจะเกิดสมบรูณ์ ดังนั้นการเพิ่มอัตราการไหลจะลดขนาดและความจุของการแยก

ในสถานการณ์อุดมคติ ควรจะให้เฟสเคลื่อนที่มีอัตราการไหลต่ำ เพื่อให้โมเลกุลของสารตัวอย่างมีเวลาเพียงพอในการเกิดสมดุลระหว่างเฟสทั้งสอง

ปัจจัยอื่นๆ ที่มีผลต่อเทอมนี้คือขนาดของอนุภาค (ขนาดเล็กกว่าจะดีกว่า เนื่องจากโมเลกุลไม่ใช้เวลานานเกินไป) ความหนาของฟิล์มของเฟสอยู่กับที่ และความหนืดของตัวทำละลาย เช่นอะซิโตนไนไตร (acetonitrile) จะให้ประสิทธิภาพดีกว่าเมทานอล (methanol) ถึง 40%

ผลของเทอมทั้งสามในสมการ van Deemter ที่ส่งผลต่อการขยายของแถบการแยกและผลที่ได้

เทอม A : ขนาดและการบรรจุ

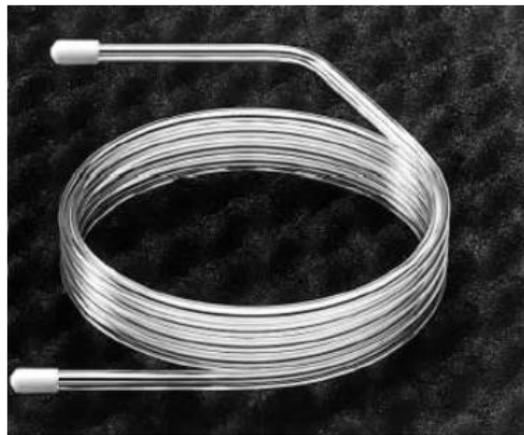
เทอม B : อัตราการไหล

เทอม C : อัตราการไหล และขนาดของอนุภาค

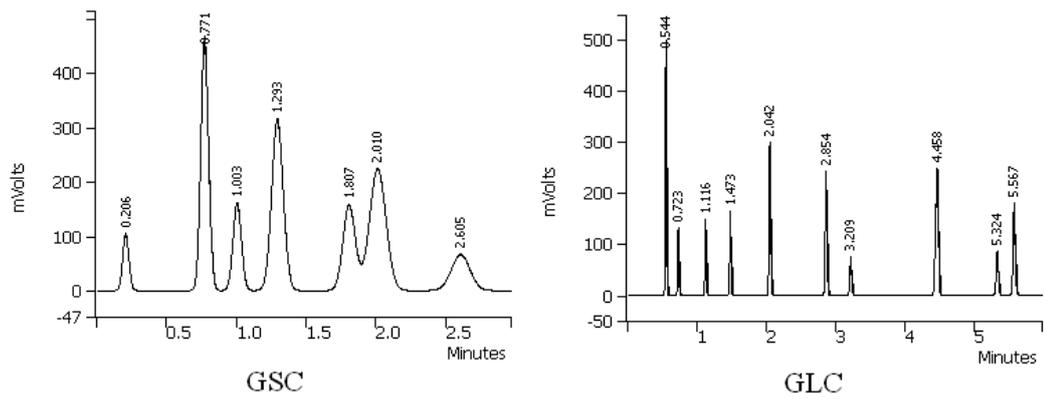
2.9.6 ชนิดของคอลัมน์

จากคุณสมบัติของคอลัมน์เราจึงสามารถแบ่งประเภทของจีซีได้จากฟสอยู่กับที่ที่บรรจุอยู่ภายในคอลัมน์ดังนี้

ก. แก๊สโครมาโตกราฟีแบบของแข็ง (Gas-solid chromatography, GSC) แก๊สโครมาโตกราฟีประเภทนี้จะใช้ของแข็ง เช่น ซิลิกาเจล หรืออลูมินา (Alumina) เป็นเฟสอยู่กับที่บรรจุอยู่ในแพ็คคอลัมน์ (Pack Column) แบบแก้ว หรือ สแตนเลส หรือ แบบแคพพิลารี (Capillary) กลไกการแยกสารที่เกิดขึ้นเป็นแบบการดูดซับ ดังนั้นการแยกสารจะดีหรือไม่ขึ้นอยู่กับคุณสมบัติการดูดซับของสารที่บรรจุในคอลัมน์ แต่โดยทั่วไปแล้วโครมาโตกราฟีชนิดนี้ไม่เป็นที่นิยมใช้กันมากนักเนื่องจากแพ็คคอลัมน์ที่ได้มีการแยกชัด (Resolution) ไม่ดีนัก ลักษณะแพ็คคอลัมน์ดังรูปที่ 2.42 [30]

รูปที่ 2.42 แพ็คคอลัมน์ [30]

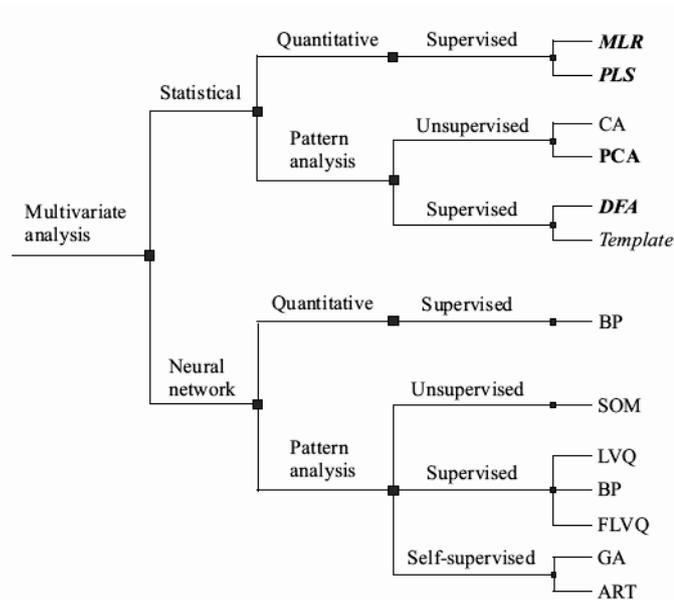
รูปที่ 2.43 โครมาโตแกรมที่ได้จาก Gas-solid chromatography,GSC และ Gas-liquid chromatography, GLC [31]

ข. แก๊สโครมาโตกราฟีแบบของเหลว (Gas-liquid chromatography, GLC) โครมาโตกราฟีประเภทนี้จะใช้ของเหลว ที่มีจุดเดือดสูงเป็นเฟสอยู่กับที่โดยทำการเคลือบของเหลวให้เป็นชั้นบางๆ บนของแข็งเฉื่อยที่เรียกว่าโซลิดซัพพอร์ต (solid supporter) ภายในแคพพิลลารีคอลัมน์ รูปที่ 2.44 [30] กลไกการแยกสารที่เกิดขึ้นเป็นแบบ พาร์ทิชัน ซึ่งสามารถใช้ได้ในช่วงอุณหภูมิที่กว้างมาก และให้การแยกชัดที่ดีกว่า GSC จึงทำให้ GLC เป็นที่นิยมใช้ จุดมุ่งหมายของการทำโครมาโตกราฟีก็เพื่อจะแยกสารผสมออกจากกัน

รูป 2.44 แคพพิลลารีคอลัมน์ [30]

2.10 การวิเคราะห์ข้อมูลของจุ่มกอเล็กทรอนิกส์

รูปที่ 2.45 หลักการในการวิเคราะห์ข้อมูลสำหรับจุ่มกอเล็กทรอนิกส์ [24]

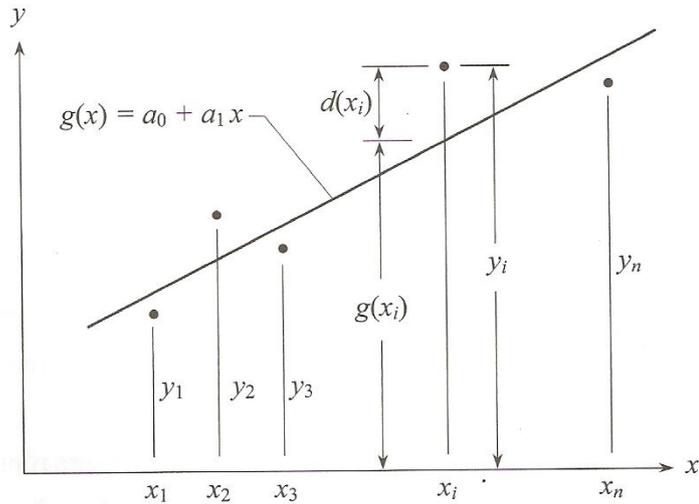
วิธีการในการวิเคราะห์ข้อมูลสำหรับจุ่มกอเล็กทรอนิกส์มี 2 วิธีใหญ่ๆ คือการวิเคราะห์ข้อมูลด้วยวิธีทางสถิติ (Statistical) และวิธีโครงข่ายประสาท (Neural Network) ดังรูปที่ 2.45 [24] โดยทั้งสองวิธีการจะแยกเป็นการวิเคราะห์ย่อยอีก 2 ลักษณะคือการวัดปริมาณ (Quantitative) และการวิเคราะห์ชนิดโดยการวิเคราะห์รูปแบบของข้อมูล (Pattern analysis)

2.10.1 การถดถอยแบบเชิงเส้น

การถดถอยแบบเชิงเส้น (Linear Regression) [32] จัดได้ว่าเป็นระเบียบวิธีที่ง่ายที่สุดซึ่งใช้ในการประดิษฐ์ฟังก์ชันเส้นตรงสำหรับชุดข้อมูลที่กำหนดมาให้ รูปที่ 2.46 แสดงชุดข้อมูลอันประกอบด้วย $x_i, y_i, i=1,2,\dots,n$ นั่นคือมีจำนวนชุดข้อมูลทั้งสิ้น n ข้อมูล ในที่นี้เราจะประดิษฐ์สมการเส้นตรงในรูปแบบฟังก์ชัน

$$g(x) = a_0 + a_1x \quad (2.23)$$

โดย a_0 และ a_1 เป็นค่าคงตัวซึ่งไม่รู้ค่าและจำเป็นต้องคำนวณหาจากเงื่อนไขที่ว่า สมการเส้นตรงที่ประดิษฐ์ขึ้นมาจะก่อให้เกิดค่าความผิดพลาดโดยเฉลี่ยน้อยที่สุดจากข้อมูลทุกข้อมูลที่กำหนดให้มา

รูปที่ 2.46 การถดถอยเชิงเส้น [32]

จากรูปที่ 2.46 นี้เราจะเห็นได้ว่า ณ ตำแหน่ง x_i ของข้อมูล i ใดๆ ค่าของฟังก์ชัน g_x ที่เราจะประดิษฐ์ขึ้น นั้นมีค่าที่แตกต่างไปจากค่าของข้อมูล y_i เท่ากับ $d(x_i)$ ที่ตำแหน่งนั้น นั่นหมายถึงว่าค่าความผิดพลาด E ทั้งหมดที่เกิดขึ้นจากข้อมูลทั้งหมด n ข้อมูลสามารถเขียนให้อยู่ในรูปแบบดังนี้

$$E = \sum_{i=1}^n [d(x_i)]^2 \quad (2.24)$$

ซึ่งในที่นี้เราทำการยกกำลังสองของค่าความแตกต่าง $d(x_i)$ ก็เพื่อกำจัดค่าที่อาจมีเครื่องหมายเป็นลบ ดังนั้น สมการ (2.24) จึงให้ความหมายของค่าความผิดพลาดโดยรวมทั้งหมด สมการ(2.24) นี้สามารถเขียนได้ว่า

$$E = \sum_{i=1}^n [y_i - g(x_i)]^2 \quad (2.25)$$

หากแทนสมการ(2.23) ที่ $x = x_i$ ลงในสมการ (2.25) นี้จะได้

$$E = \sum_{i=1}^n [y_i - (a_0 - a_1 x_i)]^2 \quad (2.26)$$

จากสมการที่(2.26) นี้เราสามารถคำนวณหาตัวไม่รู้ค่า a_0 และ a_1 ที่ต้องการได้โดยวิธีกำลังสองน้อยสุด (least-squares) ซึ่งทำจากวิธีหาค่าต่ำสุด (minimization) ของค่าความผิดพลาดโดยเกี่ยวข้องกับตัวไม่รู้ค่า นั่นคือ

$$\frac{\partial E}{\partial a_0} = 0 \quad (2.27 a)$$

และ

$$\frac{\partial E}{\partial a_1} = 0 \quad (2.27 b)$$

เงื่อนไขตามสมการ (2.27) ได้ผลดังนี้

$$2 \sum_{i=1}^n [y_i - (a_0 - a_1 x_i)](-1) = 0$$

$$\begin{aligned} \sum_{i=1}^n [y_i] - \sum_{i=1}^n a_0 - \sum_{i=1}^n a_1 x_i &= 0 \\ na_0 + \left(\sum_{i=1}^n x_i \right) a_1 &= \sum_{i=1}^n y_i \end{aligned} \quad (2.28 \text{ a})$$

และเงื่อนไขตามสมการ (b) ให้ผลคล้ายคลึงกันดังนี้

$$\begin{aligned} 2 \sum_{i=1}^n [y_i - (a_0 - a_1 x_i)](-x_i) &= 0 \\ \sum_{i=1}^n x_i y_i - \sum_{i=1}^n a_0 x_i - \sum_{i=1}^n a_1 x_i^2 &= 0 \\ \left(\sum_{i=1}^n x_i \right) a_0 + \left(\sum_{i=1}^n x_i^2 \right) a_1 &= \sum_{i=1}^n x_i y_i \end{aligned} \quad (2.28 \text{ b})$$

ทั้งสองสมการ (2.28 a) และ (2.28 b) นี้สามารถเขียนให้อยู่ในรูปแบบของเมทริกซ์ได้คือ

$$\begin{bmatrix} n & \sum_{i=1}^n x_i \\ \sum_{i=1}^n x_i & \sum_{i=1}^n x_i^2 \end{bmatrix} \begin{Bmatrix} a_0 \\ a_1 \end{Bmatrix} = \begin{Bmatrix} \sum_{i=1}^n y_i \\ \sum_{i=1}^n x_i y_i \end{Bmatrix} \quad (2.29)$$

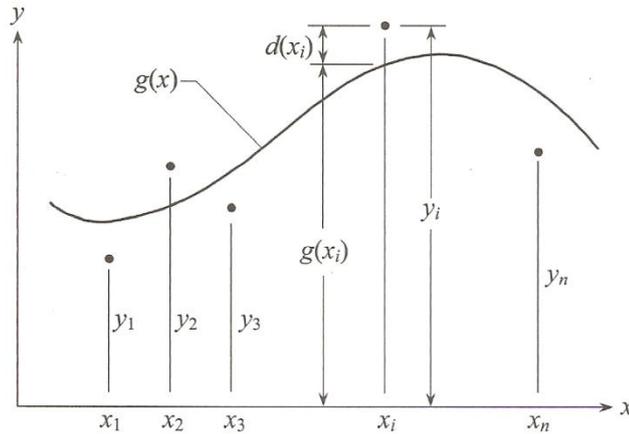
$$a_0 = \frac{\left(\sum_{i=1}^n y_i \right) \left(\sum_{i=1}^n x_i^2 \right) - \left(\sum_{i=1}^n x_i y_i \right) \left(\sum_{i=1}^n x_i \right)}{n \left(\sum_{i=1}^n x_i^2 \right) - \left(\sum_{i=1}^n x_i \right)^2} \quad (2.30)$$

$$a_1 = \frac{n \left(\sum_{i=1}^n x_i y_i \right) - \left(\sum_{i=1}^n x_i \right) \left(\sum_{i=1}^n y_i \right)}{n \left(\sum_{i=1}^n x_i^2 \right) - \left(\sum_{i=1}^n x_i \right)^2} \quad (2.31)$$

ค่าคงตัว a_0 และ a_1 ที่คำนวณได้นี้หากแทนลงในสมการ (2.23) จะก่อให้เกิดสมการเส้นตรงที่แสดงการถดถอยแบบเชิงเส้นตามที่ต้องการ

2.10.2 การถดถอยพหุนาม

การถดถอยพหุนาม (polynomial regression) [32] เป็นระเบียบวิธีที่ใช้ประติษฐ์ฟังก์ชันพหุนามสำหรับข้อมูลที่มีการกระจายโดยทั่วไปซึ่งไม่อยู่ในรูปแบบของเชิงเส้นหรือสมการกำลัง กระบวนการในการประติษฐ์ฟังก์ชันพหุนามโดยระเบียบวิธีการถดถอยแบบพหุนามนั้นประกอบด้วยขั้นตอนเช่นเดียวกันกับที่ใช้ในระเบียบวิธีการถดถอยแบบเชิงเส้น รูปที่ 2.47 แสดงการใช้ฟังก์ชันพหุนามในรูปแบบทั่วไปกับชุดของข้อมูลที่ไม่อยู่ในรูปแบบเชิงเส้นชุดหนึ่งที่กำหนดมาให้

รูปที่ 2.47 การถดถอยพหุนาม [32]

ชุดของข้อมูลในรูปที่ 2.47 นี้ประกอบด้วย $x_i, y_i, i=1,2,\dots,n$ นั่นคือมีจำนวนชุดข้อมูลทั้งสิ้น n ข้อมูล ในที่นี้เราจะประดิษฐ์สมการเส้นตรงในรูปแบบฟังก์ชัน

$$g(x) = a_0 + a_1x + a_2x^2 + \dots + a_mx^m \quad (2.32)$$

โดยที่ $a_0, a_1, a_2, \dots, a_m$ เป็นค่าคงตัวที่ไม่รู้ค่าซึ่งคำนวณจากเงื่อนไขที่ว่า สมการพหุนามที่ประดิษฐ์ขึ้นมาจะก่อให้เกิดค่าความผิดพลาด โดยเฉลี่ยน้อยที่สุดจากข้อมูลทั้งหมดที่กำหนดมาให้ ขั้นตอนในการประดิษฐ์สมการพหุนามนี้เริ่มจากการหาค่าความผิดพลาด E ทั้งหมดที่เกิดขึ้นจาก n ข้อมูลในรูปแบบดังนี้

$$E = \sum_{i=1}^n [d(x_i)]^2 \quad (2.33)$$

ซึ่งสามารถเขียนให้อยู่ในรูปแบบที่ประกอบด้วยฟังก์ชันพหุนามตามสมการ (2.32) ได้คือ

$$E = \sum_{i=1}^n [y_i - g(x_i)]^2$$

$$E = \sum_{i=1}^n [y_i - (a_0 + a_1x + a_2x^2 + \dots + a_mx^m)]^2 \quad (2.34)$$

ในการหาตัวไม่รู้ค่า $a_0, a_1, a_2, \dots, a_m$ รวมทั้งสิ้น $m+1$ ค่านั้นเรายังคงใช้วิธีกำลังสองสุด ซึ่งทำจากวิธีการหาค่าต่ำสุดของค่าความผิดพลาด E โดยเกี่ยวข้องกับตัวไม่รู้ค่าก่อให้เกิดระบบสมการที่ประกอบด้วย $m+1$ สมการย่อยนั้นคือ

$$\left. \begin{aligned} \frac{\partial E}{\partial a_0} &= 0 \\ \frac{\partial E}{\partial a_1} &= 0 \\ \frac{\partial E}{\partial a_2} &= 0 \\ &\vdots \\ \frac{\partial E}{\partial a_m} &= 0 \end{aligned} \right\} m+1 \text{ สมการ} \quad (2.35)$$

ดังตัวอย่างเช่นสมการในระบบสมการนี้สามารถประดิษฐ์ขึ้นได้ดังนี้

$$2 \sum_{i=1}^n [y_i - (a_0 + a_1 x_i + a_2 x_i^2 + \dots + a_m x_i^m)](-1) = 0$$

$$\sum_{i=1}^n y_i - \sum_{i=1}^n a_0 - \sum_{i=1}^n a_1 x_i - \sum_{i=1}^n a_2 x_i^2 - \dots - \sum_{i=1}^n a_m x_i^m = 0$$

$$n a_0 + \left(\sum_{i=1}^n x_i \right) a_1 + \left(\sum_{i=1}^n x_i^2 \right) a_2 + \dots + \left(\sum_{i=1}^n x_i^m \right) a_m = \sum_{i=1}^n y_i$$

และเช่นเดียวกันกับสมการที่สอง ซึ่งคือ

$$2 \sum_{i=1}^n [y_i - (a_0 + a_1 x_i + a_2 x_i^2 + \dots + a_m x_i^m)](-x_i) = 0$$

$$\sum_{i=1}^n x_i y_i - \sum_{i=1}^n a_0 x_i - \sum_{i=1}^n a_1 x_i^2 - \sum_{i=1}^n a_2 x_i^3 - \dots - \sum_{i=1}^n a_m x_i^{m+1} = 0$$

$$\left(\sum_{i=1}^n x_i \right) a_0 + \left(\sum_{i=1}^n x_i^2 \right) a_1 + \left(\sum_{i=1}^n x_i^3 \right) a_2 + \dots + \left(\sum_{i=1}^n x_i^{m+1} \right) a_m = \sum_{i=1}^n x_i y_i$$

และสมการอื่นๆที่เหลือก็สามารถทำได้ในทำนองเดียวกันสมการทั้งหมดที่ประดิษฐ์ขึ้นมาสามารถเขียนให้อยู่ในรูปแบบของระบบสมการที่ประกอบด้วย $m + 1$ สมการย่อยได้ดังนี้

$$\begin{bmatrix} n & \sum_{i=1}^n x_i & \sum_{i=1}^n x_i^2 & \dots & \sum_{i=1}^n x_i^m \\ \sum_{i=1}^n x_i & \sum_{i=1}^n x_i^2 & \sum_{i=1}^n x_i^3 & \dots & \sum_{i=1}^n x_i^{m+1} \\ \sum_{i=1}^n x_i^2 & \sum_{i=1}^n x_i^3 & \sum_{i=1}^n x_i^4 & \dots & \sum_{i=1}^n x_i^{m+2} \\ \vdots & \vdots & \vdots & \ddots & \sum_{i=1}^n x_i^{m+3} \\ \sum_{i=1}^n x_i^m & \sum_{i=1}^n x_i^{m+1} & \sum_{i=1}^n x_i^{m+2} & \dots & \sum_{i=1}^n x_i^{2m} \end{bmatrix} \begin{Bmatrix} a_0 \\ a_1 \\ a_2 \\ \vdots \\ a_m \end{Bmatrix} = \begin{Bmatrix} \sum_{i=1}^n y_i \\ \sum_{i=1}^n x_i y_i \\ \sum_{i=1}^n x_i^2 y_i \\ \vdots \\ \sum_{i=1}^n x_i^m y_i \end{Bmatrix} \quad (2.36)$$

โดยเมทริกซ์จัตุรัสขนาด $(m + 1) \times (m + 1)$ ทางด้านซ้ายของระบบสมการนี้เป็นเมทริกซ์สมมาตรที่รู้ค่า และเวกเตอร์ขนาด $(m + 1) \times 1$ ทางด้านขวาของระบบสมการก็รู้ค่าเช่นกันดังนั้นตัวไม่รู้ค่า $a_0, a_1, a_2, \dots, a_m$ ทั้งหมด $m + 1$ ค่าสามารถคำนวณหาได้จากระบบสมการโดยใช้ระเบียบวิธีการแก้ระบบสมการ

2.10.3 ค่าสหสัมพันธ์ (Correlation Coefficient) และสัมประสิทธิ์การตัดสินใจ (Coefficient of Determination)

ค่าที่แสดงระดับความสัมพันธ์ระหว่างค่าความเข้มข้นของตัวอย่างกับพื้นที่ใต้กราฟของกราฟมาตรฐานที่อ่านได้คือค่า สหสัมพันธ์ [33] [34] (Correlation Coefficient) หรือค่า r สามารถคำนวณได้จากสมการที่ 2.37 และค่าสัมประสิทธิ์การตัดสินใจ (coefficient of determination) หรือค่า R^2 กราฟมาตรฐานที่ได้จากการวัดสารมาตรฐาน จะมีสอดคล้องกับปริมาณสารที่อ่านค่าได้หรือไม่สามารถคำนวณจากค่า R^2 จากสมการที่ 2.38 โดยที่ค่า R^2 ที่ดีต้องมีค่าเข้าใกล้ 1 [54]

$$r = \frac{\sum_{i=1}^n ((x_i - \bar{x})(y_i - \bar{y}))}{\sqrt{\left(\sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x})^2\right)\left(\sum_{i=1}^n (y_i - \bar{y})^2\right)}} \quad (2.37)$$

ดังนั้น

$$R^2 = r^2 \quad (2.38)$$

โดยที่ r คือ สหสัมพันธ์ ค่า R^2 คือค่าสัมประสิทธิ์การตัดสินใจ เมื่อ $\bar{x}$ คือค่าเฉลี่ยของเปอร์เซ็นต์ของสารที่วัดและ $\bar{y}$ คือค่าเฉลี่ยของพื้นที่ใต้กราฟ ซึ่งหาได้จากสมการที่ 2.39 และ 2.40 ตามลำดับ

$$\bar{x} = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n x_i \quad (2.39)$$

$$\bar{y} = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n y_i \quad (2.40)$$

2.10.4 การวิเคราะห์องค์ประกอบหลัก (Principle Component Analysis, PCA)

ข้อมูลที่ได้จากการทดลองจะนำมาวิเคราะห์โดยวิธีการวิเคราะห์องค์ประกอบหลักหรือ Principle Component Analysis (PCA) [35][36] เป็นเทคนิคในการลดจำนวนตัวแปรโดยการสร้างเซตของตัวแปรใหม่ให้เป็นฟังก์ชันเชิงเส้นของตัวแปรเดิม ซึ่งจำนวนตัวแปรใหม่จะต้องไม่เกินจำนวนตัวแปรเดิมนั้นคือ กรณีที่มีตัวแปรเดิม p ตัว จำนวนตัวแปรใหม่ m ตัวจะได้ว่า $m \leq p$ โดยตัวแปรใหม่ที่สร้างขึ้นจะสามารถดึงความสัมพันธ์หรือค่าความแปรปรวนจากตัวแปรเดิมมาไว้ในตัวแปรใหม่ให้มากที่สุด ซึ่งเป็นเทคนิคที่ใช้ในการลดมิติของเวกเตอร์ลักษณะ โดยการ ฉาย (Project) เวกเตอร์ไปบนแกนใหม่ที่เรียกว่าแกนองค์ประกอบหลัก ซึ่งแกนเหล่านี้มีความสำคัญแตกต่างกันลงไปขั้นตอนการวิเคราะห์เริ่มจากการนำข้อมูลทุกชุดมาจัดให้อยู่ในรูปของเมตริก ตามความแปรปรวน (Variance) บนแต่ละแกนในการวิเคราะห์แบ่งขั้นตอนได้ดังนี้ โดยเวกเตอร์ของข้อมูลชุดที่ 1 จะเป็นแถวที่ 1 ของเมตริก เวกเตอร์ของข้อมูลชุดที่ 2 จะเป็นแถวที่ 2 ของเมตริก จนถึงเวกเตอร์ของข้อมูลชุดที่ n จะเป็นแถวที่ n ของเมตริก ดังนั้นจะได้เมตริกขนาด $n \times m$ จัดเรียงข้อมูลเป็นเมตริกซ์

$$X = [x^{(1)} x^{(2)} x^{(3)} \dots x^{(n)}] = \begin{bmatrix} x_1^{(1)} & x_1^{(2)} & \dots & x_1^{(n)} \\ x_2^{(1)} & x_2^{(2)} & \dots & x_2^{(n)} \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ x_m^{(1)} & x_m^{(2)} & \dots & x_m^{(n)} \end{bmatrix} \quad (2.41)$$

จากนั้นหาค่าเมตริกค่าแปรปรวนร่วม (Covariance matrix) ด้วยสมการที่ 2.42, 2.43, 2.44 และ 2.45 ตามลำดับ

$$\bar{x}_i = \frac{1}{n} \sum_{k=1}^n x_i^{(k)} \quad i = 1, 2, \dots, m. \quad (2.42)$$

$$x^{(j)} \leftarrow x^{(j)} - \bar{x} \quad i = 1, 2, \dots, n. \quad (2.43)$$

$$x_i^{(k)} \quad k = 1, 2, \dots, n. \quad \text{and} \quad x_j^{(k)} \quad k = 1, 2, \dots, n. \quad (2.44)$$

$$s_{ij} = \frac{1}{n-1} \sum_{k=1}^n x_i^{(k)} x_j^{(k)} \quad (2.45)$$

$\bar{x}_i$ คือ ค่าเฉลี่ยของข้อมูลเมตริก X ในแต่ละหลัก

$x^{(j)}$ คือ ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานของเมตริกข้อมูล

s_{ij} คือ เมตริกของความแปรปรวน

จากนั้นนำข้อมูลที่ได้ลบด้วยค่าเฉลี่ยของทุกคอลัมน์เมื่อจัดรูปแบบข้อมูลแล้วคำนวณหาค่าแปรปรวนร่วม เมตริกซ์ด้วยสมการที่ 2.47

$$S(X) = \frac{1}{n-1} xx^T \quad (2.46)$$

$$XX^T = \frac{1}{n-1} \sum_{k=1}^n (x^{(k)} - \bar{x})(x^{(k)} - \bar{x})^T \quad (2.47)$$

ขั้นตอนต่อมาหาค่าไอเกน (Eigen Value) และเวกเตอร์ไอเกน (Eigen Vector) ของเมตริกความแปรปรวนที่ได้จากสมการที่ 5 ซึ่งค่าเมตริกเวกเตอร์ไอเกนที่ได้จะนำไปสร้างตัวแปรใหม่ ดังนี้

$$\begin{aligned} PC_1 &= w_1' = w_{11}X_1 + w_{12}X_2 + \dots + w_{1n}X_n \\ PC_2 &= w_2' = w_{21}X_1 + w_{22}X_2 + \dots + w_{2n}X_n \\ PC_n &= w_n' = w_{n1}X_1 + w_{n2}X_2 + \dots + w_{nn}X_n \end{aligned} \quad (2.48)$$

เมื่อ เป็นตัวแปรใหม่ที่สร้างขึ้นมีจำนวนสูงสุดเท่ากับจำนวนขนาดของเมตริกความแปรปรวน โดยจะสามารถดึงความสัมพันธ์ของตัวแปรเดิมเรียงลำดับจากมากไปหาน้อย ซึ่งพิจารณาจากค่าไอเกนที่ได้ของ

เมตริกความแปรปรวนซึ่งจะเรียงลำดับจากมากไปหาน้อยเช่นกัน โดยส่วนใหญ่จะพิจารณาจากร้อยละของค่าไอเกนสะสมของตัวประกอบหลังค่าไอเกนตัวแรกเป็นอย่างไรต่ำร้อยละ 80 เช่น มีจำนวนตัวแปรใหม่ $IPC\ n = 8$ ตัว แต่มีสัดส่วนค่าไอเกนสะสม 2 ตัวแรกร้อยละ 84 ในกรณีนี้เราจะสามารถใช้ตัวแปรใหม่ และแทนตัวแปรเดิมทั้งหมดได้ ผลลัพธ์จาก PCA จะได้ค่าไอเกนและเวกเตอร์ไอเกนซึ่งข้อมูลทั้งสองมีความสมนัยซึ่งกันและกัน ขั้นตอนสุดท้ายคือการแปลงเพื่อแสดงเป็นภาพฉายโดยจะเลือกแกนจากเวกเตอร์ไอเกนที่มีการกระจายสูงสุดและมีค่าอธิบายความสัมพันธ์ได้มากกว่าหรือเท่ากับ 80% ซึ่งโดยทั่วไปจะเป็นแกน Projection 1(PC1), Projection 2 (PC2) และ Projection 3 (PC3) ทั้งสามแกนสามารถแสดงเป็นภาพฉายได้ในรูปแบบ 2 มิติ และ 3 มิติ ซึ่งจะมีความสัมพันธ์กับชุดข้อมูลที่ได้ทำการวิเคราะห์ และเป็นเครื่องมือ ทางคณิตศาสตร์ที่ช่วยวิเคราะห์จำแนกข้อมูลของตัวอย่างได้

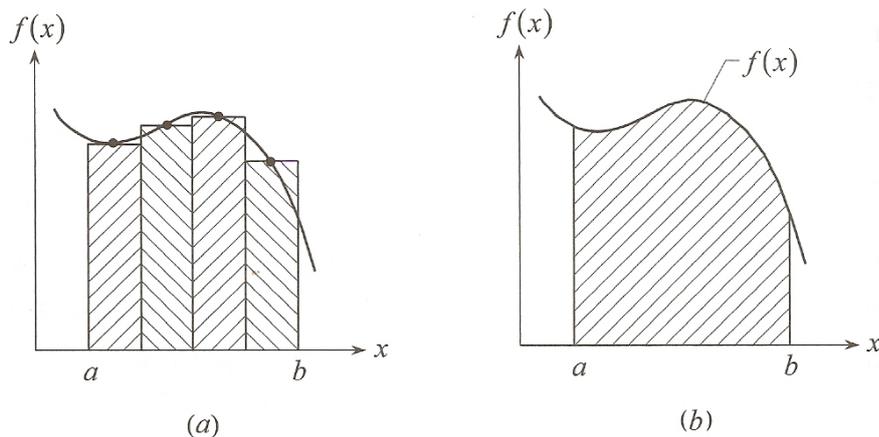
2.11 การหาพื้นที่ใต้กราฟโดยกฎสี่เหลี่ยมคางหมูแบบหลายช่วง

การหาพื้นที่ใต้กราฟ [32] คือการอินทิเกรตหาพื้นที่ดังสมการที่

$$I = \int_a^b f(x)dx \quad (2.49)$$

ซึ่งหมายความว่าเราจะคูณฟังก์ชัน f ที่ตำแหน่ง x นั้นด้วยระยะ dx แล้วทำการรวม(summation) ผลคูณที่ได้ในช่วงจาก $x=a$ จนถึง $x=b$

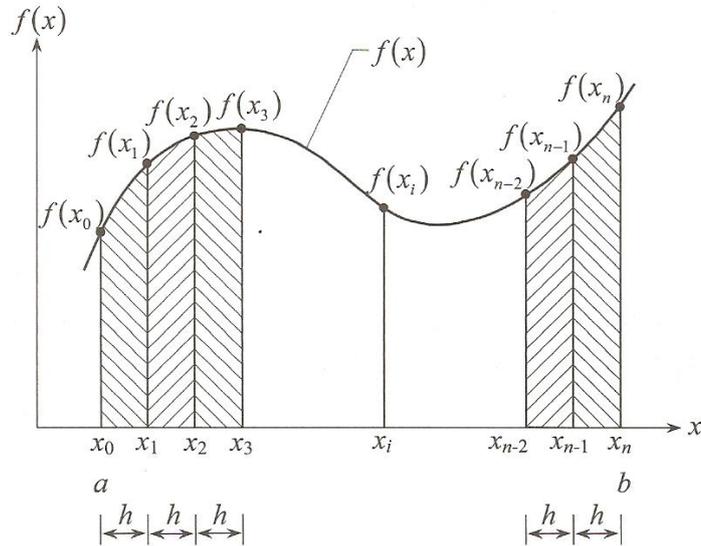
จากคำอธิบายข้างต้นจะเห็นได้ว่าแท้จริงแล้วการอินทิกรัลเปรียบเสมือนการนำความสูงที่ตำแหน่ง x คูณด้วยระยะกว้าง dx ซึ่งจะก่อให้เกิดพื้นที่สี่เหลี่ยมผืนผ้าลักษณะสูงเรียวยาวหลายๆแท่งจากนั้นก็นำพื้นที่เหล่านี้มารวมเข้าด้วยกัน ดังเช่นแสดงในรูป และเมื่อค่า $dx \rightarrow 0$ ผลที่ได้ก็คือพื้นที่แท้จริงใต้ฟังก์ชันนั้นดังแสดงในรูป 2.48 [32]

รูปที่ 2.48 การอินทิเกรต [32]

จากความหมายของอินทิเกรตนี้เอง เราจึงเห็นได้ว่าเราสามารถหาค่าอินทิกรัลโดยประมาณของฟังก์ชันใดๆ ได้ด้วยการคำนวณหาพื้นที่ใต้ฟังก์ชันนั้น

การหาค่าอินทิกรัลโดยใช้กฎสี่เหลี่ยมคางหมู (Trapezoidal) ในการหาพื้นที่ใต้กราฟใดๆ จากช่วง a ถึง b เมื่อเราต้องการให้ค่าอินทิกรัลมีความเที่ยงตรงมาก เราสามารถทำได้โดยแบ่งช่วงเป็นช่วงย่อยๆ แล้วสร้างพื้นที่สี่เหลี่ยมคางหมูจากช่วงย่อยๆ นี้ จากนั้นจึงรวมพื้นที่สี่เหลี่ยมคางหมูย่อยๆ นี้เข้าด้วยกันดังรูป 2.49

รูปที่ 2.49 การอินทิเกรตแบบสี่เหลี่ยมคางหมู [32]

ลักษณะการกระจายของฟังก์ชัน $f(x)$ ใดๆ ในช่วง $a \leq x \leq b$ เราจะสามารถแบ่งช่วงจาก a ถึง b นี้ ออกเป็น n ช่วง ดังนั้นความกว้าง h ของแต่ละช่วงคือ

$$h = \frac{b-a}{n} \quad (2.50)$$

โดยโคออร์ดิเนตที่จุดปลายทั้งสองของแต่ละช่วงคือ

$$x_i = x_0 + ih \quad i = 0, 1, 2, \dots, n \quad (2.51)$$

เราจะเริ่มจากสมการการหาค่าอินทิกรัลของฟังก์ชัน $f(x)$ ที่กำหนดให้ในช่วง $a \leq x \leq b$ จากนั้นจึงแตกการหาค่าอินทิกรัลออกเป็น n ช่วงโดยเริ่มจากช่วง $x_0 \leq x \leq x_1, x_1 \leq x \leq x_2$ เรื่อยไปจนถึงช่วง $x_{n-1} \leq x \leq x_n$ ดังนั้น

$$I = \int_a^b f(x) dx \quad (2.52)$$

$$I = \int_{x_0}^{x_1} f(x) dx + \int_{x_1}^{x_2} f(x) dx + \dots + \int_{x_{n-1}}^{x_n} f(x) dx \quad (2.53)$$

ดังนั้นเราจึงประยุกต์ใช้กฎสี่เหลี่ยมคางหมูดังเช่นในสมการ ในแต่ละช่วงที่มีความกว้าง h นี้ก่อให้เกิดผลลัพธ์ของค่าอินทิกรัลโดยประมาณจาก a ถึง b ดังนี้

$$\begin{aligned} I &\approx \frac{h}{2}(f(x_0) + f(x_1)) + \frac{h}{2}(f(x_1) + f(x_2)) + \dots + \frac{h}{2}(f(x_{n-1}) + f(x_n)) \\ &= \frac{h}{2}(f(x_0) + 2f(x_1) + 2f(x_2) + \dots + 2f(x_{n-1}) + f(x_n)) \end{aligned} \quad (2.54)$$

$$I = \frac{h}{2} \left(f(x_0) + f(x_n) + 2 \sum_{i=1}^{n-1} f(x_i) \right) \quad (2.55)$$

สมการที่ใช้สำหรับหาค่าอินทิกรัลโดยประมาณนี้หาจะมีค่า n มากค่าที่ได้ก็จะมีค่าใกล้เคียงค่าจริงมาก

เมื่อทำการอินทิเกรตโดยแบ่งช่วงจาก a ถึง b ออกเป็น n ช่วงค่าความผิดพลาดรวมของทุกช่วงคือ

$$E_i = -\frac{1}{12} \left(\frac{b-a}{n} \right)^3 \sum_{i=1}^n f''(\zeta_i) \quad (2.56)$$

โดย $f''(\zeta_i)$ แทนค่าอนุพันธ์อันดับสองของฟังก์ชันที่ตำแหน่ง ζ_i ที่อยู่ในช่วง i ใดๆค่าอนุพันธ์อันดับสองนี้โดยทั่วไปแล้วจะมีค่าที่แตกต่างกันไปในแต่ละช่วงดังนั้นค่าเฉลี่ยโดยประมาณของฟังก์ชันอันดับสองจากทุกๆช่วง คือ

$$\bar{f}'' \cong \frac{1}{n} \left(\sum_{i=1}^n f''(\zeta_i) \right) \quad (2.57)$$

ทำให้ค่าความผิดพลาดรวมของสมการกลายเป็น

$$E_a = -\frac{1}{12} \frac{(a-b)}{n^2} \bar{f}'' \quad (2.58)$$

ค่า n^2 ในสมการนี้บ่งบอกว่าในการหาค่าอินทิกรัลโดยใช้สี่เหลี่ยมคางหมูแบบหลายช่วงนี้หากเราแบ่งจำนวนช่วงเพิ่มเป็นสองเท่าค่าของความผิดพลาดจะลดลงไปเป็นสี่เท่า

การอินทิเกรตหาพื้นที่ใต้กราฟทำได้โดยการรับสัญญาณอะนาล็อกที่ได้มาแปลงให้เป็นสัญญาณดิจิทัล ความถี่ของการแปลงสัญญาณ หรือความถี่ในการสุ่ม (Sampling) ข้อมูล เป็นปัจจัยที่จะบอกถึงความเที่ยงของข้อมูล หากการสุ่มข้อมูลมีความถี่ต่ำเช่น 1 ครั้งต่อวินาที (1Hz) การสุ่มข้อมูลที่เข้าเกินไปอาจจะทำให้พลาดสัญญาณที่เป็นช่วงแคบๆ แต่ถ้าหากการสุ่มสัญญาณเป็นไปทุกๆ 0.1 วินาที ก็จะสามารถเก็บรายละเอียดของสัญญาณได้มากขึ้นแต่ก็มีข้อเสียที่จะเกิดข้อที่เป็นตัวแทนของสัญญาณในปริมาณมากทำให้เกิดความสั่นเปลืองทรัพยากรและเกิดความล่าช้าในการทำงาน

ขณะทำการแปลงข้อมูลเป็นตัวเลขจะทำการเปรียบเทียบกับสัญญาณก่อนหน้าถ้าตัวเลขสูงขึ้นเรื่อยๆ จนถึงค่าที่กำหนดไว้ ซึ่งอาจจะกำหนดเป็นความชัน ก็จะเริ่มจับเป็นพีค หรือกำหนดเป็นจุดเริ่มต้นของพีคแต่หากการตั้งค่าความชันไว้สูงมาก อาจจะไม่สามารถตรวจพบพีคที่มีความกว้าง หรือมีความชันต่ำได้

เมื่อตรวจพบพีคก็จะทำการบวกความสูงของสัญญาณไฟฟ้าที่วัดได้แต่ละครั้งเข้าด้วยกันถึงจุดที่สัญญาณลดต่ำกว่าค่าสัญญาณรบกวนที่ตั้งไว้ก็ถือเป็นจุดสิ้นสุดของพีค แต่พื้นที่ที่ได้จะขึ้นอยู่กับเวลาที่ทำการสุ่ม เมื่อ F คือ ความถี่ในการสุ่มข้อมูล (Sampling Frequency) ดังนั้น สามารถหาค่า h ได้จาก

$$h = \frac{1}{F} \quad (2.59)$$

จากการสุ่มสัญญาณซึ่งได้ค่าความสูงของสัญญาณที่เวลาดังนั้นค่า $f(x)$ ใดๆจะเท่ากับ $f(x)$

$$x(n) \cong Q(x(nT)) \quad (2.60)$$

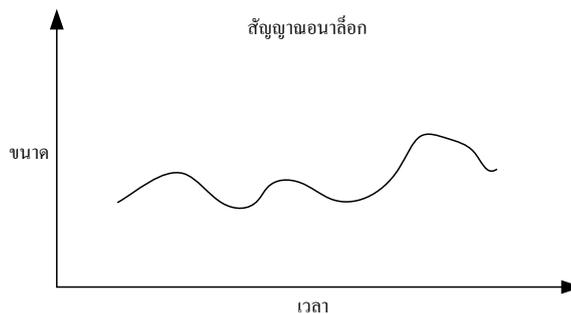
การคำนวณหาพื้นที่ใต้กราฟจะคำนวณพื้นที่จากตำแหน่งที่เกิดพีค หากว่าการสุ่มสัญญาณทั้งหมดเท่ากับ n ครั้ง ณ ตำแหน่งที่เกิด พีคจะอยู่ในช่วง a ถึง b ดังนั้นเมื่อใช้กฎของสี่เหลี่ยมคางหมู จะได้

$$I = \frac{h}{2} \left(f(x_a) + f(x_b) + 2 \sum_{i=a+1}^{b-1} f(x_i) \right) \quad (2.61)$$

$$I = h \left(\frac{f(x_a) + f(x_b)}{2} + \sum_{i=a+1}^{b-1} f(x_i) \right) \quad (2.62)$$

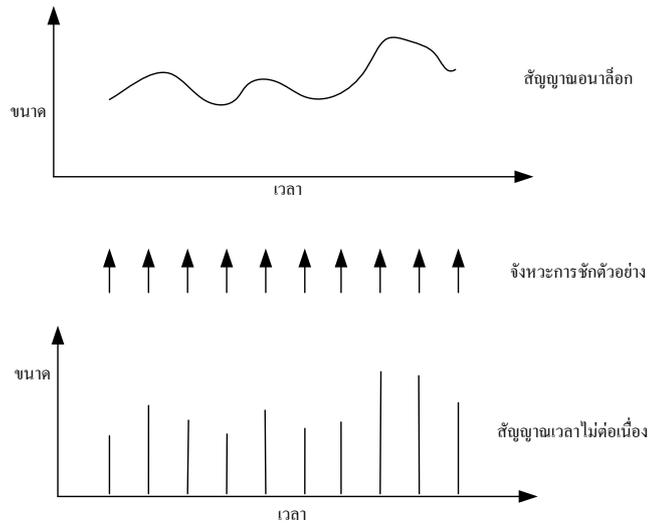
2.12 สัญญาณและสัญญาณรบกวน

ลักษณะของสัญญาณที่เกิดขึ้นในระบบการวัดแบบต่างๆ [37][38] สัญญาณที่ได้จากทรานสดิวเซอร์ (Transducer) หรือเซ็นเซอร์ โดยส่วนใหญ่จะเป็นสัญญาณต่อเนื่องหรือสัญญาณอะนาล็อก (Analog Signal) $x(t)$ คือสัญญาณที่มีการต่อเนื่องในทุกๆเวลา ซึ่งเรียกว่าสัญญาณเวลาต่อเนื่อง (Continuous – time signal) และขนาดของสัญญาณอาจมีการเปลี่ยนแปลงเป็นค่าใดๆได้ทุกค่า ซึ่งเรียกว่าสัญญาณขนาดต่อเนื่อง (Continuous – amplitude signal) โดยที่เวลาและขนาดอาจอยู่ภายในช่วงกำหนด ดังเช่นสัญญาณในรูปที่ 2.50 [37] ที่มีค่าตัวอย่างต่อเนื่องตลอดเวลาแต่ไม่จำเป็นต้องมีค่าไปเรื่อยๆจนไม่สิ้นสุด และมีขนาดเปลี่ยนแปลงไปได้เรื่อยๆไม่จำกัด

รูปที่ 2.50 สัญญาณอนาล็อก [37]

สัญญาณเวลาไม่ต่อเนื่อง (Discrete – time signal) $x(n)$ คือสัญญาณที่มีค่าปรากฏเฉพาะในช่วงเวลาหรือจุดของเวลาที่กำหนด ไม่ปรากฏค่าอย่างต่อเนื่อง สัญญาณชนิดนี้สร้างขึ้นจากการซีกตัวอย่าง (Sampling) สัญญาณอะนาล็อกดังเช่นสัญญาณในรูปที่ 2.51 [37] เป็นการซีกตัวอย่างสัญญาณในรูปที่ 2.51

รูปที่ 2.51 สัญญาณเวลาไม่ต่อเนื่อง [37]

การชักตัวอย่างจะเป็นการสร้างสัญญาณไม่ต่อเนื่อง $x(n)$ จากสัญญาณต่อเนื่อง $x(t)$ โดยอาศัยความถี่ในการชัก (Sampling Rate หรือ Sampling frequency) ดังนี้

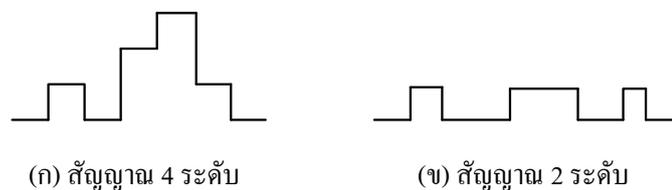
$$x(n) \cong x(nT) \tag{2.63}$$

เมื่อ T คือคาบของการสุ่มตัวอย่าง

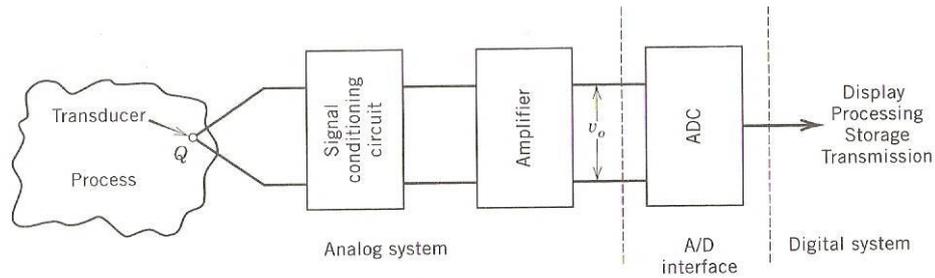
เมื่อพิจารณาระดับของการ quantization ข้อมูลจะได้

$$x(n) \cong Q(x(nT)) \tag{2.64}$$

สัญญาณขนาดไม่ต่อเนื่อง (Discrete – amplitude signal) คือสัญญาณที่มีขนาดปรากฏได้เฉพาะค่าที่กำหนดไม่เปลี่ยนขนาดอย่างต่อเนื่องดังรูปที่ 2.52 [37]

รูปที่ 2.52 สัญญาณขนาดไม่ต่อเนื่อง [37]

รูปที่ 2.53 การทำงานของระบบเครื่องมือวัด [38]

จากระบบในรูปที่ 2.53 [38] แสดงให้เห็นระบบหรือกระบวนการในการทำงานของระบบเครื่องมือวัดซึ่งสัญญาณ V_o จาก Transducer เป็นค่าปริมาณของประจุไฟฟ้า Q ที่ทำการวัดซึ่งเป็นสัญญาณในระบบอะนาล็อกกระบวนการวัดจะทำการแปลงสัญญาณจากระบบอะนาล็อกเป็นสัญญาณดิจิทัล (Digital) ด้วย Analog to Digital Converters (ADC) โดย ADC นี้ทำหน้าที่แปลงสัญญาณ V_o เป็นข้อมูลดิจิทัลที่สามารถเก็บ บันทึก ประมวลผล หรือรับส่งข้อมูลได้ เมื่อ ADC ทำการแปลงสัญญาณ Analog เป็นสัญญาณ Digital จะได้ข้อมูลที่เป็น Digital Code ซึ่งมีสถานะเป็น 0 กับ 1 เรียกข้อมูลที่เป็น 0 หรือ 1 นี้ว่าบิต ซึ่งข้อมูลที่ได้จะมีความยาวตามความละเอียดของการแปลงของ A/D เช่น 4 บิต ยกตัวอย่าง

1011

ข้อมูล 1 ซ้ายมือสุดเรียกตำแหน่ง MSB (Most Significant bit) คือระดับที่มีค่าสูงสุดมีค่าประจำบิตเท่ากับ 2^3

และข้อมูล 1 ขวามือสุดเรียกตำแหน่ง LSB (Least Significant bit) คือระดับที่มีค่าต่ำสุดมีค่าประจำบิตเท่ากับ 2^0

สัญญาณไฟฟ้าที่ได้จากเซ็นเซอร์ขณะที่ไม่มีการตรวจวัดตัวอย่างเป็นสัญญาณรบกวน [39] (Noise peak-to-peak) หรือ N_{p-p} โดยที่

$$N_{p-p} = X_i(\text{max}) - X_i(\text{min}) \quad (2.65)$$

และ Noise

$$N = \frac{N_{p-p}}{2} = \frac{X_i(\text{max}) - X_i(\text{min})}{2} \quad (2.66)$$

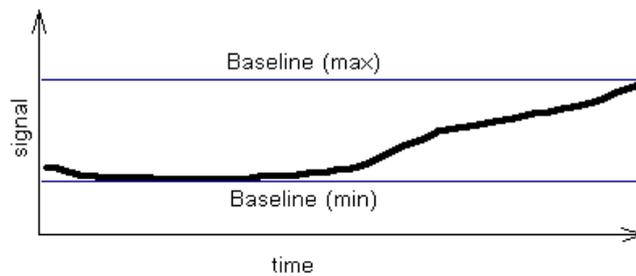
การวัดปริมาณสัญญาณรบกวนแสดงดังรูปที่ 2.54 [40]

รูปที่ 2.54 สัญญาณรบกวน(Noise) [40]

เมื่อปล่อยสัญญาณที่เป็น Baseline ให้ผ่านไประยะเวลาหนึ่งจะเกิดการเปลี่ยนระดับของสัญญาณ Baseline หรือ Drift ซึ่งการตรวจสอบการ Drift [39] ของสัญญาณ Baseline จะทำการวิเคราะห์ต่อช่วงเวลาการวัด Drift แสดงดังรูปที่ 2.55

$$Drift = \frac{Baseline_{(max)} - Baseline_{min}}{time} \quad (2.67)$$

รูปที่ 2.55 การ Drift ของสัญญาณ Baseline [39]

2.13 ความไม่แน่นอนในการวัด

การประมาณค่า Type A Standard Uncertainty เป็นการประมาณค่าโดยใช้หลักการทางสถิติ โดยการดำเนินการวัดให้สภาวะต่างๆ อยู่ภายใต้เงื่อนไขของ Repeatability เพื่อถึงความซ้ำค่าเดิมหรือพูดในทางที่กลับกัน คือ ดูถึงการกระจายค่าของค่าเฉลี่ยที่ได้จากแต่ละชุดของการวัด มีขั้นตอนโดยสรุปดังนี้

1. หาค่าเฉลี่ยของค่าที่วัด ถ้ามีการวัดปริมาณ x_i ที่เป็นอิสระต่อกันจำนวน n ครั้ง ค่าเฉลี่ยจะประมาณได้จาก

$$\bar{x} = \frac{x_1 + x_2 + x_3 + \dots + x_n}{n} \quad (2.68)$$

โดยที่ $\bar{x}$ คือ ค่าเฉลี่ยจากการวัดทั้งหมด

x_i คือ ค่าที่วัดได้ในแต่ละครั้ง

n คือ จำนวนครั้งที่วัด

2. ทหาการกระจายของข้อมูลโดยประมาณจาก Standard Deviation

$$S = \sqrt{\frac{\sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x})^2}{n-1}} \quad (2.69)$$

โดยที่ S คือ ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน

$\bar{x}$ คือ ค่าเฉลี่ยจากการวัดทั้งหมด

x_i คือ ค่าที่วัดได้ในแต่ละครั้ง

n คือ จำนวนครั้งที่วัด

3. หาค่า Standard Deviation ของค่าเฉลี่ย (mean)

ถ้าได้มีการดำเนินการวัดซ้ำไปเรื่อย ๆ อย่างต่อเนื่อง จะได้ค่าเฉลี่ยในข้อ 1. และค่า Standard Deviation ในข้อ 2. ที่เปลี่ยนแปลงไป ซึ่งเราสามารถประมาณค่า Standard Deviation ของค่าเฉลี่ยที่ได้จากชุดข้อมูลต่างๆจากสูตร ดังนี้

$$S(\bar{x}) = \frac{S}{\sqrt{n}} \quad (2.70)$$

ค่า Standard Deviation ของค่าเฉลี่ยที่ประมาณได้นี้เรียกว่า Type A Standard Uncertainty

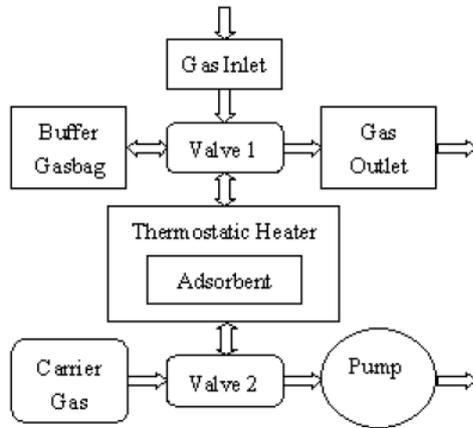
$$u_A(x) = S(x) \quad (2.71)$$

โดยที่ Type A Standard Uncertainty นี้เป็นข้อมูลที่ได้มาจากสถานะของการวัดภายใต้เงื่อนไขของ Repeatability จึงมักเรียกค่านี้อย่างง่าย ๆ ว่า Repeatability

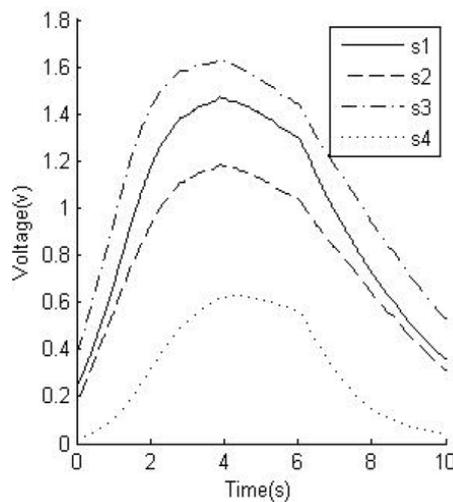
2.14 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การพัฒนาบบจมูกอิเล็กทรอนิกส์จากงานวิจัยต่างๆได้ทำการพัฒนาระบบจมูกอิเล็กทรอนิกส์ที่นำไปประยุกต์ใช้กับหลากหลายงาน งานหนึ่งที่มีงานวิจัยพัฒนามาประยุกต์ใช้คืองานเกี่ยวกับการวัดชนิดและปริมาณสารระเหยหรือสาร VOCs การพัฒนาระบบจมูกอิเล็กทรอนิกส์ที่ใช้ในการวัดปริมาณสาร VOCs โดยทั่วไปนั้นสามารถตรวจวัดแยกชนิดของสารเคมีชนิดต่างๆที่เป็นชนิดเดี่ยวๆได้เป็นอย่างดี เช่นงานของ Fang Xiangsheng และคณะ [41] ได้ทำการประยุกต์ใช้เซ็นเซอร์แบบโลหะออกไซด์ชนิดดีบุกออกไซด์ (SnO₂) จำนวน 4 เซ็นเซอร์ พัฒนาระบบที่เป็นารวัดสารระเหยที่เป็นแบบรวม (Total Volatile Organic Compound ,TOC) มีโครงสร้างดังรูปที่ 2.56 โดยระบบสามารถพัฒนาให้ทำการตรวจวัดปริมาณได้โดยอ่านค่าแรงดันที่วัดได้ ดังรูปที่ 2.57 จากงานคณะผู้วิจัยได้พัฒนาระบบเพื่อทำการตรวจวัดสารระเหยภายในอาคาร โดยใช้เทอร์มอล แอดซอร์บชั่น (thermal adsorption) เป็นตัว

เก็บตัวอย่างเพื่อวัดตัวอย่างที่มีความเข้มข้นต่ำให้เหมาะสมกับปริมาณสารระเหยในสิ่งแวดล้อม ระบบสามารถตรวจวัดปริมาณของสารระเหยได้แต่ยังไม่สามารถตรวจวัดชนิดได้

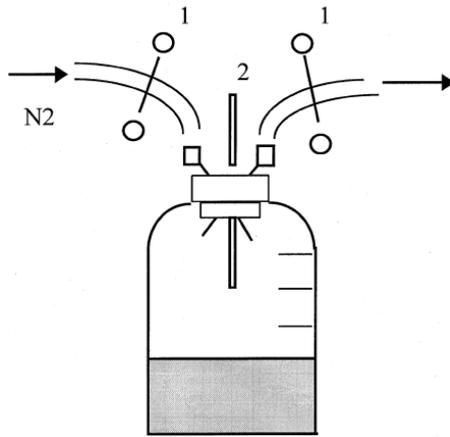

รูปที่ 2.56 ระบบจุ่มก๊อเล็กทรอนิกส์ที่มี adsorption สำหรับตรวจวัดสาร VOC [41]

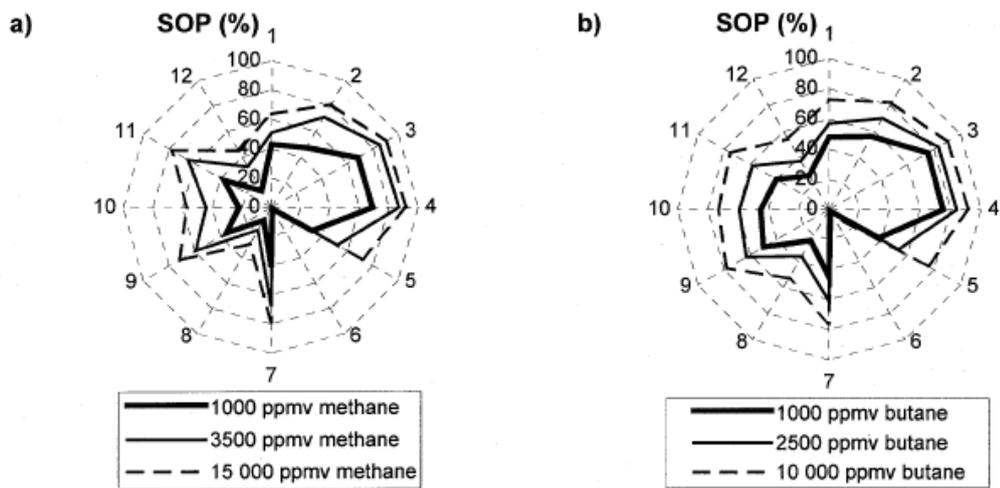

รูปที่ 2.57 ผลการตรวจวัดแสดงค่าเป็นแรงดันที่วัดได้จากเซ็นเซอร์แต่ละตัว [41]

และงานของ H. MARICOU และคณะ [42] ได้พัฒนาระบบวัดสารระเหย โดยการรายงานปริมาณ สารระเหยและชนิดได้โดยการรายงานผลแบบโพล่าพล็อต (Polar Plot) โครงสร้างการทำงานดังรูปที่ 2.58 คือนำแก๊สไนโตรเจนผ่านขวดตัวอย่างเพื่อนำไอของสารตัวอย่างไปทำการตรวจวัด โดยเตรียมตัวอย่าง 3 ระดับความเข้มข้น ใช้เซ็นเซอร์ทั้งหมด 12 ตัวในการตรวจวัด และในการตรวจวัดแต่ละครั้งใช้เวลา 6 นาที ผลที่ได้จากการตรวจวัดนำมาพล็อตแบบโพล่าพล็อตเพื่อแยกชนิดว่าเป็นสารตัวใด พบว่าสามารถวัดปริมาณ และชนิดของสารได้ด้วยการพิจารณาจากรูปปร่างทางเวกเตอร์ของผลที่ได้แสดงดังรูปที่ 2.59 [42]

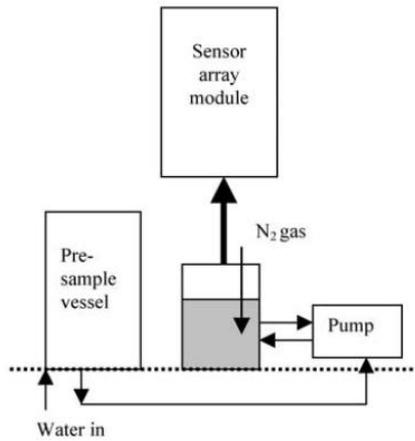

รูปที่ 2.58 ระบบการวัดตัวอย่าง

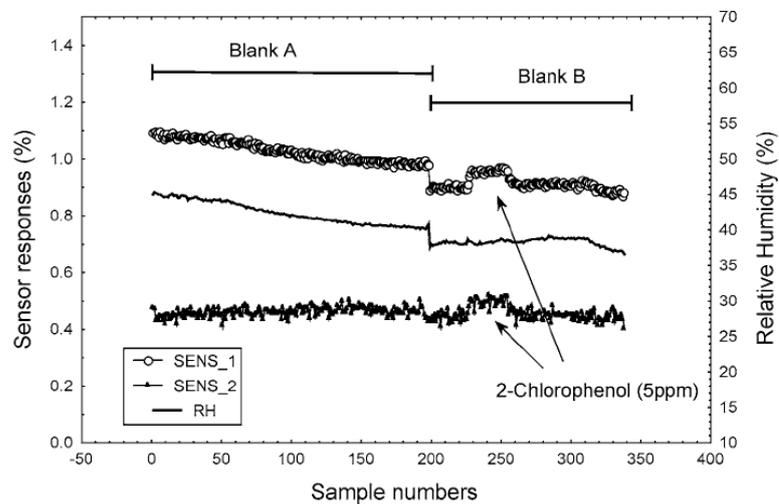

รูปที่ 2.59 การรายงานผลการตรวจวัดจากการวัดมีเทนและบิวเทน [42]

งานของ P. Hogben¹ และคณะ [43] ได้ทำการสร้างระบบจุ่มก๊อเล็กทรอนิกส์สำหรับการทดสอบน้ำดื่มมีโครงสร้างดังรูปที่ 2.60 เพื่อตรวจหาสารปนเปื้อนในน้ำโดยสามารถตรวจจับและบอกชนิดโดยใช้วิธีการ variety of analytical techniques ร่วมกับเซ็นเซอร์อาร์เรย์ โดยได้ประยุกต์ใช้สำหรับการตรวจวัดและเฝ้าระวังอย่างต่อเนื่อง ระบบจุ่มก๊อเล็กทรอนิกส์ที่พัฒนาเหมาะสำหรับการการตรวจวัดแบบ On Line กล่าวคือสามารถตรวจวัดได้อย่างต่อเนื่องตลอดเวลา และตรวจสอบการเปลี่ยนแปลงของระดับสัญญาณระบบสามารถตรวจวัดสิ่งปนเปื้อนโดยใช้ Chlorophenol ตรวจสอบสามารถตรวจวัดได้ที่ระดับต่ำสุด 10 ppm ดังรูปที่ 2.61

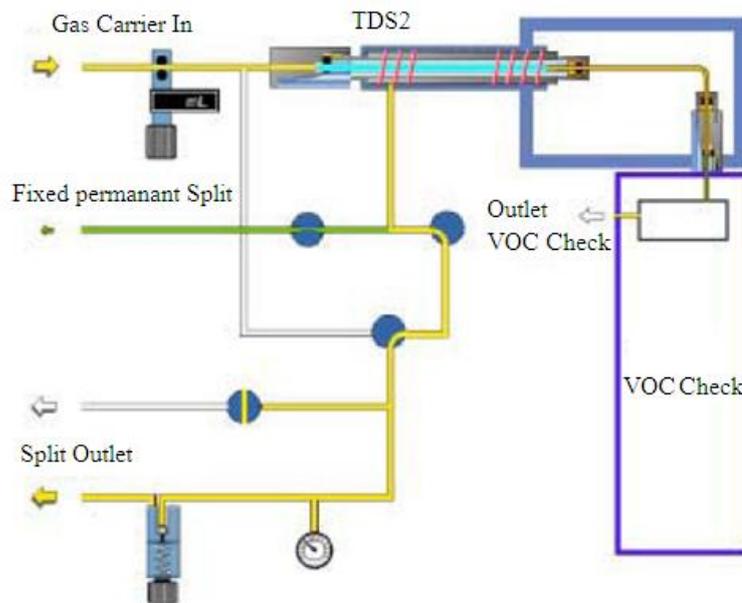

รูปที่ 2.60 โครงสร้างของระบบจุ่มก๊อเล็กทรอนิกส์ของ [43]

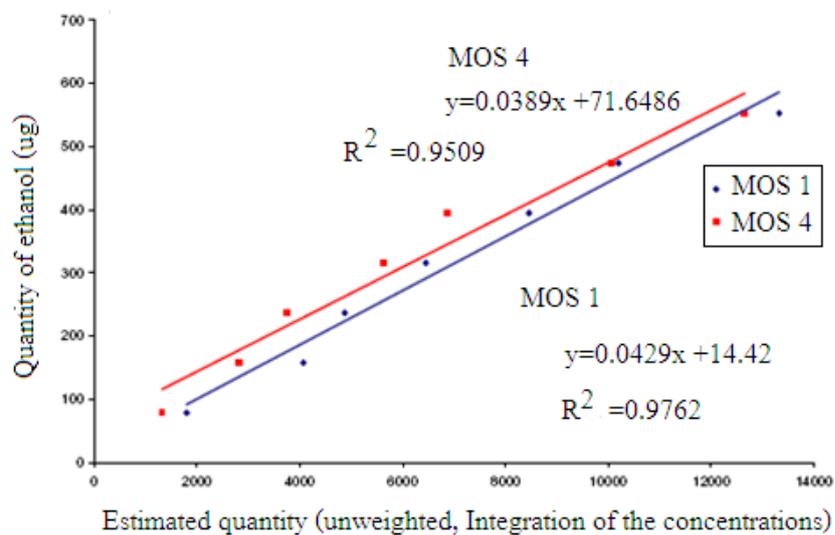
รูปที่ 2.61 ผลการวัด 2- Chlorophenol 5ppm โดยจุ่มก๊อเล็กทรอนิกส์ของ [43]

งานของ P. Mielle และคณะ [44] ได้ทำการพัฒนา ระบบ Thermo Desorption Sensor System สำหรับตรวจจับสารระเหยตัวทำละลายที่ตกค้างอยู่ที่วัสดุห่อหุ้มภัณฑ์ (packaging materials) โดยใช้ Static Headspace สำหรับการดึงสารระเหยออกจากตัวอย่างที่ลดปริมาณลง การสกัดนี้เป็นวิธีการพื้นฐานแต่เป็นวิธีการที่ค่อนข้างมีจุดบกพร่องเช่น efficiency และ sensitivity ในการแยกและใช้เวลานาน เพื่อแก้ปัญหาดังกล่าวทางผู้วิจัยจึงได้พัฒนาวิธีการใหม่โดยการใช้ Dynamic Extraction ซึ่งใช้สำหรับเครื่องแก๊สโครมาโตกราฟีเรียกวิธีการนี้ว่าไดเร็ค เทอรัล ดีซอร์บชั่น (Direct Thermal Desorption, DTD) ทำงานร่วมกับแก๊สเซ็นเซอร์มีโครงสร้างการทำงานดังรูปที่ 2.62

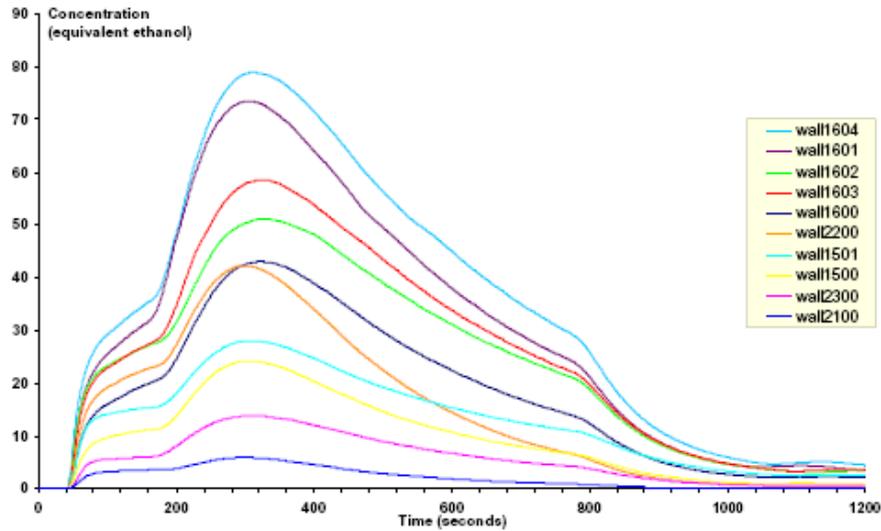
รูปที่ 2.62 ระบบการทำงานของ Direct Thermal Desorption [44]

จากนั้นได้ทำการสร้างกราฟมาตรฐาน (Calibration Curve) ขึ้นมาจากปริมาณของเอทานอลจากเซ็นเซอร์ที่วัดได้โดยใช้วิธีการถดถอยเชิงเส้นดังรูปที่ 2.63

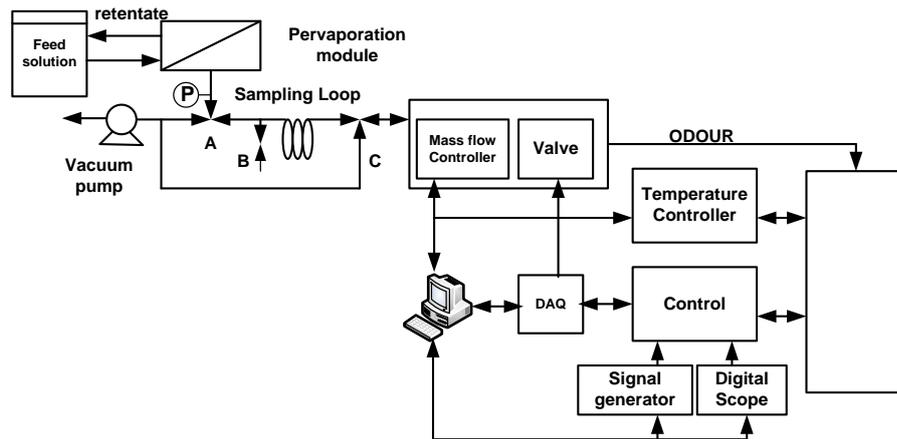
รูปที่ 2.63 กราฟมาตรฐานที่สร้างจาก Ethanol [44]

จากนั้นผู้วิจัยก็ได้ทำการตรวจสอบสารระเหยที่ตกค้างอยู่กับบรรจุภัณฑ์ต่างๆดังรูปที่ 2.64

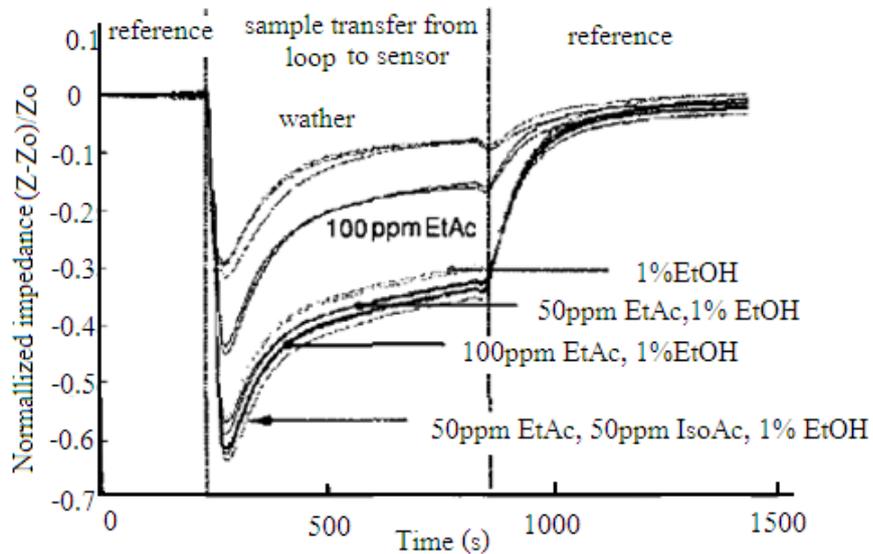
รูปที่ 2.64 ผลการตรวจวัด [44]

งานของ J.G. Crespo ry และคณะ [45] ได้พัฒนาระบบจมูกอิเล็กทรอนิกส์เพื่อทำการตรวจวัด โดยใช้เทคนิค Membrane Sampling พัฒนาโดยใช้งานร่วมกับเซ็นเซอร์ SnO₂ ซึ่งมีโครงสร้างตามรูปที่ 2.65 การทำงานของระบบใช้กระบวนการซีเลคทีฟเมมเบรนเซพเพอเรชั่น (selective membrane separation) ที่เรียกว่าเพอร์วาโพเรชั่น (pervaporation) โดยพัฒนาให้ระบบทำการวัดแบบ On Line หรือเรียกว่า “deccronic noses” การทำงานใช้เซ็นเซอร์แบบโลหะออกไซด์

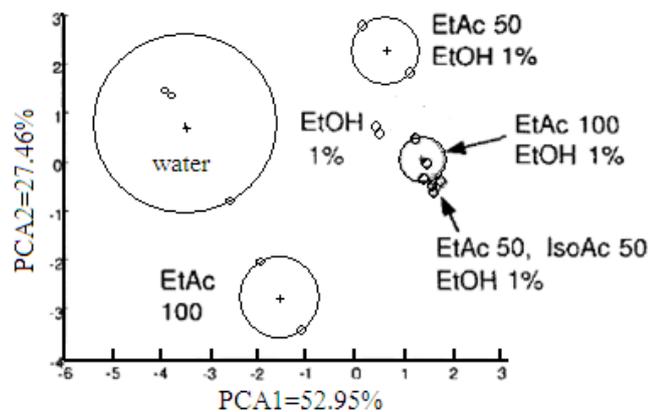
รูปที่ 2.65 ระบบจมูกอิเล็กทรอนิกส์ใช้เทคนิค Membrane Sampling [45]

ในการตรวจวัดได้ทำการทดสอบกับตัวอย่างประกอบด้วย น้ำ, น้ำผสม EtAc 100ppm, น้ำผสม EtOH 50 ppm, น้ำผสม 50 ppm EtAc 1%EtOH, น้ำผสม 100 ppm EtAc 1% EtOH และ น้ำผสม 50ppm EtAc 50ppm IsoAc 1%EtOH ผลจากการตรวจวัดแสดงดังรูปที่ 2.66

รูปที่ 2.66 ผลจากการตรวจวัด [45]

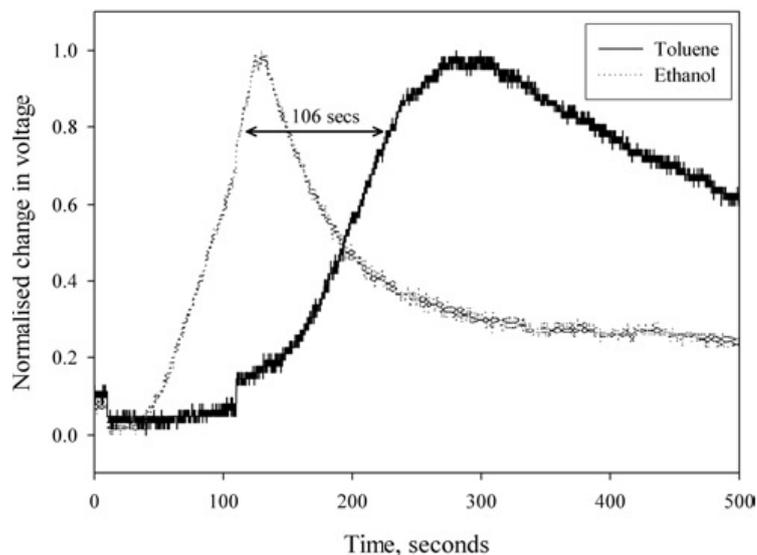
จากผลของการทดสอบได้นำมาวิเคราะห์โดยใช้เทคนิค PCA ซึ่งให้ผลการวิเคราะห์ดังรูปที่ 2.67 จะพบว่าตัวอย่างแต่ละชนิดมีการจับกลุ่มข้อมูลแยกจากกันซึ่งทำให้ทราบว่าข้อมูลที่เกิดขึ้นมาจากน้ำที่ผสมอยู่กับสารระเหยชนิดใด และปริมาณเท่าไรแต่ปริมาณที่จะวัดได้จะต้องมีปริมาณเท่ากับที่ได้ทำการทดสอบไว้ดังรูปที่ 2.67

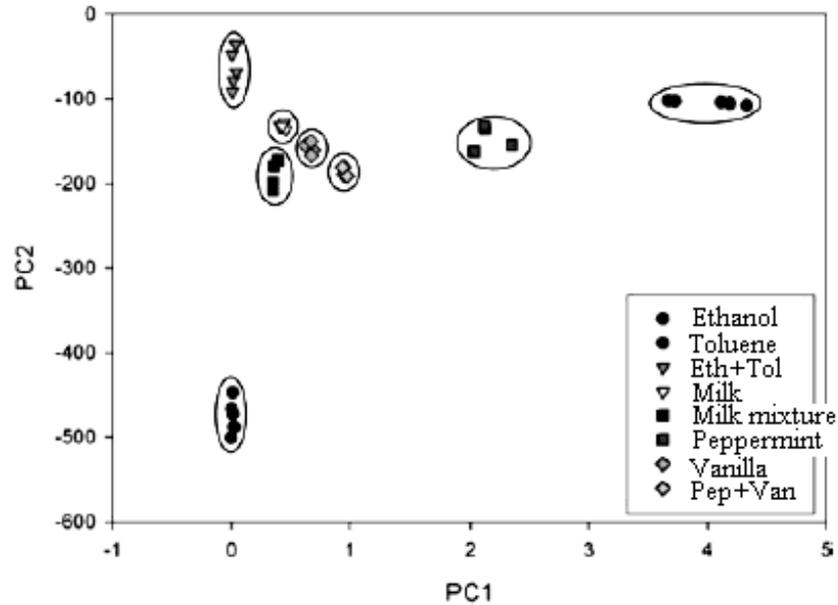
รูปที่ 2.67 ผลจากการตรวจวัด PCA [45]

จากงานวิจัยข้างต้นส่วนใหญ่เป็นงานระบบจุ่มอิเล็กทรอนิกส์ที่ประยุกต์ใช้เซ็นเซอร์แบบโลหะ ออกไซด์ ร่วมกับเทคนิคต่างๆ พบว่าในการวัดปริมาณสารระเหยด้วยจุ่มอิเล็กทรอนิกส์สามารถทำได้ เป็นอย่างดี แต่ในการหาชนิดของสารระเหยยังคงเป็นปัญหาที่สำคัญอยู่ถึงแม้ว่างานของ [41] จะ สามารถให้เราารู้ได้ว่าเป็นสารระเหยชนิดใด แต่ก็ไม่สามารถวิเคราะห์ได้ในกรณีที่มีการผสมกันมาอย่าง หลากหลาย หรือแม้ในงานของ [42] จะสามารถแยกกลุ่มได้ในกรณีที่มีการผสมกันมา แต่ก็จำกัดอยู่ เพียงแค่ตัวที่ได้ทำไว้เป็นมาตรฐาน ในกรณีที่มีการผสมมีอัตราส่วนไม่คงที่ข้อมูลจะไปแสดง ณ ตำแหน่ง อื่นดังนั้นจึงได้มีการพัฒนาระบบจุ่มอิเล็กทรอนิกส์โดยเทคนิคอื่นๆขึ้นมาและเทคนิคหนึ่งที่ได้รับการ ประยุกต์มาใช้กับจุ่มอิเล็กทรอนิกส์คือเทคนิคแก๊สโครมาโตกราฟี

งานวิจัยของ J.A. Covington และคณะ [46] ได้นำ Micro Package ซึ่งมีเทคนิคคล้ายแก๊สโคร มาโตกราฟีมาใช้ร่วมกับเซ็นเซอร์อาร์เรย์ ผลที่ได้แสดงดังรูปที่ 2.68 ซึ่งจะพบว่าเวลาที่ใช้ในการเดินทาง ของไอสารระเหยเอทานอล และโทลูอีน (Toluene) จะเดินทางผ่าน Micro Package ไปถึงเซ็นเซอร์ โดยใช้เวลาไม่เท่ากัน จากการวิเคราะห์ในตัวอย่างพบว่าสามารถแยกกลิ่นเอทานอลและโทลูอีนได้ แต่ เมื่อมีเอทานอลและโทลูอีนผสมอยู่ด้วยกัน จะเกิดเป็นข้อมูลใหม่อีกข้อมูลหนึ่ง งานวิจัยชิ้นนี้มีข้อดีที่ สามารถทำการตรวจตัวอย่างที่มีการผสมกันมาได้สามารถรายงานผลได้เมื่อกลิ่นของตัวอย่างผสมกันมา โดยการรายงานผลแสดงดังรูปที่ 2.69

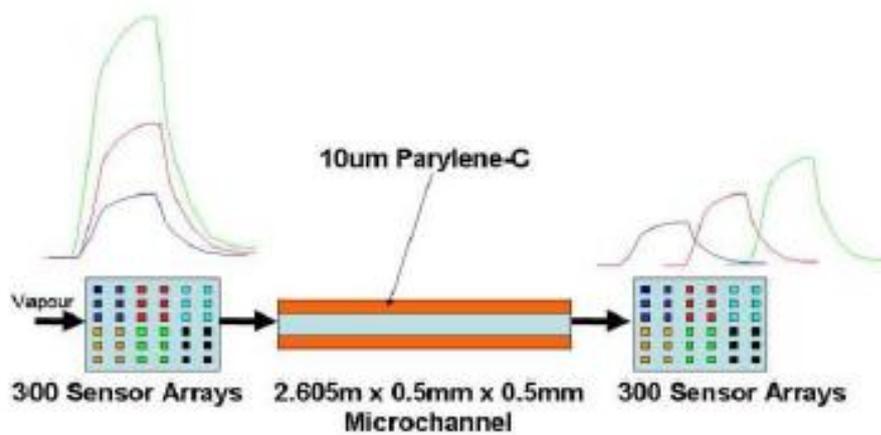

รูปที่ 2.69 ผลจากการวัดโทลูอีนและ เอทานอล [46]

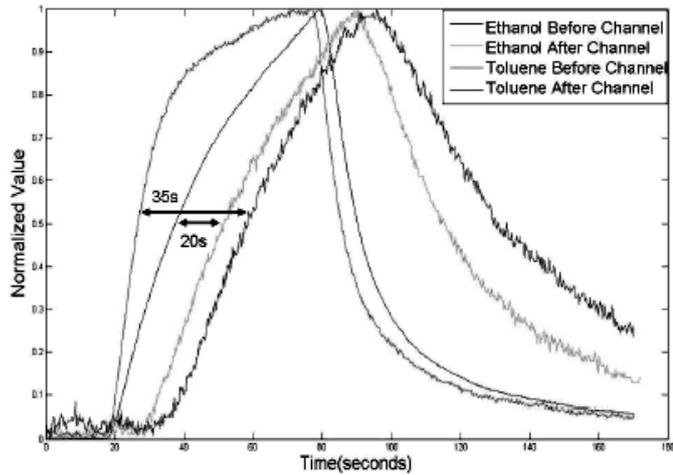

รูปที่ 2.69 ผลจากการวัดทดสอบของจมูกอิเล็กทรอนิกส์ของ [46]

หลักการการทำงานของจมูกอิเล็กทรอนิกส์ในลักษณะที่คล้ายคลึงกันนี้ ได้ถูกนำเสนอโดย F.K. Che Harun และคณะรูปที่ 2.70 [47] โดยงานของ F.K. Che Harun ได้ทดลองหลักการของแก๊สโครมาโตกราฟีโดยทดลองนำตัวอย่างกลิ่นผ่านคอลัมน์ไมโครแชนแนล (Column Microchannel) ขนาดความยาว 2.605 เมตร และป้อนอินพุตด้วยพัลส์ไอระเหยเอทานอลกับไอระเหยของโทลูอิน ตรวจสอบด้วยเซ็นเซอร์แบบ Partly Coated 300 Sensor Array Chip โดยเปรียบเทียบให้เห็นว่า เกิดการเหลื่อมกันของสัญญาณที่วัดได้ด้านขาออก ของตัวอย่างทั้งสองชนิด

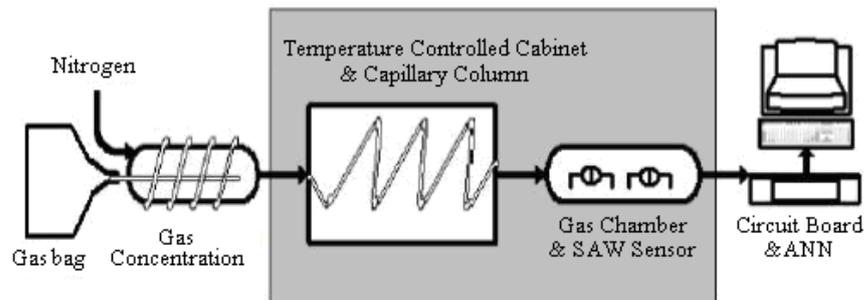

รูปที่ 2.70 โครงสร้างของระบบจมูกอิเล็กทรอนิกส์แบบแก๊สโครมาโตกราฟี [47]

รูปที่ 2.71 การทดลองและผลที่ได้ของการผ่าน Pulse ไอเอทานอลกับไอโทลูอีน [47]

และงานของ Ping WANG และคณะในรูปที่ 2.72 [48] ได้พัฒนาระบบจุ่มกอิเล็กทรอนิกส์ที่ใช้เทคนิคแก๊สโครมาโตกราฟีขึ้นมาเพื่อตรวจพิสูจน์คนที่เป็นโรคมะเร็งปอด โดยระบบใช้การเก็บตัวอย่างด้วยถุงเก็บแก๊ส (Gas Bag) ทำงานร่วมกับระบบแก๊สโครมาโตกราฟีและใช้เซ็นเซอร์แบบซอว์เป็นตัวตรวจวัดแล้วทำการตรวจวัดตัวอย่างจากคนที่เป็นมะเร็งปอดและคนที่ปกติเปรียบเทียบกับผลที่ได้พบว่าคนที่เป็นมะเร็งปอดจะมีปริมาณสาร VOC สูงกว่าคนปกติ แต่ระบบไม่ได้ทำการตรวจวัดชนิดปริมาณของสาร VOC

รูปที่ 2.72 ระบบจุ่มกอิเล็กทรอนิกส์สำหรับตรวจมะเร็งปอด [48]

ดังนั้นโครงการวิจัยนี้จึงได้ศึกษาออกแบบและพัฒนาจุ่มกอิเล็กทรอนิกส์ โดยหลักการ แก๊สโครมาโตกราฟี ทำงานร่วมกับจุ่มกอิเล็กทรอนิกส์ที่ใช้เซ็นเซอร์แบบโลหะออกไซด์ โครงการศึกษาวิจัยนี้จึงได้ปรับปรุงระบบของ [41-47] โดยศึกษาการประยุกต์ใช้งานเซ็นเซอร์แบบโลหะออกไซด์ชนิด SnO₂ ซึ่งใช้ในจุ่มกอิเล็กทรอนิกส์ของ [41-47] แต่ปรับปรุงระบบโดยประยุกต์ใช้งานร่วมกับเทคนิคแก๊สโครมาโตกราฟี [48] เมื่อนำมาใช้งานร่วมก็จะสามารถจดจำจำนวนเซ็นเซอร์ลงเหลือเพียงหนึ่งตัวและสามารถวัด

สารที่มีการผสมกันมาได้ และจากคุณสมบัติของเซ็นเซอร์ที่ค่าความต้านทานจะเปลี่ยนแปลงไปตามปริมาณความเข้มข้นของไอสารเคมีก็จะสามารถวัดปริมาณของไอสารเคมีเหล่านั้นได้ โดยได้พัฒนาระบบที่ใช้คอลัมน์ของแก๊สโครมาโตกราฟีที่ยาวขึ้นและมีระบบควบคุมอุณหภูมิคอลัมน์เพื่อควบคุมอุณหภูมิซึ่งมีประสิทธิภาพสูงกว่าเพื่อการจำแนกชนิดของสารเคมีที่มีหลายๆชนิดผสมกันให้มีประสิทธิภาพขึ้น และใช้วิธีการถดถอยเชิงเส้นและการถดถอยพหุนามและการวิเคราะห์องค์ประกอบหลักมาใช้ในการวิเคราะห์หาชนิดและปริมาณ